

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FETRET DEVRİ'NDE TÜRK EDEBİYATI VE TÜRK KÜLTÜRÜ

DAMLA PINAR

1844401012

DR. IŞILAY PINAR ÖZLÜK

KIRIKKALE-2022

KABUL-ONAY

Damla Pınar tarafından hazırlanan ‘FETRET DEVRİ’NDE TÜRK EDEBİYATI VE TÜRK KÜLTÜRÜ’ başlıklı tez jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak oy birliği/ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Üye

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Işıl Pınar ÖZLÜK

Doç. Dr. İbrahim AKYOL

ETİK BEYAN

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Damla PINAR

21.04.2022

ÖZET

Fetret Devri'nde Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Işıl Pınar ÖZLÜK

Nisan, 2022, 182 sayfa

Deprem, yangın, savaş, padişah değişikliği gibi toplumu direkt ilgilendiren her olayın edebiyata yansıdığı bilinmektedir. XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın ilk yarısı Türk Edebiyatı ve Türk kültürü açısından kritik bir dönem olmuştur diyebiliriz. Çünkü edebiyat sahnesinde daha fazla özgün eser verilen, Türkçe şiir sayısının arttığı ve Türk şairlerin bizzat padişah tarafından desteklendikleri bu dönemde Osmanlı Devleti'ni ve halkını derinden sarsan Fetret Devri yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasî iktidarsızlık yaşadığı, halkın şehzadeler arasında seçim yaparak ayrıştığı bu dönemde 'Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü nasıl etkilenmiştir?' sorusu üzerine çalışmaya başlanmıştır. Fetret Devri edebî açıdan bakıldığında muğlak bir döneme tekabül etmektedir. Çalışmaya başlarken şairlerin ve eserlerin tespiti, eserlerde dönem ile ilgili unsurların ortaya çıkarılması, Fetret Devri'ni konu alan kaynakların seçimi gibi pek çok açıdan zorlukla karşılaşmış olsa da nihayete kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Literatür taraması yapıldığında XIV. ve XV. yüzyılları çeşitli açılardan ele alan pek çok çalışmanın var olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde tarih kitapları incelendiğinde de Fetret Devri'ni ele alan pek çok eser mevcuttur. Ancak bu dönemi hem tarihî olarak hem de edebî olarak ele alan tek bir eser bulunmamaktadır. Çalışma ile birlikte literatürdeki bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Fetret Devri, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, XIV. Yüzyıl

ABSTRACT

Kırkkale University

Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature, Master Thesis

Advisor: Dr. Işıl Pınar ÖZLÜK

April, 2022, 182 pages

It is known that every incident that affects the society directly such as earthquake, fire, war or change of sultan is reflected in literature. We can say that the end of XIV. century and the first half of XV. century was a critical period both for Turkish literature and Turkish culture. Because in that era, Fetret Era when more of literary works was produced, the number of Turkish poems increased, and the Turkish poets were directly supported by the sultans was deeply experienced by the Turkish people. The question was how Turkish literature and Turkish culture affected in that period when the Ottoman Empire was going through political importance and the public was divided by making choices between sultan's sons, is tried to be answered via this work, Fetret Era is complicated in terms of literature. When I set to study on this thesis, although many difficulties have been faced as to finding out the poets and their works or revealing literary aspect of the era in the works or the choice of sources that are about Fetret Era, I have tried to complete the work successfully.

When we make the literature review, we can see that there are a lot of works that deal with XIV. and XV. centuries from different perspectives. In the same way when the historical books are analysed, there are a lot of books about Fetret Era. However, there is not a single work that deals with the era in terms of both history and literature. With this study, it is aimed to fill this gap in literature.

Key Words:

Fetret Era, Turkish Literature, Turkish culture, XIV. Century

TEŞEKKÜR

Çalışmamda yol gösterici olarak emeklerini ve sabrını benden esirgemeyen, öğrencisi olduğum için her zaman gurur duyduğum danışman hocam Sayın Işıl Pınar ÖZLÜK'e, kesintisiz çalışmalarına müsaade ettiği için sevgili kızıma, yoğun çalışma dönemlerimde bana her zaman destek olan eşime ve tüm aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	10
I. BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK DÖNEM PADİŞAHLARI.....	12
1.1. Osman Bey.....	14
1.2. Orhan Gazî.....	17
1.3. I. Murad.....	20
II. BÖLÜM YILDIRIM BÂYEZİD DÖNEMİ.....	26
2.1. Yıldırım Bâyezid'in Hayatı ve Şahsiyeti.....	27
2.2. Yıldırım Bâyezid Dönemi'nde Siyasî Hayat.....	30
2.3. Yıldırım Bâyezid Dönemi'nde Edebiyat.....	31
2.4. XIV. Yüzyılda Türk Edebiyatı.....	33
2.5. Mesnevi.....	37
2.6. XIV. Yüzyılda Yazılmış Mesneviler ve Yazarları.....	41
2.7. XIV. Yüzyıl Mensur Eserleri.....	45
2.8. XIV. Yüzyıl Bilimsel Eserleri.....	50
2.9. Dönemin Dil Hususiyetleri.....	51
III. BÖLÜM FETRET DEVRİ.....	54
3.1. Fetret Devri'ni Hazırlayan Ortam.....	55

3.1.1. Ankara Savaşı ve Yıldırım Bâyezid'in Ölümü.....	55
IV. BÖLÜM FETRET DEVRİNDE KÜLTÜR VE EDEBİYAT.....	70
4.1. Osmanlı Toplumunun Kültürel ve Ekonomik Yapısının Genel Özellikleri.....	71
4.1.1. Âhilik Teşkilatı.....	71
4.1.2. Sosyal ve Kültürel Durum.....	73
4.2. Osmanlı Devleti'nde İşret Meclisleri.....	73
4.3. Nüfus-Bürokrasi ve Ekonomik Düzen.....	78
4.4. Hayrat Mefhumu.....	79
4.5. Fetret Devri'nde Edebiyat.....	83
4.6. XV. Yüzyıl Mensur Eserleri.....	85
4.7. XV. Yüzyıl Mesnevileri.....	86
4.8. Dönemin Şairleri ve Eserleri.....	88
Ahmedî	
Ahmed-i Dâ'î	
Nesimî	
Şeyhoğlu Mustafa	
Şeyyâd Hamza	
4.10. Dönemin Eserlerinde Geçen Çeşitli Unsurlar.....	113
Âdetler	
Ağaçlar	
Atasözleri	
Deyimler	
Deniz ve Akarsular	
Hayvanlar	
Kozmik Âlem	
Sevgili	

Yiyecekler

Zaman

4.11. Dönemin Eserlerinde Geçen Giyim-Kuşam Örnekleri.....	122
4.12. Dönemin Eserlerinde Geçen Meslek Grupları.....	125
4.13. Dönemin Eserlerinde Geçen Dinî, Efsanevî ve Tarihî Şahsiyetler.....	130
4.14. Dönemin Eserlerinde Geçen Yer İsimleri.....	159
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA.....	169

KISALTMALAR

A.	Ahmedî
Akt.	Aktaran
B.	Beyit
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
C.H.	Cemşîd u Hurşîd
G.	Gazel
H.	Hicrî
İ.N.	İskender-nâme
K.	Kaside
Ktp.	Kütüphanesi
M.	Miladî
M.	Mesnevi
M.N.	Marzuban-nâme
Nr.	Numara

Ö. Ölümü

s. Sayfa

TDK Türk Dil Kurumu

TTK Türk Tarih Kurumu

Y.Z. Yusuf û Züleyha

GİRİŞ

Elimizdeki verilere göre, Türklerin siyasî ve edebî tarihinin sekizinci yüzyıla dek uzandığı kesin olarak bilinmektedir. Ancak sekizinci yüzyıldan önceki dönemlerle ilgili kesin bilgiler elimizde bulunmamaktadır. Türkler, Osmanlı Devleti'nden önce de tarih sahnesinde her daim karşılaşılan bir millet olmuştur. Örneğin Göktürkler, Karahanlılar ve hatta Uygurlar dönemlerinde Türk nüfusun olduğu bilinmektedir. Göçebe yaşam tarzını benimseyen Oğuz Türkleri, farklı dinlerden ve kültürlerden etkilenmiş oldukları kadar bulundukları her coğrafyada benliklerini yaşatmayı başarmışlardır (Köprülü, 1980: 210).

Osmanlı Devleti'nin 1299 tarihinde kuruluşundan sonra Osman Bey, sınırları belli bir devlet kurmayı başarmıştır. Yerine gelen Orhan Bey, Osmanlı topraklarını kısa bir sürede dört katına çıkarmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti bu başarıları sayesinde döneminde Avrupa için bir tehdit konumuna gelmiştir. I. Murad da ataları gibi siyasî başarılarını devam ettirmiştir. I. Murad'ın yerine gelen Yıldırım Bâyezid ise tahta geçtiği ilk dönemde siyasî anlamda başarılı bir komutan olduğunu gösterirken; edebiyat ve sanatla da içiçe olmuş, sanatçıları daima desteklemiştir. Yıldırım Bâyezid'den önceki padişahlar, hâlihazırda düzenli bir devlet olmadığı için sanatla ilgilenme şansı bulamamıştır. Buna rağmen Türk edebiyatı Beylikler Dönemi'nden itibaren ivme kazanmıştır. Bu dönemde hükümdarların eliyle Türkçeye çeşitli dillerden eserler tercüme ettirilmiş, Türk şairler desteklenmiş ve şairlerin Oğuz Türkçesi ile şiir yazmalarına büyük önem verilmiştir. Bu açıdan baktığımızda Türk dilinin ve Türk edebiyatının gelişiminde Beylikler Dönemi yöneticilerinin önemi anlaşılmaktadır. Beylikler Dönemi öncesinde Oğuz Türkçesi konargöçer Türkler arasında zaten kullanılmaktaydı. Ancak edebiyat alanında kullanılacak kadar gelişmiş bir dil değildi. Bunun sonucunda da şairler, döneminde revaçta olan Arapça ve Farsça ile şiirler yazıyor, Türkçe şiir yazmayı uygun bulmuyorlardı. Şairler, Türk dilinin yeterince işlenmemiş olması sebebiyle şiir söylemeye uygun 'inceliklere' sahip olmadığı düşüncesindelerdi. Öyle ki kimi şairler beylerin isteği üzerine Türkçe şiir yazmışlar ancak şiirlerinin sonunda Türkçe yazdıkları için özür

dilemişlerdir. Beylikler Dönemi'nden sonra Türk şairlerini ve Türk Edebiyatını açıkça destekleyen ilk padişah Yıldırım Bâyezid olmuştur dememiz mümkündür.

Yıldırım Bâyezid'in saltanatında siyasi ve edebî anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Siyasi alanda tarihteki yerini iyice sağlamlaştıran Türkler; edebî alanda, pek çok eser vermişlerdir. Ancak 1402 yılına gelindiğinde Timur ile Bâyezid arasında Ankara Savaşı yaşanır. Bu savaş neticesinde Yıldırım Bâyezid tutsak edilir. Padişahsız kalan Osmanlı Devleti, on bir yıl süren ve 'Fetret Devri' olarak bilinen buhranlı bir sürece girer. Siyasi anlamda Osmanlı Devleti'ni yıllarca geriye götüren bu devirde, çok başlılıktan doğan büyük bir kargaşa ortamı oluşmuştur. Ancak dönemin en dikkat çeken tarafı, buhranlı ortama rağmen edebiyatta bir gerileme yaşanmamış olmasıdır. Bu durumun sebebini edebiyatın konularını sosyal hayattan almasına bağlayabiliriz. Sosyal hayatta yaşanan her olay edebiyata nasıl yansiyorsa, siyasî alanda yaşanan olaylar da aynı şekilde dâhil edilmiştir. Fetret Devri'nden önce siyasi ve edebî alanda yaşanan gelişmeler, kargaşa ile dolu bu dönemin edebiyata ve sosyal hayata olan yansımaları çalışmanın içeriğinde detaylı şekilde ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra Türklüğün, Türk edebiyatının ve Türk dilinin çetin bir mücadele verdiği bu dönemde, Fetret Devri'nin Osmanlı edebiyatına nasıl yansıdığı, Osmanlı kültürüne nasıl bir tesiri olduğu gibi konuların temel alınarak hazırlandığı çalışmada, bahsi geçen sorulara cevap aranmıştır.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK DÖNEM PADİŞAHLARI

Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Anadolu'da Moğol baskısı kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. XIII. yüzyılda Moğollar, İslâm ülkelerini egemenliği altına almış ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra (1257) parçalanarak dağılmışlardır. Dağılan Moğolların çoğu ise Türkler tarafından asimile edilmiştir (Mengi, 2010: 71). XIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru Anadolu'da Moğol baskısı azalmaya başlamıştır. Bu durumdan yararlanmak isteyen Türkmen beyleri, uç bölgelere yerleşmiştir. Ayrıca Selçuklu Devleti ile olan tüm bağlarını kesip kendi içlerinde büyük küçük birçok beylik kurmuşlardır (Kartal ve Şentürk, 2016: 140).

1299-1301 tarihleri arasında Moğol etkisinin neredeyse yok olmasıyla birlikte Osman Bey ve diğer uç beyleri Bizans'a karşı genel bir saldırıya başlamışlardır. 1302 tarihine gelindiğinde ise Osman Bey, İznik'i kuşatmayı başarmıştır. Osman Bey 1324 yılında vefat ettiği zaman Osmanlı Beyliği; şehirleri, ordusu ve bürokrasisi olan bir 'devletçik' görünümünü almıştır (İnalcık, 2009: 15).

Osmanlı'nın kuruluşu ve gelişiminde gazâ ideolojisi çok önemliydi. Sınır toplumunda toplumsal erdemler gazâ ülküsü temeline dayanıyordu (İnalcık, 2009: 12). O dönemde, Müslüman yetişkin erler için gazâ zorunlu bir ödev olarak görülüyordu. Sefere gidemeyen erler ise devlet tarafından belirlenen ücreti ödemekle mükellefti (İnalcık, 2009: 26). Özellikle genç erkekler için 'ödev' gibi görülen bu anlayış sayesinde Osmanlı, sınırları geniş bir alana yayılmıştır. Toplumun gazâ ve gazilik için belli başlı şartları vardı. Öncelikle gazî, niyetini temiz tutmalıdır. Savaşmaya gittiği topraklarda İslâm dini ve Müslüman halk için savaştığını unutmamalıdır. Yani düşüncesinde daima dinî hayır olmalıdır. Ayrıca bir gazî atılgan, dayanıklı, metanetli olmakla birlikte yoldaşlarına karşı da vefa duymalıdır (İnalcık, 2009: 25). Bu özellikler Dede Korkut, Dânişmend-nâme gibi Türk destanlarındaki kahraman tipinde gördüğümüz özelliklerdir. İnalcık'ın da ifade ettiği üzere, gazâyâ giden kişi saf ve iyi niyetle gitmeli, dini için savaşmalıdır. Yani birilerine eziyet etmek veya onları kötü duruma düşürmek amacıyla gazaya gidilmemelidir. Ayrıca sadece para veya başka maddî/manevî bir kazanç amacıyla da gazaya çıkılmamalıdır. Kendilerini veya Müslümanlığı tehdit eden, kendilerine zararı dokunma ihtimali olan kişiler veya ülkeler üzerine gazaya çıkılmalıdır. Osman Bey bu gazâ anlayışıyla çıktığı yolda başarılı olmuş ve küçük bir Uç beyliği olan Osmanoğulları'nın yedi iklime hükmeden büyük bir imparatorluk olması yolunda ilk adımı atar.

Osmanlı Devleti'nin düşünce yapısını, uç beyliğinden imparatorluğa götüren temel düşünceleri genel olarak ele aldığımıza göre ilk dönem Osmanlı padişahlarını sırasıyla inceleyebiliriz.

1.1. Osman Bey

Osmanlı Devletini konu alan ilk kaynaklardan öğrenildiğine göre, Anadolu'ya gelen bir Türkmen boyuna mensup Ertuğrul Gazî'nin oğludur (İnalcık, 2007: 443). Osman Bey'in 1258 yılında dünyaya geldiği düşünülmektedir. Osman Bey'in bilinen erkek çocukları şunlardır: Orhan Gazî, Alaaddin Bey, Savcı Bey, Çoban Bey, Melik Bey, Pazarlı Bey ve Hamid Bey. Kız çocuğu olarak ise Fatma Hatun bilinmektedir. 1324 yılında vefat eden Osman Bey'in türbesi, Bursa'da bulunan Tophane semtinde sur içerisinde (Algül, 1999: 61). Ertuğrul Bey'in vefat etmesinin ardından küçük beyliğin başına oğlu Osman Bey geçmiştir (Günal, 2019: 27). Osman Bey'i tasvir eden ilk dönem Osmanlı tarihçileri onun orta boylu, esmer tenli, yuvarlak çehreli, kara kaşlı kara gözlü olduğunu, bu yüzden de kendisine Kara Osman lakabının verildiğini belirtmektedir. Ayrıca ata binme konusunda meziyetli olduğu ve iyi bir silahşor olduğu da ulaşılan bilgiler arasındadır (Algül, 1999: 61).

Neşrî'nin söz ettiği bir rivayete göre Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine Söğüt'te saltanat üzerine bir karışıklık yaşanmıştır. 1299 yılında da Osman ile amcası Dündar arasında beyliğin bundan sonraki politikası üzerine fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Amcası, Bilecik tekfur ve Rum halkı ile iyi geçinmeyi teklif etmiş; Osman ise bu teklifi savaş ve egemenlik hakkını engelleme olarak görmüştür. Bu olayın neticesinde de Osman, amcasını öldürmüştür (İnalcık, 2010a: 31). Bu durum bizlere Osman'ın bağımsızlığına verdiği öneme ve doğru bulmadığı bir duruma asla boyun eğmediğine bir örnek teşkil etmektedir.

Osman Bey'in yukarıda sayılan özelliklerine ek olarak zeki bir yönetici olduğunu da söyleyebiliriz. Çeşitli oyunlar ve aldatmacalarla adamlarını en güçlü kalelerin içine sokmayı başarırdı. Adamlarına kılık değiştirterek, köylü kadınlar gibi pazarlara yollar ya da güvenli bir yere gitmek amacıyla yola çıkan Söğütlü Bey'in ailesindeki kadınlara eşlik ettirirdi. Düğün ziyafetleri, dostane ziyaretler gibi meclisleri de kendi lehine çevirme amacıyla kullanırdı. Osman Bey, devletin başına geçer geçmez fütuhat hamleleriyle elde ettiği şehirleri timar olarak silah arkadaşları ile bölüşürdü (Ayverdi, 1999a: 126).

Bu dönemde Osman Bey'in manevi destekleyicisi, hukuki ve içtimaî hayatı örgütlemeye kendisine yardımcı olan âhiler ve fakihler olmuştur. Osman Bey bir bölgeyi ele geçirdikten sonra o bölgenin nasıl örgütleneceğini ve dini kuralları yerine getirirken dikkat etmesi gereken hususları kendilerinden öğrenmiştir (İnalcık, 2007: 446). Bu ifadelerden iki çıkarım yapabiliriz. Birincisi: Osman Bey'in dinine olan bağlılığıdır. Osman Bey fakihlerden akıl alarak, ele geçirdiği bölgeyi yönetirken dinî kuralları göz ardı etmemiştir. İkincisi: Adil oluşudur. Yöneteceği bölgede kimseye haksızlık etmek istemez ve bu sebeple de dinî kurallara uygun olarak herkese karşı adil olmak için çaba gösterir. Kısaca, Osman Bey, beyliğin genel karakterini oluştururken topraklarında bulunan askerî, içtimaî ve dinî grupların genel karakterine uygun olarak hareket etmiştir.

Osman Bey'in siyasi başarılarını şu şekilde sıralayabiliriz: 1285-1291 yılları arasında Türkmenlerin eski Anadolu Selçuklu Sultanına ve Moğollara karşı isyan etmesini fırsat bilen Osman Bey, Karacahisar tekfurunu yenerek kalesini zapt etmiştir (İnalcık, 2007: 446). Osman Bey 1288-99 yılları arasında, içlerinde Karacahisar ve Bilecik-Yenişehir'inde olduğu çok sayıda şehri egemenliği altına almıştır (İnalcık, 2007: 448). 1289 yılında İnönü ve Eskişehir'i zapt edip Uç Beyi olduğunu ilan etmiştir (Günal, 2019: 15). 1299'a kadar Göynük, Gölpazarı, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar tekfurlarını ortadan kaldırmıştır (İnalcık, 2010a: 30-31). Bapheus zaferiyle Osman, bütün Bitinya'da Bizans egemenliğini tehdit etmiştir. Osman Bey, küçük bir beylikten daha ileride olduğunu, artık tarih sahnesinde önemli bir siyasî-askerî güç olarak ortaya çıktığını bu zaferle ispatlamıştır (İnalcık, 2010a: 36). 1284 yılından 1325 yılına kadar geçen sürede toplamda on sekizden fazla kaleyi fethetmiş; askerî açıdan önemli bir bölge olan Bursa'yı kuşatmıştır. Osman Bey, babasından aldığı toprakları kısa bir zaman zarfında dört katına çıkarmış, ülkenin yüzölçümü 16.000 km²'ye ulaşmıştır (Algül, 1999: 64). Osman Bey'in, 'gâziyan' için gösterdiği son hedef İznik'tir (İnalcık, 2009: 10). İznik'i kuşatma altına alsa da bu amacına ulaşmadan vefat etmiştir. Osman Bey vefat ettiği zaman devletin sınırı Sakarya ağzından Kütahya eteklerine, İzmir ve Marmara kıyılarına kadar genişlemiştir (Ayverdi, 1999a: 98).

Tüm söylenenlere ek olarak Osman Bey'in, Osmanlı hanedanında ilk şair-padişah olduğu iddiası vardır. Aşağıdaki şiiri oğlu Orhan Gazi'ye vasiyet olarak yazdığı ifade edilmektedir.

Gönül kerestesiyle

Bir iki şehir ü bâzâr yap

Zulm eyleme rençberlere

Her ne ister isen var yap

Eski Yenişehirî barî

İnegöl'e dek hep var yap

Kırıp geçirdik agyârı

Bursa'yı da yık tekrâr yap

Kurd olup girme sürüye

Arslan ol bakma geriye

Çâr edip hayl-i çerîye

Dil Geçidi'ni hisâr yap

İznik şehrine hor bakma

Sakar(ya) suyu gibi akma

İznikmid'i de al yakma

Her burcunda bir hisâr yap

Osman Ertugrul oğlusun

Oğuz Karahan neslisin

Hakk'ın bir kemter kulusun

İslambol'u aç gülzâr yap (İsen ve Bilkan, 199: 36-37)

Görüldüğü üzere, şiirde oldukça kafiyeli ve birbirine uyumlu sözcükler seçilmiştir. Ancak bu mısralar, Osman Bey'in ilk şair-padişah olduğunu söylememiz için yeterli değildir. Şahsî

kanaatimizce, araştırmacıların bu iddiasındaki asıl sebep, kuruluş döneminden itibaren şiir ve edebiyatın revaçta olduğunu vurgulamak istemeleridir.

1.2. Orhan Gazî

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in oğlu ve halefidir. Orhan Gazî'nin doğum tarihi net değildir. 1299'da Nilüfer Hatun ile evlendiğinde 'yiğit' olarak geçmesinden yola çıkarak o tarihte on sekiz yaşlarında olduğu kanısına varılabilir. Osmanlı Devleti'nde 'Sultan' unvanını kullanan ilk padişaktır (İnalcık, 2009: 15).

Orhan Gazî; uzun boylu, çatık kaşlı, ela gözlü, koç burunlu, babayiğit birisi olarak tasvir edilir. Başına Bursa tülbindinden beyaz bir kavuk sarardı. Heybetli görüntüsü sebebiyle divan erkânı kendisine her zaman ihtiyatla yaklaşırdı. Sakin bir tabiata sahip olup kimseyi incitmemeye gayret ederdi. Ayrıca dostluk ve vefa duygusu çok kuvvetliydi (Algül, 2018: 42). Bu özellikleri sayesinde de neredeyse herkes tarafından sevilen ve sayılan bir hükümdar olmuştur. Özellikle de kendi halkı tarafından daima saygıyla anılırdı.

Osmanlı kaynaklarında geçen bir rivayete göre, tutsak edilmiş Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatun ile evlendirilen Orhan Gazî'nin bu evlilikten Süleyman ve Murad isminde iki çocuğu vardır. 1346'da Kantakuzenos'un kızı Theodora'yla ikinci evliliğini yaptı. Bu evlilik, Bizans imparatorluğunun geleneklerine göre düzenlendi. Kantakuzenos'un bizzat yazdığı hatıratında kızının İslâmiyet'i kabul etmediğini, bununla da kalmayıp esir olan birçok Hıristiyan'ı fidye ödeyip kurtardığını yazdı. Kantakuzenos, muhtemelen kızının Orhan Gazî ile evlenmesini padişaktan alacağı askerî yardımı düşünerek kabul etti (Breyer, 486; akt. İnalcık, 2010a: 54). Âşıkpaşazâde eserinde Orhan Gazî'nin ve oğullarının adaletini överek tam bir Müslüman'a yakışır şekilde hareket ettiklerinden bahsetmiştir (Algül, 2018: 43).

Ünlü seyyah İbn Battuta da Seyahat-nâme adlı eserinde Orhan Bey'in Türkmen hükümdarların en büyüğü, en üstünü olduğunu belirterek över. Ayrıca Orhan Bey'in kalelerinden ve Bursa'yı fethediş hikâyesinden de bahseder (Çevik, 2015: 230). İbn Battuta, Orhan Gazî ile ilgili verdiği bu bilgilerin yanı sıra İznik Kalesi'nin tasvirini yapmış, bölgenin tarım ürünleri hakkında da bilgi vermiştir. Ayrıca kastalaya Türkler 'kastana' der, cevize koz derler gibi bilgiler verip dönemin konuşma diliyle ilgili de bilgiler iletmiştir (Çevik, 2015: 231).

Türklerin, kadınlara değer verdiği ve kadınları hayatın her alanına dâhil ettikleri bilinmektedir. Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde eski Türk devletlerinde de görüldüğü üzere kadının yeri önemlidir. Battuta'nın Seyahatnâmesi'nde, Nilüfer Hatun'un İznik gölü etrafında bir kalede yaşadığı ve askerleri yönettiği bilgisine ulaşılır. İbn Battuta, Nilüfer Hatun'u dindar ve olgun bir hanımefendi olarak tanıtır (Çevik, 2015: 231).

Orhan Gazî de tıpkı babası gibi âlimlere ve mutasavvıflara saygı göstermiş, onların nasihatlerine uymaya gayret etmiştir. Döneminde yaşamış olan önemli âlimlerden bazıları şunlardır: Dâvûd-i Kayserî (Bayrakdar, 1994: 32), Alâeddin Ali Esved (Kara Hoca) (Özel, 1988: 319), Çandarlı Kara Halil (Hayreddin Paşa) (Aktepe, 1993: 214), Seyyid Ahmed-i Kebîr-i Rûfâî (Bayram, 1991a: 144), Karaca Ahmet (Şahin, 2001: 374), Âhi Evran (Şahin, 1988: 530), Abdal Musa (Köprülü, 1988: 64).

Orhan Gazî'nin adı geçen âlimlerle ve tasavvuf erbabları ile fikir alışverişlerinde bulunduğu, uzun sohbetler ettiği bilinmektedir.

Orhan Gazî'nin siyasi hayatına bakıldığında: Babası Osman Bey'in 'gazâ' ve 'fetih' siyaseti anlayışını devam ettirmeye çalışmıştır. Türkmen Beyleri, Balkan devletleri ve Bizans ile olan ilişkilerinde yeni stratejiler uygulamıştır. 1326 yılında Bursa'yı topraklarına katmayı başarmıştır. Bölgede gittikçe büyüyen Türk gücünden rahatsız olan isimlerden biri olan III. Andronikos Paleogus'u Gebze Darıcası mevkiinde yenilgiye uğratmıştır. Orhan Gazî'nin, 1329'da protokolce birinci hükümdar sayılan Bizans imparatorunu meydan savaşında yenmesi sayesinde ünü neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır (Algül, 2018: 69).

Orhan Gazî, Kocaeli'nin tamamını ele geçirdikten sonra İznikliler zafer umutlarını tamamen yitirmiştir. 2 Mart 1331 yılında İznik'i teslim almayı başarmıştır. Gerçekleştirilen bu fetih sayesinde İslâm dünyasında şöhret kazanan Orhan Gazî, Irak'ın Celâyirli Sultanı Hasan Büzürg ile dostça ilişkiler kurmayı başarmıştır (İbn Kemal, I: 61; akt. İnalçık, 2010a: 48). İzmit'in fethinden sonra ülkesini yeni baştan teşkilatlandıran Orhan Bey; İzmit'in idaresine büyük oğlu Süleyman'ı, Bursa sancağına ise ikinci oğlu Murad'ı tayin edip bölgeye 'bey sancağı' adını vermiştir. Eskişehir civarında ilk merkez olarak kabul edilen Karacahisar'ın idaresine ise amcasının oğlu Gündüz Alp'i atadı (İnalçık, 2010a: 51). 1357 yılında henüz on bir yaşında olan küçük şehzade Halil'in Bizans tarafından İzmit Körfezi'nde tutsak edilip

Eski-Foça'ya götürüldüğü bilinmektedir. Halil'in tutsak alınmasının sebebi, Orhan'ı barışa zorlamaktır. Oğlu Halil'i kurtardıktan sonra Orhan Gazî'nin, Trakya'da en önemli adımı olan, Edirne'yi zaptı gerçekleştirdi. Kaynaklarda Edirne'nin fethi ile ilgili 1363, 1364, 1369, 1371 gibi farklı tarihler olsa da, Edirne 1361 tarihinde Şehzade Murad ve lalası Şahin tarafından zaptedildi (İnalcık, 2010a: 69).

Edirne'nin fethinden kısa bir süre sonra epey yaşlanmış olan Orhan Gazî'nin 1362 yılının Mart ayında Bursa'da veba hastalığına yakalanıp vefat etmiştir (Schreiner, II:20; akt. İnalcık, 2010a: 71). Orhan Gazî'nin ölümünden önce zaten bir hastalığı olduğu; 1354 yılında karaciğerinden rahatsızlanıp Taronites adında Rum bir doktor tarafından tedavi edilmiştir. Türbesi Bursa'da babasının mezarının yanında bulunmaktadır. Orhan Gazî vefat ettiğinde altı şehzadesinden yalnızca Murad, İbrahim ve Halil hayatta idi (İnalcık, 2010a: 71).

Ölümünden önce oğlu Murad Bey'e dinî görevlerini yerine getirmesini, halkının her kesiminin haklarını gözetmesini ve her daim doğru yoldan ayrılmamasını, kimseyi üzüp incitmemesini eğer bu dediklerine uyarsa iyi bir ad bırakacağını ifade etmiştir. Bu söylediklerine ek olarak 'İlay-ı Kelimetullah' adına cihad yapmaya devam etmesi gerektiğini ancak kazandığı zaferler sebebiyle gururlanıp mağrur olmamasını tembihlemiştir. Bu sözlerini Sen iyi olursan beni de hayır dua ile andırırsın diye sonlandırmıştır (Abdülkadir, Bursa Tarihi 1327: 68; akt. Algül, 1999: 71). Orhan Gazî, oğlu I. Murad'a vasiyet-nâme türünde mısralar kaleme almıştır. Bu mısralar da Orhan Gazî'nin şair-padişah olduğunu göstermese de edebiyata karşı ilgisiz olmadığını ispatlar niteliktedir. Bahsi geçen dizeler şöyledir:

Elâ ey meyve-i bâg-ı murâdım
Şeh-i âlî-neseb Sultan Murâdım
Vasiyyet eylerim gûş eyle anı
Benümçün eyleme âh u figânı
Zuhûr-ı dinî dâim nasb-ı ayn et
Vücûdın hil'atin adl ile zeyn et
Reayâ hıfzına sa'y et hemîşe
Şerî'at etba'ına eyle pîşe
Resûllâh şer'in pîşva kıl
Muîn-i dîn olup nasb-ı livâ kıl

*Çün istiklâl buldun saltanatda
Adâlet eyle dâim memleketde
Cihâd emrinde sarf-ı ictihâd et
Cihânda namını Gâzî Murâd et
Bu fânî mülkde magrûr olma zinhâr
Tarîk-ı şer'iden dûr olma zinhâr
Fenâdır âkıbet dünyânın emri
Ölür herkes ne denli olsa ömri
İrişdi çün bana emr-i İlâhî
Sen ol mesned-nîşîn-i taht-ı şâhî
Kerem eyle bana celb-i du'a kıl
Muradım budur ey ferzend-i âkıl
Nizâm-ı âleme dâim medâr ol
Serîr-i saltanatda pâyyidâr ol (İsen ve Bilkan, 1997: 37-38)*

1.3. I. Murad

1326'da Bursa'da doğdu. Babası Orhan Gazî, annesi ise Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatun'dur. Osmanlı tarihlerinde Gazî Hünkâr ve Hüdâvendigâr isimleri ile de anılır. Abisi Süleyman ile aynı anneden doğduğu bilinmektedir (İnalcık, 2006a: 156). I. Murad'ın beş erkek, iki kız olmak üzere toplam yedi çocuğu bulunmaktadır: Yıldırım Bâyezid, Yahşi Bey, Yakup Çelebi, Savcı Bey, Şehzade İbrahim, Nefise Melek Hatun ve Sultan Hatun (İnalcık, 2006a: 156-164).

Orhan Bey'in Bursa'da vefat ettiğinin haberi şehzadeler arasında duyulunca, Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil, Şehzade Murad'ın yanında yer almıştır. Çandarlı Kara Halil, I. Murad'ın Bursa'da tahta geçmesi için derhal haber göndermiştir. Kadı'nın bu yanlı tutumu Orhan Bey'in oğulları arasında taht mücadelesine sebebiyet vermiştir. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da da bu konuya atıf yapılarak kardeşlerin birbirine düştüğü yazılmıştır (Azımat, 1192: 22; akt. İnbaşı, 2018: 76). Sultan Murad'ın kardeşleri Halil ve İbrahim ile mücadele etmek zorunda kaldığı ve onları yenerek tahta geçtiği bilinmektedir (İnbaşı, 2018: 76).

I. Murad'ın siyasî hayatına bakılacak olunursa: İlk olarak on iki yaşından beri lalalığını yapan Şâhin Bey ile beraber Bursa Bey Sancağına gönderilmiştir. İzmit'in fethinden sonra Sultanöyüğü/ Eskişehir sancağına tayin edilmiştir. Rumeli fâtihi olarak da bilinen kardeşi

Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine 1357'de lalası Şâhin Bey ile birlikte Rumeli'ye gönderilmiştir (İnbaşı, 2018: 73). Edirne halkı 5 Mayıs 1361 tarihinde Osmanlılara teslim olmuştur (İnbaşı, 2018: 74). Eretna'ya ait Moğol kuvvetlerini Eskişehir civarında yenip, Karaman ordusunu da püskürtmüştür. Yaşanan bu olayların üzerine kuşatma altında olan Ankara ahîleri, kalenin anahtarlarını teslim etmişlerdir (İnalcık, 2010a: 83). I. Murad, 1362-1389 yıllarında Tuna'nın güneyindeki Balkan topraklarını fethedip yerel hanedanların büyük bir kısmını Osmanlı himâyesi altına almıştır (İnalcık, 2018: 4).

Edirne ve Filibe'nin Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından Sırp lar ve Bulgarlar I. Murad'ın gücünden dolayı korkuya kapılarak Papa'ya başvurup Osmanlı Devleti'ne karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeye kalkışmışlardır (İnbaşı, 2018: 78). Murad, Osmanlı ve Sırp Devleti arasında yapılan Sırpsındığı Savaşı'nı kazanmış ve 1365 yılında Biga Kalesini fethetmeyi başarmıştır (İnbaşı, 2018: 78). Osmanlıların kazandığı bu zaferlerin karşısında tedirgin olan İmparator İonnes, Papa'ya müracaat ederek yeni bir Haçlı Seferi'ne kalkışmak istemişse de başarılı olamamıştır (İnbaşı, 2018: 78). I. Murad 1369 yılının bahar ayında Trakya'da Pınarhisar, Kırıkkilise ve Vize kalelerini ele geçirmiştir (İnbaşı, 2018: 79). Çirmen Zaferi sayesinde Osmanlılara Makedonya'nın yolu açılmıştır. Bu zafer, I. Murad'ı Balkanlar'da üstün bir hükümdar durumuna getirmekle kalmayıp Tuna ve Adriyatik'e doğru yeni fetihlerini kolaylaştırmıştır (İnbaşı, 2018: 80).

Timar sisteminin ıslah edilmesinden sonra Kara Murat Paşa'nın tavsiyesi üzerine ve vezir-i azam Çandarlı Halil Paşa'nın da gayretleri neticesinde Acemi Ocağı kurulmuştur. Bu konuyu Osmanlı kroniklerinde ele alan Hadîdî, aşağıdaki beyitlerle haber vermiştir (Hadîdî, Tevarih-i Âl-i Osman: 88-89; akt. İnbaşı, 2018: 82-83):

O dem Cenderelü Hayreddin var idi

Murad-ı Han'a kadr-asker idi

Meğer kim Monla Rüstem adlı bir er

Ol kadı-askere bu sözi söyler

Ki mâl-ı pâdişâhiye niçün siz

Hakkun emri iken taksir idersiz

Didi takdir it ne maldur ol

Ki ola şer ile almağa anı yol

*Didi her gâzinin sayup esîrin
Alasız begligiçün beşde birin
Yigirmi beşer akça her esirün
Beşe irmezse hakkıdur emirin.
Bunu Sultan Murad'a arz iderler
Hakkun emr ise olun dir alurlar
Gelibolu'da korlar bir emini
Şehün malına yarar âdemini
O kullar penc ü yekden kim derilür
Yazup defterler Etrâk'a verilür
Ki Türk'e hizmet idüp öğrene dil
Ola tâ hizmet-i sultâna kâbil
Getürüp onlara ak börk geyürler
Olara Yeniçeri ad verürler...*

I. Murad, 1381 tarihinde Anadolu beyleri üzerindeki kontrolünü sağlamak amacıyla diplomatik girişimlere yönelmiştir. Germiyanogulları'ndan Süleyman Bey'in kızı Devlet Hatun ile Şehzade Bayezid nişanlandıktan sonra Bursa'da düğünleri yapılmıştır. Anadolu beylerinden Karamanoğlu, Hamîdoğlu, Menteşeoğlu, Tekeoğlu, Batı Anadolu'da Saruhan ve Aydınoğlu Kastamonu'dan İsfendiyar beyleri düğüne davet edilmiştir (İnbaşı, 2018: 84). Bayezid'in evliliği tamamen siyasî amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Ayrıca, Germiyanogulları'nı da ilerlemesine engel olmaktan çıkarmıştır.

1380'de İştib, 1382'de Manastır ve Pirlepe, 1383'te Sirez, 1386'da Niş Osmanlı topraklarına katılmıştır (İnbaşı, 2018: 86-87). I. Murad, 1386 yılındaysa Karaman'ı fethetmiştir. Yeni Macar Kralı Sigismund'un Tuna'nın diğer yakasında nüfuzunu sürdürmek üzerine şekillendirdiği siyaset anlayışı onu Lazar ve Bosna kralıyla karşı karşıya getirmiş; yaşanan olaylar I. Murad'ın işine yaramıştır. Kosova Savaşı'nı Osmanlı kuvvetleri kazanmıştır (İnalcık, 2010a: 104). Gazânâme'den ulaştığımız bilgilere göre I. Murad hasekileriyle birlikte cesetler arasında dolaşırken Miloş Kobilovic tarafından yaralanıp vefat etmiştir. İç organları

çıkarıldıktan sonra şehit olduğu yere defnedilmiştir. Yıldırım Bâyezid'in tahta çıktıktan sonra idam ettirdiği Germiyanoglu II. Yakub Bey'in cenazesi ile birlikte Bursa'daki Çekirge türbesine defnedilmiştir (İnalcık, 2010a: 104-105).

I. Murad'ın Osmanlı İmparatorluğu için yaptığı en büyük düzenleme hiç kuşkusuz ki Orhan Bey zamanında temelleri atılan düzenli ordunun, onun devrinde kurulmuş olmasıdır. Padişah, kurmuş olduğu bu düzenli orduyu, Hacı Bektâş Velî ocağına bağlayarak cihâd düşüncesini manevi bir otorite altında sağlamlaştırdı. I. Murad'ın oluşturduğu bu düzenli ordunun Hacı Bektâş Velî'ye bağlı olduğu bilgisine Âşık Paşa, Neşrî, Ahmedî gibi dönem şairlerinin yazmış olduğu tarihlerden de ulaşmamız mümkündür (Ayverdi, 1999a: 131).

Yanında daima ilim adamları bulunduran, sanatçı ve âlimlere hürmet gösteren I. Murad'ın şiir yazdığı da iddia edilmektedir. Buna kanıt olarak ise Kosova Meydan Muharebesi öncesinde bizzat yazdığı iddia edilen şu mısralar verilmektedir:

*Âb-ı rûy-ı Habîb-i Ekrem için
Kerbelâ'da revân olan dem için
Şeb-i fîrkatde ağlayan göz için
Reh-i aşkında sürünen yüz için
Ehl-i derdin dil-i hazîni için
Câna te'sîr eden enîni için
Eyle yâ Rabbi lutfunu hem-râh
Hıfzını eyle bize püşt ü penâh
Ehl-i İslâma ol muîn ü nasîr
Dest-i a'dayı eyle bizden kasîr
Bakma yâ Rab bizim günâhımıza
Nazar et cân u dilden âhımıza
Etme yâ Rab mücâhidîni telef
Yeter a'dâya kılma bizi hedef
Çeşmimiz sakla gird-i ma'rekeden
Cünd-i İslâmı cümle mühlîkeden
Bunca yıl sa'y ü ictihâdımızı
Gazavât içre yahşi adımızı
Etme yâ Rabbi kahrın ile tebâh*

Yüzümü halk içinde etme siyâh

Râh-ı dîn içre ben fedâ olayım

Siper-i askere hüddâ olayım

Dîn yolunda beni şehîd etke

Âhiretde beni sa'îd eyle

Mülk-i İslâmı pâymâl etme

Menzil-i fırka-i dalâl etme

Keremin çokdur ehl-i İslâm

Dilerim kim erişe itmâm (Atâ, 1293: 7; akt. İsen ve Bilkan, 1997: 39-40)

Ancak şu hususu da tekrar belirtmemiz gerekir ki bu şiiri söyleyenin I. Murad olduğu bir rivâyetten ibarettir. Sanata ve sanatçıya olan tutumu sebebiyle kendisine mâl edildiğini söylememiz mümkündür.

I. Murad devrinin temel kaynaklarına bakıldığında özellikle Türkçe kronikler dikkat çekicidir. Yıldırım Bâyezid zamanına kadar olan olayları kapsayan ve günümüzde kayıp olan Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi, Âşıkpaşa-zâde Târihi içinde özetlenmiş şekilde bulunmaktadır. I. Murad devrinin çağdaş kaynakları açısından Esterâbâdî'nin Rezm ü Bezm'i, Neşrî'nin Cihan-nümâ adlı eserinin içinde (I, 21-310) mevcut olan Ahmedî'nin Gazânâme adlı eseri önemli bir yer tutmaktadır (İnbaşı, 2018: 95).

Âşıkpaşa-zâde Târihi üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:

- Âlî Bey, 1332 yılında İstanbul'da eserin ilk neşrini yapan kişidir. 1502 yılına kadar geçen olayları konu edinmiştir.
- Friedrich Giese, 1929 yılında Leipzig'de eser üzerinde çalışmıştır. 1492 yılına kadar gerçekleşen olayları ele almıştır.
- Hüseyin Nihal Atsız, 1949 yılında İstanbul'da eser üzerinde çalışmıştır. Atsız, eserin 161 babını ve Âlî Bey neşrinde son bölümde bulunan 'Fasıl' bölümünü ele almıştır (Özcan, 1991: 7).

Esterâbâdî'nin eseri Rezm ü Bezm üzerinde yapılan çalışmalar şu şekildedir:

- Mürsel Öztürk tarafından 1990 yılında Ankara'da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.
- İlk olarak 1330-1331 yılları arasında İstanbul'da, Ahmed Tevhid tarafından parçalar halinde Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuasında 28-39. Cüzlerde yayınlanmıştır.

- Kilisli Muallim Rifat 1928 yılında İstanbul’da, Ayasofya Kütüphanesi’ndeki nüshası (nr. 3465), Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki nüshası (III. Ahmed, nr. 2822), Süleymaniye’deki nüshası (Esad Efendi, nr. 2079) ve Râgıb Paşa kütüphanesindeki nüshası (nr. 982) karşılaştırılarak yazmıştır.
- Heinz Helmut 1940 yılında Leipzig’de, eseri özet olarak Almanca ’ya tercüme etmiştir (Yazıcı, 1995: 438).

Neşrî’nin Cihan-nümâ adlı eseri üzerinde yapılan çalışmalar şu şekildedir:

- Faik Reşit Unat ve Mehmet Altay Köymen, Fatih Sultan Mehmed’in ölümüne kadar olan kısmı Kitâb-ı Cihannümâ-Neşrî Tarihi ismiyle eski ve yeni harflerle iki cilt olarak yayımlamıştır,
- Franz Taeschner, Theodor Menzel metniyle Manisa nüshasının faksimile neşrini yapmıştır (Özcan, 2007: 22).

II. BÖLÜM

Yıldırım Bâyezid Dönemi

2.1. Yıldırım Bâyezid'in Hayatı, Şahsiyeti

Daha çok 'Yıldırım' lakabıyla bilinen I. Bâyezid, 1354'te doğdu. I. Murad'ın büyük oğlu olduğu bilinen Yıldırım Bâyezid'in annesi Gülçiçek Hatun'dur. Bâyezid ismi, Ebu Yezid veya Ebâ Yezid şeklinde geçen Yezid'in babası anlamında Emevi hanedanının kurucusu Muaviye'i anımsatmaktadır. Bunun da ötesinde, Anadolu'da İslam'ın şekil almasında Melami-Kalenderi anlayıştaki zühd ve takvayı ön plana alan ve tasavvufta çok önemli bir yere sahip olan mutasavvıflardan olan Bâyezid-i Bistamîden ve onun etkisinden esinlenilmiştir diyebiliriz (Taş, 2015: 166-167). I. Murad'ın bu bilgiler ışığında oğluna Bâyezid ismini verdiği düşünülmektedir.

Yıldırım Bâyezid'in kişiliği pek çok araştırmaya konu olmuş, konu üzerinde farklı fikirler öne sürülmüştür. Kimi araştırmacılar kendisini ahlak açısından değerlendirip müspet ve mazbut olarak kabul ederken kimi araştırmacılar ise kendisinin hoş olmayan bazı düşkünlüklerinin olduğu üzerinde durmuşlardır (Yılmaz, 2015: 3250). Tarihi kaynaklarda Yıldırım Bâyezid'in kişisel ve fiziksel özellikleri şu şekilde ifade edilmiştir:

Ahmet Cevdet Paşa, Yıldırım Bâyezid'i arslan simalı, ela gözlü, kumral sakallı, beyaz ve yuvarlak yüzlü, kuvvetli vücuda sahip birisi olarak tasvir eder. Ayrıca muharebe alanında cesur, öfkeli, tedbirli bir tabiatı olduğuna da vurgu yapar. Bahsi geçen eserde, işret meclislerine ve zevk ü sefaya dalmasının sebebi olarak Sırp Prensesi gösterilir (Ahmet Cevdet Paşa, 1985: 303-309; akt. Baştürk, 2015: 326).

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'da, Yıldırım Bâyezid'in sinirli bir tabiatı olduğundan bahsedilir. Ayrıca kibirli bir yapıda olduğunun üzerinde durulur (Azamat, 1992: 30; akt. Taş, 2015: 167).

Oruç Bey ise tez canlı bir tabiatı olduğundan bahsederek, Ankara Savaşı'nın sebebini akıl hocalarının sözünü dinlememesine bağlar (Öztürk, 2007: 36-41). Oruç Bey bahsi geçen eserde Yıldırım Bâyezid'in tez canlı olduğunu aynı zamanda da şefkatli ve bağışlayıcı olduğunu söyler (Azamat, 1992: 30; akt. Taş, 2015: 167).

Solakzâde, Yıldırım Bâyezid'i ela gözlü, arslan simalı, kumral sakallı, derisi kırmızıya dönük, güçlü kuvvetli ve savaş meydanında korkusuz bir padişah olarak tasvir eder (Çubuk, 1989: 71; akt. Taş, 2015: 167).

Yıldırım Bâyezid dünyadaki en iyi hükümdarlardan birisidir. Kendisinden çekinildiği kadar şefkatine ve gölgesine de sığınılırdı. Şikâyeti olan bir kişi bizzat kendisine ulaşabilirdi. Toprakları o kadar güvenliydi ki bir kişi hiçbir zarara uğramadan tek başına yolculuk yapabiliirdi (Çoruh, 157; akt. Baştürk, 2015: 327).

Halkını ayırt etmeden huzur içinde yaşamasını sağlar, zengin fakir, güçlü zayıf ayrımı yapmazdı (Neşri, 1995: 331-361; akt. Baştürk, 2015: 238).

Yıldırım Bâyezid'in içki içme hevesi sebebiyle mizacı değişmiş, asabi, hırçın ve inatçı birisi olmuştur. Bu duruma rağmen ani gelişen olaylar karşısında pratik zekâlı olmuştur. Soğukkanlı bir tabiatı vardır. Ayrıca azim ve irade sahibi, adil, cesur ve başarılı bir kumandandı (Uzunçarşılı, 1988: 280-81).

Yıldırım Bâyezid, Anadolu'da ve Rumeli'de fırtına gibi esen, neredeyse tüm Türk beyliklerini kendi himayesine katan, Bizans'ı kuşatıp Roma'da Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini koruyan siyasi zekâsı çok yüksek bir kumandı. Yıldırım Bâyezid'e Abbasi Halifesi tarafından 'Sultân-ı İklîm-i Rum' unvanı verildi. Ancak daha sonra eğlence ve işret meclislerine olan tutkusu sebebiyle büyük bir gaflete düşüp siyasi işleriyle ilgilenmedi. Bunun sonucunda da Ankara Savaşı yaşandı (Ayverdi, 1999a: 186).

Yıldırım Bâyezid'in içki sarhoşu olmasından daha vahim olan husus kendisinin gurur sarhoşu olmasıdır. Bu zaafı sebebiyle de ülkesini ve halkını Fetret Devri'ne sürüklemiş, büyük kargaşalara sebebiyet vermiştir (Ayverdi, 1999a: 186). Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları adlı eserinde Yıldırım Bâyezid'in işret meclisi tutkusu olduğunu itiraf eden araştırmacılarıdır. Kendisinin güçlü ve zeki bir asker olduğunu kabul etmekle birlikte siyasî politikalarının yanlış olduğunu belirtmektedir. Anadolu beylikleri halkını tek bir çatı altında birleştirmeden Timur'a karşı büyük bir savaşa kalkışmasını da 'basiretsiz' bir karar olarak değerlendirmektedir (Ayverdi, 1999a: 186-187)

Yıldırım Bâyezid'in birden fazla kez evlendiği bilinmektedir; İlk evliliğini 1381-82 yılları arasında Germiyanoglu Yakub Bey'in kızı Devlet Hatun ile yapmıştır. 1381 yılı civarında Germiyanoglu Süleyman Çelebi'nin kızı Mal Hatun ile evlendikten sonra eşinin çeyizi olarak Osmanlılar'a bırakılan topraklarda sancak beyliği vazifesini yerine getirmiştir (İnalçık, 2010a: 111). Bâyezid ile Mal Hatun'un evlenmesinin sebeplerini ve bunun karşılığında I. Murad'ın

diğer beylikler üzerinde nasıl bir etki yarattığını daha önce belirtmiştik.¹ İkinci evliliğini, 1387 yılında Bizans İmparatoru Ioannes Palaiologos'un üç kızından biriyle yapmıştır. Babasının vefatından sonra ise Sırbistan Kralı'nın kız kardeşi Olivera ile evlenmiştir. Kaynaklarda geçen bilgiye göre son eşi de Olivera olmuştur (Refik, 2005: 171). Yıldırım Bâyezid, Sırp prensesine tutkun olmuştur. Ahmet Refik'ten göre Yıldırım Bâyezid şarap ve kebab meclislerini Olivera'dan öğrenmiştir (Refik, 2005: 172). Yıldırım Bâyezid'in saray hayatında da iptidâî eğlenceler devam etmektedir. Damadı Emîr Sultan, Yıldırım Bâyezid'in bu zaaflarını hoş karşılamamaktadır. Yıldırım Bâyezid, Ulu Camii'yi yaptırdığı dönemde Emîr Sultan'la camii gezmeye gider. Camiinin her yerini dolaştıktan sonra aralarında şu diyalog geçer:

-Caminin düzeni hoşunuza gitti mi?

Emîr Sultan şu cevabı verir:

-Gayet güzel düzenlenmiş. Ancak bir eksiği var: dört köşesinde birer meyhane eksik.

Yıldırım Bâyezid şaşırır ve sorar:

-Cami Allahın evidir. Orada Allah'ın yasakladığı şeyler olur mu?

Emîr Sultan cevap verir:

-Allah'ın evi gerçekte Müslümanın kalbindedir. Siz neden kalbinize haram şeyler sokuyorsunuz? (Refik, 2005: 174-75).

Yukarıda aktarulan husus bir rivâyetten ibarettir. İncelediğimiz kaynaklarda Yıldırım Bâyezid'in, içkiyi ve işret meclislerini bıraktığına dair herhangi bir hususa rastlanmamıştır.

Osmanlı padişahlarına genel olarak bakıldığında, çoğunun bir lakabının olduğunu görmekteyiz. Örneğin, I. Murad Hüdavendigâr, II. Selim Sarı Selim, I. Mustafa Deli Mustafa lakapları ile de bilinmektedir. Bu lakapların verilmesinde padişahların kişisel ve fiziksel özellikleri belirleyicidir. Bazen padişaha halk tarafından verilen lakapların kullanıldığı da görülmüştür. Yıldırım Bâyezid'in 'Yıldırım' lakabını alması ile ilgili görüşler şu şekildedir:

1386 yılında Karamanoğlu Alâeddin Bey'e karşı yapılan savaşta ve Frenk Yazısı Savaşı'nda gösterdiği başarı ve cesaret sebebiyle kendisine 'Yıldırım' lakabı takılmıştır (Çınar, 2015: 349).

Düşman, Yıldırım Bâyezid'i başka bir yerde zannederken, O bir anda yanlarına yetişirdi. Bu sebeple de komutanlar kendisine 'Yıldırım' lakabını takmıştır (İz, 1985: 303-309; akt. Baştürk, 2015: 326).

Karamanoğlu Alâeddin Bey'in 1386 yılında sebep olduğu karışıklığı bastırmak üzere çıkılan savaşta büyük bir başarı ve cesaret gösterdiği için 'Yıldırım' lakabı verilmiştir (Sevim, 2015: 383).

Cesur ve öfkeli bir tabiata sahip olduğu için 'Yıldırım' lakabı verilmiştir (Müneccimbaşı, 1995: 127-28; akt. Refik, 2005: 171).

Yukarıda farklı kaynaklardan edinilen bilgilerin tamamında müşterek olan nokta Yıldırım Bâyezid'in, "1386'da Karamanoğlu Âlaeddin'in üzerine düzenlenen sefer sonrası" bu lakabı aldığıdır. Çeşitli kaynaklardan aldığımız bilgiler ışığında mizacı sayesinde bu lakabın hakkını verdiği sonucuna ulaşmaktayız. Bir de Bâyezid'in kendisi için seçtiği lakap konusu vardır. Yıldırım Bâyezid'in kendisi için "Celâleddîn Bâyezid Hân" lakabını seçtiği bilinmektedir (Taş, 2015: 167).

2.2. Yıldırım Bâyezid Döneminde Siyasî Hayat

Yıldırım Bâyezid şehzade olduğu dönemde, 1381 yılı civarında, Germiyanoglu Süleyman Çelebi'nin kızı Sultan Hatun ile evlendikten sonra, çeyiz olarak Osmanlılar'a bırakılan topraklara sancak beyi olarak gönderilmiştir. Yerleştiği Kütahya'da Osmanlılar'ın doğu sınırlarını korumakla görevlendirilmiştir (İnalcık, 1992: 231-232).

15 Haziran 1389'da yapılan ve Türklerin Rumeli'deki yayılma politikaları için önemli olan Kosova Savaşı'nın kazanılmasında başarı göstermiştir. Savaş esnasında, I. Murad ağır bir şekilde yaralanınca (kardeşinden yaşça büyük olması sebebiyle) kendisinin yerine oğlu Bâyezid'in getirilmesini vasiyet etmiştir (İnalcık, 2013: 129). Bu vasiyet üzerine Yıldırım Bâyezid, babasının yerine tahta geçerek padişah olmuştur. Devlet büyüklerinin tavsiyesi ile, hayatta bulunan tek kardeşi Yâkub'u, herhangi bir iç savaş yaşanmaması için öldürtmüştür (İnalcık, 2013: 130).

Yıldırım Bâyezid Anadolu’da faaliyetlere başlamadan önce, Sırp Stefan Lazarevic ile müzakereye girilerek kız kardeşi Olivera/Maria Despina ile evlenmiştir. Bunun üzerine Sırp’lar’dan yardımcı kuvvet olarak faydalanmak için bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma üzerine Anadolu’ya geçen Yıldırım Bâyezid, 1389-1390 yılının kış aylarında Alaşehir’i zaptedip Batı Anadolu’daki Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamîd ve Germiyan ülkelerini Osmanlı’nın hâkimiyeti altına almayı başarmıştır (İnalcık, 2013: 130). Yunanistan’ın üzerine yürüyüp, Salone, Neopatrai gibi şehirleri topraklarına katmıştır. 1394 yılında İstanbul’u kuşatmış; 1395 yılında Sırbistan’a savaş açmış; 1395 yılının Haziran ayında Bulgaristan, resmî olarak Osmanlılar’ın himâyesine girmiştir (İnalcık, 2013: 133). Yıldırım Bâyezid’in gerçekleştirdiği fetihler sonucu tedirgin olan Macarlar ve Venedikliler yeni bir Haçlı İttifakı kurmuşlardır. 1396 yılında Yıldırım Bâyezid, İstanbul’u fethetmek için büyük çaba gösterirken, Macar Kralı Sigmund’un yönettiği Haçlı kuvvetleri Niğbolu’yu kuşatmıştır. Yıldırım Bâyezid bu durumdan haberdar olunca derhal İstanbul kuşatmasını kaldırıp, Haçlı ordusu üzerine yürüyüp 25 Eylül 1396 yılında saldırıyı bozguna uğratmıştır (İnalcık, 2013: 134). Haçlı Ordusunu bertaraf eden padişah, tekrar İstanbul kuşatmasına dönmüştür. Kuşatmanın iyice hız kazandığı ve şehrin düşmesinin an meselesi olduğu dönemde bu sefer de Doğu taraflarından gelen Timur tehlikesi baş göstermiştir. Timur 1394 yılında Anadolu’nun doğu kesiminde ilk işgalini gerçekleştirdikten sonra batı taraflarını da ele geçirmeyi planlamıştır. İran hâkimi Timur, Büyük Selçuklular’ın ve İlhanlılar’ın vârisi olduğunu iddia ederek Anadolu’da hâkimiyet sağlamak istemiştir (İnalcık, 2013: 135).

Yıldırım Bâyezid’in siyasî başarıları şu şekilde özetlenebilir: Bulgaristan’ı fethedip Arnavut beylerini Osmanlı’ya bağlamış ve Sırp kralını itaati altına almıştır. Ayrıca Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Candaroğlu Beyliklerinin merkezlerini Osmanlı Devleti’nin sınırları içine almıştır. Merkeziyetçi bir devlet tesis etme sürecine girmiştir. Tokat, Amasya ve Sinop’u denetimi altına alarak İpek Yolu’nun bağlantısını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da Bursa, İpek Yolu’nun batıdaki yeni üssü haline gelmiştir (İnalcık, 1992: 231-234).

2.3. Yıldırım Bâyezid Döneminde Edebiyat

Oğuz Türkçesi, Osmanlı Devleti kurulmadan önce de sosyal ve siyasi hayatta kullanılan bir dildi. Türklerin göçebe bir hayat sürmesi sebebiyle Oğuz Türkçesi, yazı dili olarak işlenmemiş bir dil hüviyetindeydi. Sanat ve edebiyatın gelişmesi ve bu alanlarda ürün verilebilmesi için elbette yerleşik kültüre geçmek gerekmektedir. Türklerin yerleşik kültüre

geçişlerinin gecikmesi sebebi ile sanat ve edebiyatta o döneme kadar ciddi bir ilerleme sağlanmadı. Oğuz Türkçesi, konuşma dilinde ve sözlü edebî ürünlerde varlığını gösterse de yazılı numuneler çok azdı. Beylikler Dönemi'nde ivme kazanan Türk dili ve edebiyatı, Osmanlı Devleti kurulduktan sonraki ilk yıllarda gerileme yaşanmasa da gözle görülür bir gelişme de söz konusu değildir. Bu dönemde sanatçının eser vermesi, bir hâmi bulması ile doğrudan bağlantılıydı. Şair, hâmisinin zevki doğrultusunda eserler vermekte, maddî/manevî karşılığını da yine hamisinin beğenisine bağlı olarak almaktaydı. Osmanlı'nın uç beyliği olduğu dönemlerden, Yıldırım Bâyezid'in saltanat dönemine kadar geçen sürede hâmi-nedim şair ilişkisine çok sık rastlanmaz. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemlerde padişahlar, zamanlarının neredeyse tamamını savaşlarda geçirmekteydi ya da siyasî başarılarını sürdürmek için devlet işleri ile ilgilenmekteydiler. Devletin sınırlarını korumak ve geliştirmek için çaba gösteren padişahların, saraylarında oturup sanatla ve sanatçılarla ilgilenmeye fırsatları bulunmuyordu (İpekten, 1996: 15). Özellikle Osman Gazî, Orhan Bey ve I. Murad dönemlerinde sınırları belli olan, düzeni kurulmuş bir devlet henüz yoktu. Padişahlar kendi sınırlarını büyütüp, düşmanlara karşı savaşmak ve ayakta kalmak zorunda oldukları için edebiyatla ilgilenmeye, şiir yazmaya fazla zaman bulamıyorlardı. Bahsi geçen konuyla ilgili Gelibolulu Âlî 'Kühü'l-Ahbar' adlı eserinde kısaca şu sözleri söyler: Osman Bey, Orhan Gazî ve I. Murad'ın şairlerden birisini himâye ettiği bilinmemektedir. Yıldırım Bâyezid zamanına gelinceye kadar şair denilebilecek kabiliyette bir kişi yoktur. Ancak Yıldırım Bâyezid döneminde pek çok şair ve sanatçı yetişmiştir (İsen, 2000: 101).

Yıldırım Bâyezid dönemine gelindiğinde sınırları daha belli, geçmiş dönemlere göre sistemleşmeye başlamış ve gücünü diğer devletlere karşı ispat etmiş bir “devlet” oluşmuştu. Bu sayede de Yıldırım Bâyezid sanatla, sanatçıyla ve özellikle de edebiyatla ilgilenme fırsatı bulmuştur. Bazı araştırmacılara göre Yıldırım Bâyezid, padişah-şairlerdendir. Osmanlı kaynaklarında ve şuara tezkirelerinde Yıldırım Bâyezid'in şair olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte kendisine atfedilen mısralar şu şekildedir:

Yâri rind-i zamânedir sandım

Bahs-i vaslı terânedir sandım

Ehl-i hicrâne fitne-i agyâr

Ortada bir bahânedir sandım

Göz ucuyıla kın kın bakışı

Dil alıp kasdı cânadır sandım

Kıssayı anlamamış âhir-i kâr

Anı da fesânedir sandım

Hışm ile zahm-nâk-i dil-sûzi

Yıldırım'dan nişanedür sandım (Atâ, 1293:8; akt. İsen ve Bilkan, 1997: 40-41).

Yukarıdaki mısraların gerçekten Yıldırım Bâyezid'e ait olup olmadığı yahut şiirin devamının olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak kendisine bir şiirin atfedilmesinden yola çıkarak, padişahın edebiyata karşı ilgisinin olduğunu net bir şekilde söylemek mümkündür. Şiir yazımını desteklemesinin yanında Yıldırım Bâyezid'in himâye ettiği şairler de vardır. Bu şairleri şu şekilde sıralamamız mümkündür: Ahmed-i Dâ'î, Ahmedî, Bursalı Niyâzi, Hamzavî, Mehmed, Şeyhoğlu Mustafa.

Yıldırım Bâyezid'in himâye ettiği şairlerin yanı sıra, O'na sığınan ilim adamlarının olduğu da bilinmektedir. Yıldırım Bâyezid'in hüküm sürdüğü dönemde Doğu'da Moğol sorunu vardır. Moğol baskısı sebebiyle farklı coğrafyalardaki sanatçıların ve ilim adamlarının Anadolu'ya gelmeleri, Yıldırım Bâyezid'in himâyesine girmek için çaba göstermeleri, padişahın sanatçılara ve ilim adamlarına verdiği kıymetin neticesidir. Moğol baskısı sebebiyle Anadolu'ya gelen ilim adamları şunlardır: Ahmedî, Tacüddin İbrahim b. Hızır, Ali b. İsâ el-Büstî, eş-Şeyh Abdurrahman b. Ali, eş-Şeyh Şemseddin el Buharî, eş-Şeyh Yâr Ali eş- Şirazî, Hafızuddin İbnü'l-Bezzâzi el-Kerderî, Mecdüddin el-Firûzâbâdî, Mevlâ Abdülvâcid b. Muhammed el-Kütâhî, Şemseddin b. el-Cezerî, Şemseddin Sağîr (Refik, 2005: 170).

2.4. XIV. Yüzyılda Türk Edebiyatı

Mengi'den edindiğimiz bilgilere göre, XIV. yüzyıl Türkçenin gelişmesi ve edebî bir kisve kazanması açısından önemli bir yüzyıl olmuştur. Şair ve yazarlar bu asırda, te'lif ve tercüme birçok eser yazmışlar, Türk edebiyatını geliştirmek adına çalışmalarda bulunmuşlardır (Mengi, 2010: 80). Daha önce de bahsedildiği üzere Türkçe bu dönemde ivme kazanmıştır. Beylerin, şairlere Türkçe şiir yazmaları için emir vermeleri sayesinde Türkçe yazan şairlerin sayısında da artış yaşanmıştır. Beylikler arasında bir kıyaslama yapılacak olursa, en fazla telif

esere Osman Oğulları bölgesinde rastlanmıştır. Bu dönemde Âşık Paşa'nın Garib-nâme adlı eserinde olduğu gibi beylerin isteği üzerine Türkçe yazılan eserler mevcuttur. Ancak Gülşehrî'nin Mantuku't-Tayr adlı eserinde olduğu gibi şuurlu bir şekilde Türkçe eser veren şairler sayesinde Anadolu'da millî edebiyatın zeminini oluşturmuştur (TDEK, 1992: 111; akt. Kartal, 1999: 32). Bu yüzyılda edebiyat henüz klasik bir görünüm almamıştır. Hem dil açısından hem de nazım şekilleri açısından daha sonraki yüzyıllarda görülen gelişmeler bu yüzyılda daha başlangıç safhasındadır. XIV. yüzyılda divan sahibi üç şair: Kadı Burhaneddin, Ahmedî ve Nesimî'dir (Bayram, 2009d: 47). Bayram'ın da ifade ettiği üzere, XV. yüzyıl sonrasında şairliğin gücü ve simgesi olan 'divân sahibi' olmak, XIV. yüzyılda her şair tarafından fazla önemsenmemiştir. Bu sebeple de XIV. yüzyılda divân sahibi olan şair sayısı azdır. Ancak şairlik gücüyle daha sonraki dönemlere damga vuran şairlerden olan bu üç isim (Kadı Burhaneddin, Nesimî, Ahmedî), çağdaşları arasında bu yönleriyle yükselip dikkat çekmeyi başarmıştır.

Oğuz Türkçesi'nin bir edebiyat dili olmasında en büyük katkı şüphesiz ki Beylikler Dönemi yöneticilerindir. Ancak bu dönemde desteklerini gözardı edemeyeceğimiz şairler de mevcuttur. Örnek olarak şu şairleri verebiliriz: Âşık Paşa, şairliğinin yanı sıra yeni bir Türk devleti oluşurken, temel meseleleri ele alan orijinal fikirleri ile tam bir fikir adamı olduğunu ispatlamıştır. Devlet ricâline ve halka iyiyi doğruyu göstermek; ordunun düzeninin nasıl olacağını tayin etmek; padişahın sahip olması gereken özellikleri de yorumlayarak bir nevî halkı eğitme amacı gütmüştür diyebiliriz (Kartal ve Şentürk, 2016: 166-67). O dönem Anadolu'daki bazı şairler, Türkçenin Arapça ve Farsçaya göre daha kaba ve ifade bakımından daha yetersiz olduğunu düşünürken, Gülşehrî bu şairlerin tam tersi bir düşüncede idi (Özkan, 1996: 250). Bu açıdan baktığımızda Gülşehrî, edebiyatımızın gelişmesine büyük katkı sağlamış dönemin en önemli şairlerinden bir tanesidir. Şiirlerini yalın ve akıcı bir Türkçe ile yazan Hoca Mes'ûd, bu tutumu ile Türkçenin gelişmesine de önemli katkılar sağlamıştır (Erdem, 2015). Son olarak Kadı Burhaneddin, XIV. yüzyılda Türk edebiyatının gelişmesinde katkı sağlayan bir şair olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında yaşadığı için Osmanlı kaynaklarında kendisinden çok fazla bahsedilmemiştir (Tören, 2001: 75). Kadı Burhaneddin, Hoca Dehhânî ile başlayan Türk şiirine İran şiirinin teşbihlerini ve mazmunlarını getirmiş; ancak, tamamen Arapça ve Farsça ile yazmayıp Türkçenin anlatım olanaklarından da yararlanmıştır (Mengi, 2010: 93).

XIV. yüzyıla genel olarak bakıldığında edebî türlerde ve edebiyatın konularında pek çok gelişme ve yenileşme hareketi yaşanmıştır. Şairler, başka dillerde yazılmış farklı edebî türleri Türkçe’de denemekten çekinmemişlerdir. Ancak bu dönemde kaside ve gazel tarzı birkaç örnekten ibarettir. Şentürk ve Kartal bu durumu, XIV. yüzyılda gazel ve kaside nazım şekillerini anlayıp yorumlayabilecek kadar sanat anlayışı ve edebî zevki gelişmiş bir yöneticinin veya halkın olmamasına bağlamıştır (Kartal ve Şentürk, 2008: 76). Bu ifadeden şu sonucu çıkarmamız mümkündür: Fars kültürünün etkisinde kalan edebî zevk Türkçeye adapte edilmiştir. Daha önce örneğine rastlanmadığı için bu tarzdan anlayabilecek estetik zevke sahip kişilerin bulunmaması sebebiyle gazel ve kaside nazım türleri ilk dönemde kullanılmamıştır. Şairler, beylerin ve halkın bildiği, daha tanındık olan türleri kullanarak eser yazmaya çalışmışlardır. Bu yüzyılda sadece şiir üzerine yoğunlaşma olmamış, dinî konular başta olmak üzere tıp, astronomi gibi lâdini konular üzerine de mensur eserler kaleme alınmıştır. XIV. yüzyılda Dâstân-ı Geyik, Dâstân-ı Ejderha, Dâstân-ı Kesikbaş gibi peygamber mucizeleri ve dini hikâyeler halk tarafından ilgiyle okunmuştur (Mengi, 2010: 80-81). XIV. yüzyıla baktığımızda Türkçenin ve Türk edebiyatının ivme kazandığını görmemiz mümkündür. Beylerin isteği üzerine çeşitli dillerden, farklı konu ve türde eserler te’lif ve tercüme edilmiştir.

XIV. yüzyılda manzum eserler rağbet görmüş olsa da mensur eserlerin sayısında da artış yaşanmıştır. Özellikle Beylikler Döneminde Kur’an çevirileri ve şerhleri, en çok bilinen ve okunan surelerin Türkçeye çevirileri yapılmıştır (Mengi, 2010: 81). Kur’an ve sure çevirileriyle bir nevi Türk halkının kendi dilinde dua etmesi, ettiği duayı anlaması amaçlanmıştır. Okuduğunu anlamadan dua eden bir halk yerine bilinçli şekilde dua eden, Allah’ı ve dini kendi dilinde tanıyıp bilen bir halk oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dönem şairleri, konu ve tür açısından farklı şekilleri denemeye çalışmışlardır. Dinî, destanî ve ahlâki konularda eser veren şairleri Kartal ve Şentürk müşterek eserlerinde üç gruba ayırmıştır:

Birinci grupta, yalnızca Türkçe bilen Türkmen Beyleri için Arapça ve Farsça eserleri telif ve tercüme eden şairler bulunmaktadır. İkinci grupta, kendi düşüncelerini ve tasavvufi görüşlerini yaymak isteyen şeyhler ve dervişler bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise, içinde yer yer dinî ve ahlâkî unsurların da bulunduğu Arap ve İran kökenli aşk hikâyelerini halka aktaran

kıssahanlar bulunmaktadır (Kartal ve Şentürk, 2008: 78). Bu tasniften yola çıkarak, dönemin Türkçesinin edebiyat dili oluşturması açısından (söz sanatları, ahenk vb. konularda) henüz gelişmediği açıktır. Ancak bu duruma karşın Türk Edebiyatının birçok çevre tarafından benimsendiğini ve Türklerin kendi dünya görüşleri ile harmanlayarak eserler ürettiklerini söyleyebiliriz. Bu grupta üçüncü madde dikkat çekici bir husustur. Türk dili ile Türkçe edebiyat yaratmaya çalışılan bir dönemde dahi Arap ve Fars edebiyatlarının etkisinden tam anlamıyla bir çıkış olmadığını göstermektedir. Bu edebiyatlardan alınan hikâyeler, Türk motifleriyle süslenip halka anlatılıyor olsa da şairlerin aslında Arap ve Fars edebiyatlarını takip ettiklerinin açık bir kanıtıdır. Daha doğru bir tespitle bu bir geçiş dönemidir. Yüzyıllar boyunca aynı topraklarda farklı kültürlerle iç içe yaşayan Türkler, özellikle İslâm'ın kabul edilmesiyle birlikte Fars ve Arap diline ve edebiyatına daha da yakınlaşırlar. Anadolu Selçuklu Devleti'nde de komşuluk ilişkisiyle dostça yaşayan bu toplumların Beylikler Devri'nde aniden birbirlerinden kopmaları mümkün değildir. Siyasî manada bir ayrılık yaşansa da sosyal ve kültürel anlamda bu ayrılığın olması söz konusu değildir. XIV. yüzyılda dönemin gelenekleri çerçevesinde yazılan astronomi, matematik, tarih, tasavvuf ve İslâmî ilimlerle ilgili eserlerin çoğunda yazılış tarihi verilmediği için günümüzde yazılma tarihlerinin tespiti konusunda zorluklar yaşanmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1960: 26; akt. Kartal, 1999: 31).

Bahsi geçen dönemde, revaçta olan bir diğer nazım şekli ise mesnevidir. Yazılış kolaylığı, aruzun kısa ve kolay kalıpları ile yazılabilmesi vb. sebepler neticesinde çok sık başvurulmuş bu nazım türü aşağıda detayları ile birlikte ele alınacaktır.

2.5. Mesnevi

Arapça 's, n, y' kökünden türemiş olan mesnevi kelimesi, Arapçada kendi içinde kafiyeli mısralardan oluşan nazım şeklini ifade etmek için kullanılır. İlk örneklerini Arap Edebiyatı'nda gördüğümüz mesneviye, Araplar farklı isimler verdiler. Verilen bu isimler: Kendi arasında kafiyeli olmasından dolayı 'müzdevce', aruzun recez bahri ile kaleme alındığı için 'recez' veya çoğul hali olan 'urcûze' şeklindedir (Çetin, 1973; akt. Ünver, 1986:430). Dilçin mesnevinin tanımını, her beyit kendi arasında uyaklı, aruzun kısa kalıplarıyla yazılan, uzun nazım biçimidir şeklinde yapar (Dilçin, 2009: 167). Her beyit kendi arasında uyaklanabildiği için beyit sayısı fazla olan bu şiirlerde, tüm beyitlerin birbirine uyumlu kâfiyelenmesine gerek yoktur. Bu nokta da tabii olarak sanatçıyı rahatlatan bir husustur. Kılıç

da mesnevi türündeki beyitlerin ayrı ayrı kafiyeleşmesi ve her beyitin anlamının kendi içinde tamamlanması sebebiyle tercih edilen bir tür olduğunu ifade etmektedir (Kılıç, 2011: 224). Sonuç olarak, mesnevi nazım biçiminde her beyit kendi içinde kafiyeleşse de metnin tamamında bir konu birliği söz konusudur. Konu aynı olmak şartıyla kafiyeleşmeler farklı şekilde yazılabilmektedir. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, didaktik dinî ve ahlâki konular ve ansiklopedik bilgiler veren eserlerde yazış kolaylığı göz önüne alınarak bu nazım şekli daha çok tercih edilir (Kılıç, 2011: 225). Beyitler arasında kafiye bağlantısının olmaması, beyit sayısının sınırsız olması ve şairlerin istediği konuyu işlemekte serbest olmaları sebebiyle çokça kullanılan mesnevi nazım şeklinde, aruzun hangi bahrinden olursa olsun daima kısa kalıplar tercih edilmiştir.

Mesnevi, menşei açısından bakıldığında asıl olarak İran edebiyatına aittir. Arap ve Türk edebiyatçılarına da İranlılar tarafından öğretilmiştir (Dilçin, 2009: 167). Arap edebiyatında ilk mesnevi Harun Reşid devrinde Aban b. Abdülhamid Lâhikî'nin Pehlevî dilinden çevirdiği Kelile ve Dimne sayesinde görülmüştür (Kılıç, 2011: 225). Türk Edebiyatı'na genel anlamda baktığımızda daha çok İran Edebiyatından etkilenmiştir. İranlılarla siyasî yakınlıktan ziyade aradaki sosyal ve kültürel bağ, edebiyata ve dile de yansımıştır.

Mesnevi türünde asıl hikâyeye hemen geçilmez. Asıl konuya geçmeden önce geleneklerin kurallarına göre konuların anlatıldığı bazı sıralı bölümler vardır. Bu bölümleri genel olarak giriş, gelişme ve sonuç olarak sınıflandırabiliriz. Ancak özellikle XIII.-XIV. yüzyıllarda yazılmış mesnevilerde bu bölümler kesin çizgilerle birbirinden ayırmamız mümkün değildir (Ünver, 1986: 432). Giriş bölümündeki başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

Besmele: İslâmî gelenek çerçevesinde yazılan bu eserler, geleneğe uygun olarak Besmele ile başlamıştır. Ancak Besmeleyi konu edinen mısralar mesnevide ilk beyit olabileceği gibi mesnevinin asıl konusundan ayrı bir şiir olarak da ele alınabilir. Bu bölümde besmelenin erdemi, her işe besmele ile başlamanın önemi vurgulanır (Ünver, 1986: 434).

Tevhîd: Tevhîd bölümünün yeri, mesnevide değişkenlik gösterebilir. Mesnevide tevhîd veya münâcât bölümlerinden hangisinin önce işleneceğine şair karar verir. Kimi mesnevilerde tevhîd bölümüne hiç rastlanmaz. Ancak çoğu şair bu bölümü kaleme almayı tercih etmiştir.

Tevhîd bölümünde şairler, esmâ-i hüsnâ'yı sıralar, Allah'ın varlığına kanıt olarak dünyanın varlığını gösterirler (Ünver, 1986: 434-35).

Münâcât: Allah'a yalvarma anlamına gelen 'münâcât' bölümünde şairler, insanların güçsüz olduğunu ve her konuda Allah'ın yardımına ihtiyaç duyduklarını bildirirler. Bazı mesnevilerde ise şair, eserini tamamlayabilmek için, eserinde yanlış ve eksiklerin olmaması için ve halk tarafından beğenilmesi için Allah'a yalvarmıştır (Ünal, 1986: 435).

Na't: Daha çok Hz. Muhammed'i övmek amacıyla yazılan bu bölümde dört halife ve diğer din büyüklerinin de övüldüğünü görmemiz mümkündür (Ünver, 1986: 435).

Mirâc: Cebrail'in Hz. Muhammed'in yanına gelip Burak getirmesi, Peygamber'in Mescid-i Aksâ'da namaz kıldıktan sonra göğe yükselmesi, her felekten geçerken yaşadığı olaylar, Hz. Muhammed'in Allah'a iki ay kadar uzak oluşu, tüm bu olaylar yaşandıktan sonra yatağına geri döndüğünde yatağının hala sıcak olması gibi olayları konu edinen bölümdür (Ünver, 1986: 435).

Mu'cizât: Her peygamberin kendine has bir mucizesi olduğu bilinmektedir. Bu başlık altında ise Hz. Muhammed'in doğumundan önce ve doğumu sırasında yaşanan olağanüstülükler, parmağı ile ayı ikiye ayırması, parmağından su akması, diktiği hurma fidanının hemen meyve vermesi gibi mucizelerden bahsedilmiştir (Ünver, 1986: 436).

Medh-i Çehâr-yâr: Hz. Ebû Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği; Hz. Ömer'in adaleti; Hz. Osman'ın edebi ve Kur'an'ı yazdırması; Hz. Ali'nin cesareti gibi mefhumları övmek maksadıyla yazılmış şiirlerdir. Bu övgüler, ayrı başlıklar altında verilebileceği gibi bir başlık altında da toplanabilir (Ünver, 1986: 436).

Padişah İçin Övgü: Neredeyse her mesnevide bulunan bu bölümde şair, eserinin padişah tarafından beğenilmesini diler. Padişahı 'Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Hz. Muhammed'in halifesi, gelmiş geçmiş en büyük padişah' gibi mübalağalı sözlerle över (Ünver, 1986: 436).

Devlet Büyüğüne Övgü: Şairler, padişahın devlet ricâli içerisinde önemli mevkiide bulunan devlet adamlarına da övgülerde bulunmuşlardır (Ünver, 1986: 436).

Sebeb-i Te'lif: Neredeyse her mesnevide bulunan bu bölümde şair eserini yazma sebeplerini sıralar. Şairlerin eser yazma sebepleri birbirine benzerlik göstermektedir. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir: Şair rüyasında büyük mesnevi üstatları ile konuşur ve üstatlar kendisinden bu eseri yazmasını ister; Şair uyurken veya kendi hayal âlemine dalmışken gaipten gelen bi ses tarafından bu eserin yazılması istenmiştir; Şairin dostları tarafından eser yazılması istenmiştir; Dönemin sultanı veya devlet büyüğü tarafından bu eserin yazılması ya da başka bir dilden çeviri yapması istenmiştir (Ünver, 1986: 436-37).

Mesnevinin asıl konusunun işlendiği bölüm ise şu şekilde açıklanabilir:

‘Âgâz-ı dâstân’, ‘matla-ı dâstân’, ‘âgâz-ı kıssa’, ‘âgâz-ı kitâb’ gibi isimlerle adlandırılan bölüm, asıl konunun anlatıldığı bölümdür. Ancak bu bölümde, bir önceki bölümde yapıldığı gibi uyulması gereken belli başlı kurallar bütünü yoktur (Ünver, 1986: 438). Ünver asıl konunun işlendiği bölümü, ele alınan konulara göre şu şekilde kategorize etmiştir:

I. Grup: Konu olarak dinî-tasavvufî eserler, ansiklopedik bilgiler, eski bilimlerle ilgili olan eserlerden oluşan mesnevilerdir. Daha çok halkı eğitmek ve bilgi vermek amacıyla yazılmışlardır (Ünver, 1986: 438).

II. Grup: Konusunu menkıbelerden ya da tarihî konulardan alan mesnevilerdir. Bu konuda yazılan mesneviler okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap ederek şanlı tarihlerinden haberdar ederler (Ünver, 1986: 440).

III. Grup: Daha çok edebî zevki ön plana çıkaran, macera ve aşk hikâyelerini konu edinen mesnevilerdir. Bu tarz mesneviler, konusunu daha çok Arap ve İran edebiyatından almışlardır (Ünver, 1986: 441).

IV. Grup: Şairlerin yaşadığı ve bizzat gördüğü olayları konu edinen mesnevilerdir. Bu tarzdaki mesneviler, dönemin toplum hayatı, halkı, düğünleri ve meslekleri gibi konular hakkında bilgi vermesi açısından çok önemlidir (Ünver, 1986: 442).

Bitiş bölümü ile ilgili bilgileri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Bitiş bölümlerine plan açısından baktığımızda, kuralları belli bir düzene uyulduğunu görmekteyiz (Ünver, 1986: 447). Bu bölüm şu şekilde maddelendirilebilir:

Tanrı’ya Hamd ü Senâ ve Dua: Bu bölüm mesnevinin başında, tevhid veya münâcât şiirlerinde bulunabileceği gibi son bölümde de yer alabilmektedir.

Sultana Övgü ve Saltanatının Daim Olması İçin Dua: Bu bölümde sadece padişah övülmekle kalmaz, şair eseri kim için yazdıysa (Şehzade, devlet adamları vb.) onunla ilgili de övgülerde bulunur.

Şairin Eseri ve Şairliği ile Övünmesi: Şair, bu alanda tanınmış sanatçıları örnek verir. Kendini o şairlerle karşılaştırıp, onlardan daha kâbiliyetli olduğunu vurgular.

Tanınmış Mesnevi Şairleri ve Eserlerinin Övülmesi: ‘Hamse’ sahibi olan büyük mesnevi yazalarından bahsedilir.

Şairin Eserine Bizzat Verdiği İsim: Şairlerin eserlerine verdikleri isimleri öğrenmekteyiz. Bu isimlendirme ebced hesabıyla birlikte verilip eserin yazılış tarihini de sunması açısından önemlidir.

Hasetçilere, Acemi ve Dikkatsiz müstensihlere vb. Karşı Allah’a sığınma: Şair, kendisini kıskanan kişilerden, eserdeki önemli konulara karşı dikkatsiz ve beceriksiz olan müstensihlerden ve kendisini anlamayan okuyuculardan korunmak için Allah’a dua eder.

Mesnevinin Beyit Sayısı: Bazı mesnevilerde şair, eserini kaç beyit kaleme aldığını bizzat bildirir. Ancak, nüshalar arasında ve farklı müstensihlerce yazılmış olan eserlerde beyit sayıları karşılaştırıldığında farklı sayılar görülebilir.

Mesnevinin Asıl Yazılma Tarihi: Eserin yazılma tarihini ilk dönem şairleri hicrî yıl olarak açıkça belirtirken, sonraki yüzyıllarda ‘ebced’ hesabı ve tarih düşürme konusunda bilinen her türden yararlanarak bildirmişlerdir.

Okuyucudan Hayır Duası İsteme: Şair, en büyük isteğinin öldükten sonra iyi bir adla anılmak olduğunu belirtip okuyucularından dua beklediğini bildirir.

Mesnevinin Vezni: Çoğunlukla mesnevinin son beyitinde, vezinle ilgili bilgiler verilir (Ünver, 1986: 448-450).

Mesnevi nazım şekli ile alakalı unutulmaması gereken en önemli husus şudur: XIV. yüzyılda nazım şekilleri ve Türk edebiyatı tam anlamıyla oluşmadığı ve klasik görünümünü almadığı için bu yüzyıldaki mesnevilerin hepsinde bu sıralama kusursuz şekilde bulunmaz. XIV. yüzyıldaki mesneviler, döneminin sosyal, siyasî ve kültürel özellikleri hakkında bizlere ışık tutan kaynaklar olması açısından önemlilerdir. Özetlemek gerekirse, yukarıda özellikleri sıralanan mesnevi nazım şekli zamanla klasik görünümünü alır. XIV. yüzyılda birçok mesnevi yazıldığını, bu türün döneminde şairlik gücü olarak görülebilecek kadar önemsendiğini yukarıda detaylı şekilde açıklamaya çalıştık. XIV. yüzyılda yazılmış mesnevilerin büyük bir kısmı günümüze dek gelebilmiştir. Âmil Çelebioğlu’nun tespitine

göre bu dönem yazılmış mesnevilerin 58'i mevcuttur. Bu mesnevilerden 15'inin müellif ve telif tarihi; 29'unun müellifi; 1'inin ise telif tarihi bellidir (Kartal ve Şentürk, 2008: 94).

2.6. XIV. Yüzyılda Yazılmış Mesneviler ve Yazarları

XIV. yüzyılda yazılmış mesnevileri şu şekilde kategorilendirip sıralamak mümkündür:

Ünver, okuyucuya bilgi verme ve halkı eğitme amacıyla yazılmış mesnevileri şu şekilde sıralar (Ünver, 1986: 458):

- Şeyyâd İsâ, Ahvâl-i Kıyâmet
- Meddâh Şâzi, Maktel-i Hüseyin
- Nakiboğlu, Dâstân-ı Adn der-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin
- Kemâloğlu, Ferah-nâme
- Âşık Paşa, Garîb-nâme
- Gülşehrî, Mantuku't-tayr
- Elvan Çelebi, Menâkıbu'l kudsîyye
- Mes'ûd bin Ahmed, Ferheng-nâme-i Sa'dî

Kahramanlık konusunu ele alan mesnevileri ise şu şekilde sıralamamız mümkündür (Ünver, 1986: 459):

- Kıssa-i Mukaffa
- Hz. Muhammed'in Ebu Cehl ile Güreş Tuttuğu
- Gazavât-ı Emîrî'l-mü'minîn Ali
- Tursun Fakih, Muhammed Hanefî Cengi
- Feth-i Kal'a-i Selâsil
- Maazoğlu Hasan, Cenâdil Kal'ası Cengi
- Ahmedî, İskender-nâme

XIV. yüzyılda yazılmış aşk konulu mesneviler ise şu şekilde sıralanabilir (Ünver, 1986: 460):

- Şeyyâd Hamza, Kadı Darir, Fakih, Haliloğlu Ali, Yûsuf u Zelîha
- Fahrî, Husrev û Şîrîn

- Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme
- Yusuf-ı Meddâh, Vark vû Gülşâh
- Mes'ûd bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahar

Bu yüzyılda yazılmış çeşitli konulardaki diğer mesneviler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Kırşehirli/Kayserili İsâ- Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhim (Koncu, 2001: 128-158),
- Tutmacı- Gül ü Hüsrev (Mengi, 2010: 95),
- Elvan Çelebi-Menâkıbu'l Kudsiyye Fî Menâsibi'l Ünsiyye (Mengi, 2010: 96),
- Ladikli Mehmed bin Âşık Süleyman- Keşfü'l-Me'âni (Mengi, 2010: 96),
- Kadı Darîr- Kıssa-i Yusuf (Mengi, 2010: 96),
- Mehmed- Işk-nâme (Kartal ve Şentürk, 2016: 184),
- Kemaloğlu İsmail- Ferah-nâme (Mengi, 2010: 97),
- Pîr Mahmud – Bahtiyâr-nâme (Mengi, 2010: 97).

XIV. yüzyılda mesnevi yazmak şairler için güç olarak kabul edilirken her sanatçının mesnevi yazacak birikimi, donanımı ve daha da önemlisi kabiliyeti yoktu. Bu sebeple küçük çaplı mesnevi ya da Bayram'ın deyimiyle 'mesnevicik' olarak isimlendirilebilecek tarzda ürünler de verilmiştir. 'Mesnevicik' ile ilgili Bayram, sadece küçük hikâyeler olarak kabul edilebilecek kısa mesneviler yazılmıştır der (Bayram, 2009d: 53). Yukarıda ele alınan mesnevilere ek olarak Yavuz Bayram'ın XIV. yüzyılda tespit ettiği ve sebebini belirtmemekle birlikte 'mesnevicik' olarak tanımladığı örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz (Bayram, 2009d: 53-54):

- **İbrahim- Dasitân-ı Yiğit:** 350-420 beyitlik didaktik mesnevidir.
- **Tursun Fakı- Hz. Peygamber Ebû Cehil ile Güreş Tuttuğudur:** 269 beyitten oluşan dinî-destânî içerikli alegorik bir mesnevidir.
- **Tursun Fakı- Muhammed Hanefî Cengi (Kıssa-i Mukaffa):** 673 beyitten oluşan dinî-destânî bir gazavatnâmedir. Müellifi bilinmeyen bu mesnevinin birkaç nüshasına ulaşılmıştır.
- **Kirdecî Ali- Dasitân-ı Hamâme:** 43 beyitten oluşan mucizât-ı Nebvî'yi konu alan dinî-destânî bir mesnevidir.

- **Kirdeci Ali- Dasitân-ı Kesikbaş:** 110 beyitten oluşan gâzâvât-ı Ali türünde bir dinî-destânî mesnevidir.
- **Kirdeci Ali- Dasitân-ı Ejderhâ:** 116 beyitten oluşan gâzâvât-ı Ali örneğidir.
- **Kirdeci Ali- Hikâye-i Delletü'l- Muhtel:** 304 beyitten oluşan Binbir Gece Masalları'na benzeyen bir mesnevidir.
- **İzzetoğlu- Tavus Mucizesi:** 60 beyitten oluşan mucizât-ı Nebevî'yi konu alan dinî-destânî mesnevidir.
- **Sadreddin- Mucize-i Muhammed Mustafa:** 32 beyitten oluşan ve mucizât-ı Nebevî'yi konu alan dinî-destânî mesnevidir.
- **Sadreddin- Dasitân-ı Geyik:** 15 beyitten oluşan ve mucizât-ı Nebevî'yi konu alan dinî-destânî halk mesnevisidir.
- **Kayserili İsa- Dasitân-ı İbrahim (Vefât-ı İbrahim):** 106 beyitten oluşan dinî-destânî halk mesnevisidir. Müellifi meçhul olan bu mesnevinin günümüze ulaşmış birkaç nüshası vardır.
- **Ömeroğlu- Şefaat-nâme:** 125 beyitten oluşan dinî-destânî halk mesnevisidir.
- **Yusuf Meddah- Dasitân-ı İblis:** 200'den fazla beyit sayısı olan ve mucizât-ı Nebevî'yi konu alan dinî mesnevidir.
- **Yusuf Meddah- Hikâyet-i Kız ve Cehûd:** 200'ün üzerinde beyitten oluşan ve mucizât-ı Nebevî'yi konu alan dinî mesnevidir.
- **Yusuf Meddah- Kadı ve Uğru Destânı:** Beyit sayısı 200-250 arasında olan Arapça kökenli münazara türünde olan bir mesnevidir.
- **Beypazarlı Maazoğlu Hasan- Gazâvât-ı Emire'l- Mü'minîn Ali, Feth-i Kal'a-yı Selâsil:** 629 beyitten oluşan ve gazâvât-ı Ali'ye örnek olarak kabul edilebilecek dinî-destânî bir mesnevidir.
- **Beypazarlı Maazoğlu Hasan- Cenâdil Kalesi:** Beyit sayısı nüshaları arasında 474-700 arasında değişen gazâvât-ı Ali örneği dinî-destânî mesnevidir.
- **Dâvud- Gazâvât-ı Emirel- Mü'minîn Ali, der Memleket-i Sind bâ Mukâtîl Şah:** 588 beyitten oluşan gazâvât-ı Ali örneği olarak kabul edilebilecek dinî-destânî mesnevidir.
- **Nakîboğlu- Dâsitân-ı Adn der-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin:** 380'den fazla beyitten oluşan gazâvât-ı Ali örneği olan dinî-destânî mesnevidir.
- **Gülşehri- Kerâmât-ı Ahi Evrân:** 167 beyitten oluşan ve menakıb-nâme türünde olan bir mesnevidir.

- **Gülşehri- Kudûri Tercümesi:** Bu mesnevinin herhangi bir nüshasına günümüze dek ulaşamamıştır.
- **Âşık Paşa- Fakrnâme:** 201 beyitten oluşan dinî-tasavvufî ve alegorik içerikli mesnevidir.
- **Âşık Paşa- Dâstân-ı Vâsf-ı Hâl:** 31 beyitten oluşan dinî, tasavvufî ve didaktik mesnevidir.
- **Âşık Paşa- Hikâye Risâlesi:** 59 beyitten oluşan didaktik-ahlâkî bir mesnevidir.
- **Âşık Paşa- Kimyâ Risâlesi:** 98 beyitten oluşan ve ulûm-ı garibe türünde olan bir mesnevidir.
- **Niyâzî-i Kadîm- Mansurnâme:** 549 beyitten oluşan ve tasavvufî destânî türünde menâkıb-nâme örneğidir.
- **Süleyman- Nasihatnâme:** 203 beyitten oluşan ve fazilet-nâme türünde olan dinî-destânî bir mesnevidir.
- **Aremrem bin Musallat Cengi:** Müellifi meçhul olan mesnevi 89 beyitten oluşur ve gazâvât-ı Ali içerikli dinî-destânî bir hikâyedir. (Hz. Ali ceng-nâmesi)
- **Kıssa-i Kahkaha:** Müellifi meçhul olan mesnevi 587 beyitten oluşur ve gazâvât-ı Ali içerikli dinî-destânî bir hikâyedir.
- **Dasitân-ı Hz. İsâ (Cimcime Sultan):** Müellifi meçhul olan mesnevi, 113 beyitten oluşur ve dinî-destânî, didaktik içeriklidir.

Bayram'ın mesnevicik olarak adlandırdığı kısa mesnevi örnekleri yukarıda sıralanmıştır. Burada dikkat çeken birkaç husus vardır. Bunlardan birincisi, Mengi'nin eserinde ve Kartal ve Şentürk'ün müşterek eserlerinde 'mesnevi' olarak kabul edilen bazı eserleri Bayram, 'mesnevicik' olarak görmüş ve bu kategoride değerlendirmiştir. Örneğin Sadreddin'in Dasitân-ı Geyik, İzzetoğlu'nun Tavus Mucizesi ve Tursun Fakı'nın Hz. Peygamber Ebû Cehil ile Güreş Tuttuğudur adlı eserleri Mengi'nin eserinde ve Kartal ve Şentürk'ün müşterek eserinde mesnevi olarak geçmiştir. Ancak Bayram'ın eserine baktığımızda aynı eserlerin mesnevicik olarak kabul edilmiştir. Bayram'ın bu kategorisinde dikkatimizi çeken ikinci husus ise şu olmuştur ki; 587 beyitlik Kıssa-i Kahkaha mesnevisi, 623 beyitlik Muhammed Hanefî Cengi (Kıssa-i Mukaffa) mesnevisi, 549 beyitlik Mansurnâme mesnevisi ve beyit sayısı 474-700 arasında değişen Cenâdil Kalesi gibi mesneviler de 'kısa hikâye' başlığı altında toplanmıştır. Beyit sayısı esasen uzun olan bu mesneviler de 'mesnevicik' adı altında sıralanmıştır. Bayram 'mesnevicik' kategorisi yaparken bu tanımdan kastının ne olduğunu ve

beyit sayısının kaç olması halinde mesnevi olarak değerlendirileceğini açıkça belirtmeyip ‘kısa hikâye’ demekle yetinmiştir. Yani kaç beyitli bir hikâyenin uzun sayılacağını açıkça belirtmemiştir. Bu sebeple onun bakış açısıyla hangi mesneviler aslında mesnevi, hangileri ‘mesnevicik’ tespit etmemiz mümkün değildir. Söylediklerimizi kısaca toparlamamız gerekirse Ahmet A. Şentürk ve Ahmet Kartal’ın müşterek çalışmasında ve Mine Mengi’nin eserinde, mesnevi başlığı ile aynı eserler yer almaktayken Yavuz Bayram, sözü geçen iki eserdeki bazı mesnevileri ‘mesnevicik’ adı altında kategorize etmiştir. Bu detaya takılmadan elimizdeki eserlere bakar isek tek bir gerçeği görmemiz mümkün olur; döneminde mesnevinin gördüğü rağbet, hemen her şair tarafından çokça kullanılmış olması ve dahası hemen her konuda mesnevi yazılması dönemini aydınlatması açısından önem arz eder. XIV. yüzyılın tarihî ve sosyal olaylarını bu mesnevilerden görmemizin yanı sıra o dönem insanların inançlarını, korkularını, severek dinlediği aşk ve kahramanlık hikâyelerini bu mesneviler üzerinden tahmin etmek hiç de güç değildir. Bu açıdan bakıldığında mesneviler, tarihî ve edebî açıdan dönemini aydınlatan birer ışık olarak kabul edilebilir.

2.7. XIV. Yüzyıl Mensur Eserleri

XIV. yüzyılda Anadolu’da mensur eserlerin sayısında da bir artış olduğu görülür. Bu eserlere muhteva açısından baktığımızda çoğunun dinî ve tasavvufî içerikli olduğunu söylememiz mümkündür (İsen ve Horata, 2011: 71). Türklerin İslâmiyet ile yeni yeni tanışması sonucu dinlerini daha yakından tanımaları adına dinî ve tasavvufî eserlere rağbet edildiği düşünülebilir.

Mensur eserlerin en önemli özelliklerinden birisi Arapça ve Farsçadan çevrilmiş olmalarıdır. Bu durum tabîî karşılanmalıdır. Çünkü ayrı ayrı medeniyetleri, kültür ve edebiyatı bir araya getiren, gittikçe daha geniş alana bağlı bir tefekkür fikri vardır (İsen ve Horata, 2011: 71). İsen ve Horata’nın da bu sözlerinden anlaşılacağı üzere, bu dönemde yeni bir edebiyatı benimseyen Türk şairlerin Arapça ve Farsçadan tercümeler yapmaları kabul edilebilir bir durumdur. Daha önce kendi dillerinde bir edebiyatları olmadığı için şairler, deneme yanılma yoluyla kendi edebiyatlarını oluşturmaya çalışırlar. Bu çalışmalarında da siyasî ve edebî olarak komşulukları olan ve belli sebeplerden dolayı iç içe yaşamış oldukları toplumların edebiyatlarından etkilenirler.

Şairler çeviri yoluyla yazdıkları bu eserlerde, çevirdikleri eserin aslına sadık kalmış ancak bunu yaparken de serbest hareket etmişlerdir. Kişisel tercihleri doğrultusunda bazı ekleme ve çıkarmalar yapabilmişlerdir. Şair, asıl metinde olmasına karşın bazı kısımları çeviriye almazken bazen de kendi kişisel zevk ve istekleri doğrultusunda eklemelerde bulunmuşlardır (İsen ve Horata, 2011: 73). Yani sanatçılar, çevirdikleri eserin orijinalinde bulunan her şeyi kelime kelime çevirmekle kalmamış kendi edebî zevklerini, toplumun daha çok beğeneceğini düşündüğü konuları eklemiş veya eserden çıkarmışlardır.

XIV. yüzyılda yazılmış olan mensur eserler ve yazarları şu şekildedir:

- **Kul Mes'ûd- Kelile ve Dimne:** Sanskritçe yazılan ve öğretici hayvan hikâyelerinden oluşan Kelile ve Dimne hikâyesini Kul Mes'ûd Farsçadan çevirmiştir. Döneminde hükümdar olan Umur Bey'e takdim edilmiştir (Mengi, 2010: 98).
- **İshak bin Muhta- Evdiye-i Müfrede:** Tıp tarihini konu alan eser, Umur Bey'e sunulmuştur. Mustafa Canpolat bu eser üzerinde çalışma yapmıştır (Polat, Can (1973), XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri Evdiye-i Müfrede, DTCF Türkoloji Dergisi, s. 21-47) (Mengi, 2010: 98).
- **Şeyhoğlu Mustafa- Marzuban-nâme:** Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın isteği üzerine Varavînî'nin metnine dayanılarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Didaktik mahiyette olan bu eser, hayvan hikâyelerine dayanarak devlet idaresi ve ahlâkî öğütleri ihtiva eder. Konusu açısından Kelile ve Dimne'ye benzemektedir. Eser üzerinde 1973 yılında Zeynep Korkmaz çalışmıştır (Sadru'd-din Şeyhoğlu, Marzuban-nâme Tercümesi) (Kartal ve Şentürk, 2008: 101).
- **Şeyhoğlu- Kâbus-nâme:** Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın isteği üzerine tercüme edilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası Kâhire'de Dârü'l-kütüb, Fünûn-ı Mütenevvie, Türkî, mim. 22'de kayıtlı olduğu bilinmektedir (Kartal ve Şentürk, 2016: 195).
- **Şeyhoğlu- Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ:** Necmeddîn Dâye'nin Mirsâdü'l-ibâd'ından serbest bir tercümedir. Geniş bir devlet tecrübesine dayanan eser, Kutadgu Bilig'den sonra devlet idaresi ve cemiyet işlerini ele alan ikinci eser olarak kabul edilmektedir. Başta padişah olmak üzere tüm devlet adamlarına nasihat veren eser,

Yıldırım Bâyezid dönemi devlet adamlarından Paşa Ağa bin Hoca Paşa'ya sunulmuştur (Kartal ve Şentürk, 2016: 195).

- **Erzurumlu Mustafa Darir:** Çeviri yoluyla oluşturulan eserin aslı Arapça Ebu'l Hasan Ahmed b. Abdullah el-Bekrî'nin el-Envâr ve Miftâhu's-sürûr ve'l-efkâr fî Mevlidi'n-nebiyyi'l-muhtâr adlı eserdir (İsen ve Horata, 2011: 72).
- **Erzurumlu Mustafa Darir- Fütuhu's-şam Tercümesi:** Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî'nin eserinin tercümesidir (İsen ve Horata, 2011: 72)
- **Erzurumlu Mustafa Darir- Yüz Hadis Tercümesi:** Devrik ve kısa cümlelerle kaleme alınan eser, yine bu dönemki örneklerinin çoğu gibi isim ve fiil soylu kelimelerin yoğun kullanımıyla oluşturulmuştur (İsen ve Horata, 2011: 73). Eser, Fazlullah bin Nâsırü'l-gavri'l-imâdî'nin Tuhfetü'l-mekkiye ve Ahbâru'n-nebeviyye adlı eserinin kaynaklığı ile yazılmıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 196).
- **Kutbuddîn-i İznikî- Mukaddime-i Kutbuddîn:** Âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerin ışıǵı altında 'âkil ve bâliğ' tarafından bilinmesi farz olan İslâm dininin vaz' ettiğİ esasları açıklamıştır. Eserdeki asıl amaç, her 'âkil ve bâğil'in azmini kuvvetlendirmektir. Eser, 'namaz, zekât, oruç, hac ve umre konularına değinmiştir (Kartal ve Şentürk, 2016: 197).
- **Cevâhirü'l- asdâf:** Kur'an tercümesi ile Fâtiha, Yâsin, Tebâreke, İhlâs gibi Kur'an'ın yaygın olarak bilinen surelerinin tefsirlerini içerir (Kartal ve Şentürk, 2016: 197).
- **İshak bin Murad- Edviye-i Müfrede:** Bilinen ilk telif tıp kitabıdır. 1390 yılında Gerede yöresinde yazılmıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 197).
- **Hamzavî- Hamza-nâme:** Din uğruna yapılan savaşlardaki fedakârlıkları, kahramanlıkları ve kerametleri ile halkın muhayyilesinde yer alan Hz. Hamza'nın kişiliğİ etrafında kurulmuştur. Hz. Hamza'nın kahramanlığı, cesareti, dürüstlüğÜ, zayıftan yana olması, din uğruna yaptığİ fedakârlıklar gibi konuları ele getiren dinî-destanî bir türdür (İsen ve Horata, 2011: 73).

- **Battal-nâme ve Danişmend-nâme:** Her iki menkabe de Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında yazılmış dinî, hamasi eserlerdir. Battal-nâme Türk halkı arasında yüzyıllar boyu sözlü olarak yaşamış olup, Seyyid Battal Gazî'nin kahramanlıkları ve onun menkabevi kişiliği etrafında geliştirilmiştir. İslâm birliği adına yazılmış destani bir eserdir. Danişmend-nâme'de ise Selçuklularla Anadolu'ya gelen Dânişmend Ahmed Gazî'nin Erzincan, Sivas ve Tokat yöresinde Anadolu'yu Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak amacıyla yaptığı savaşlar anlatılmıştır (Mengi, 2010: 99).

Çeşitli kaynaklardan yaptığımız araştırmalar üzerine görülüyor ki bu dönemde mesnevilerin ve şiirlerin yanında mensur eserler de rağbet görmüştür. Mensur eserlerde gözümüze çarpan en önemli nokta, ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî konular işlenirken halkı eğitmek amacıyla tıp gibi müspet bilimler de atlanmamıştır. Bu durum da yazarların bilinçli kişiler olduğunu, Türk halkını her açıdan diğer kültürlerle -özellikle Arap ve Fars kültürüyle- aynı seviyeye getirmek için çaba göstermiştir. Ayrıca Dânişmend-nâme ve Battal-nâme örnekleriyle de halkın savaşçı kişiliklerini gözler önüne serip, Türk halkına bir nevi kendi gücünü göstermek istemişlerdir.

Söylenenleri özetlemek gerekirse; Beylikler Döneminde saf Türkçe edebiyat revaçtadır. Sanatçılar, yöneticilerin desteği ile Türkçe manzum ve mensur eserler kaleme almışlardır. Mensur eserlerde halkı eğitmek amacıyla başta dinî-tasavvufî konular olmak üzere çok çeşitli konularda eserler yazılmıştır. Kısacası, Beylikler Dönemi'nde Türkçe edebiyat gelişmiştir diyebiliriz.

2.8. XIV. Yüzyıl Bilimsel Eserleri

Farklı dillerden Türkçeye birçok konuda çevirilerin yapıldığını daha önce belirtmiştik. Bu bölümde XIV. yüzyılda sağlık, dil, fıkıh ve edebiyat gibi konular üzerine yazılmış eserler Mikail Bayram'ın kitabından hareketle ele alınacaktır (Bayram, 2009a: 59):

- **Tervîhü'l-ervâh (Ahmedî):** Ahmedî, eserini 'mefâîlün mefâîlün feûlün' kalıbıyla ve mesnevi tarzında yazmıştır. Eser, I. Mehmed'e sunulmak üzere kaleme alınmıştır. Bursa'da yazılan eser, ilk bölümünde anatomi, patoloji, farmakoloji ve temizlik gibi tıbbın farklı alan ve aşamalarına dair bilgileri açıklamıştır. Klasik mesnevi formuna uygun olarak yazılmıştır. Elde bulunan nüshalara göre 4.000 civarında olduğu düşünülen beyit sayısı, şairin bizzat belirttiğine göre 10.100'dür.

- **Edviye-i Müfrede (İshak bin Murad):** Eser, Anadolu sahasında yazılmış ilk telif tıp kitabı olarak tanınmaktadır. 1390 yılında Gerede civarında yazıldığı bilinmektedir.

- **Menâkıbü'l-‘ârifîn (Eflâkî):** Farsça olarak kaleme alınan eser, Mevlevîlik ve Mevlevî büyükleri hakkında önemli bilgileri ihtiva eder. Eseri önemli kılan bir diğer özellik ise XIII. ve XIV. yüzyıllarda yaşanan dinî, tarihî, sosyal durumlar hakkında ı ışık tutan önemli bilgileri içermesidir.

- **Müfredât-ı İbni Baytar Tercümesi:** Eser, çeviri yoluyla yazılmış olmasına karşın Anadolu’da yazılmış ilk tıp kitabı olarak kabul edilmektedir. Umur Bey adına çevrilen eserin aslı İbn Baytar’ın Arapça bir eseridir.

- **Kâmilü’s-sınâ‘a:** Orijinali Arapça yazılmış bir tıp kitabıdır. Ali bin Abbâs el-Mecûsî’nin Kâmilü’s-sınâtü’t-tıbbiyye adlı kitabının içinde bulunan bir bölümün çevirisidir. Sade bir dille çevirisi yapılmıştır.

- **Müntahab-ı Şifâ (Celâlüddîn Hızır/Hacı Paşa):** Sade bir Türkçe ile yazılmış tıp kitabıdır. Arapçadan çeviri yoluyla yazılmış olan eserde, bazı fikhî konular dört mezhebe göre açıklanmıştır.

- **Yüz Hadis Tercümesi (Erzurumlu Mustafa Darîr):** Arapça yazılmış Tuhfetü’l-mekkiyye ve Ahbâru’n-nebeviyye adlı eserin çevirisi yoluyla yazılmıştır. Eserde, hadislerle yer verilmekle birlikte her hadise uygun didaktik içerikli bir hikâye de anlatılmıştır.

- **Bedâiyu’s-sihr fî-Sanâyii’ş-şî‘r (Ahmedî):** Aslı Farsça olan mensûr risâlenin muhtevasını edebî sanatlar oluşturmaktadır. XII. yüzyılda yaşamış Reşîdüddîn Vatvât’ın Hadâiku’s-sihr adlı eseri temel alınarak yapılmış uyarlama bir çeviridir.

Yukarıdaki eserler konu ve dil açısından incelendiğinde, şairlerin bilinçli bir şekilde Türk halkına çeşitli konularda bilgi vermeyi amaçladıklarını görmekteyiz. Türkçe’ye tercüme edilen farklı konulardaki eserler sayesinde hem Türk Edebiyatı zenginleşmiş hem Türk halkı ilmî ve dinî bilgilere kendi dillerinde ulaşma fırsatı yakalamıştır diyebiliriz.

2.9. Dönemin Dil Hususiyetleri

Türklerin İranlılarla kurduğu sosyal, ekonomik ve edebî ilişkisinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte çok eski tarihlere dayandığı düşünülmektedir. Türkler ve İranlılar asırlarca komşu olup aynı topraklarda yaşamıştır. İran halkı kendi topraklarında, Türk soyundan yöneticilerin himâyesi altında uzun yıllar yaşamıştır. Uzun süre iç içe yaşayan iki farklı toplumun birbirlerinden dil, edebiyat, kültür, ticaret gibi konularda etkilenmeleri tabii bir durumdur (Kartal, 1999: 36).

İki devlet arasında eskiden beri var olan dostluk, müşterek bir din çatısı altında birleştikten sonra güçlenmiştir. Gazneli Devleti yıkıldıktan hemen sonra kurulan Selçuklu Devleti ve Hicaz, Yemen, Umman dâhil birçok İslâm-Arap ülkesinin Türk yönetimine girmesi gibi durumlar, Türklerin ve Oğuz Türkçesi'nin İslâm âleminde itibar kazanmasına vesile olmuştur. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nde resmî dil Farsça idi. Ancak hanedan içerisinde, orduda ve konuşma dilinde genel olarak Oğuz Türkçesi kullanılmıştır. Selçuklu himâyesine girmek isteyen âlim ve sanatkârlar da Türkçe öğrenmeye başlamıştır (Kartal, 1999: 37). Safeviler döneminde padişahların Türk asıllı olmasının yanı sıra, idari ve askerî teşkilatta da Türkler var olmuştur. Bu sayede halk arasında ve askerî dilde Türkçe kullanımı devam etmiştir. Bu dönemde padişahlar tarafından büyük ilgi gören Türkçe, gelişmiş bir dil özelliği göstermiştir (Kantar, 1994: 57-8).

1360-1453 yılları arasında Osmanlı ordusunun en aktif unsurları olarak kabul edilen Uç Beyleri, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde önemli rol oynamışlardır. XIV. yüzyılın başları, Anadolu'da belli bir devletin olmadığı; halk üzerinde Beyliklerin egemen olduğu bir yüzyıldır (Bayram, 2009c: 33). Uçlardaki bu beylikler belirli ailelerin yönetimi altında örgütlenmiştir (İnalçık, 2018: 6). Beylikler Dönemi'ne edebiyat ve dil açısından bakıldığında ise Türkçenin ağırlık kazanması göze çarpar. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmeyen Türk beyleri, şair ve yazarları Türkçe yazmaları konusunda teşvik etmişlerdir (Bayram, 2009c: 35). Mengi de bahsi geçen konuya ilişkin Bayram ile benzer ifadelerde bulunmuştur. Mengi'den ulaşılan bilgiler kısaca şu şekildedir: Selçuklular'ın aksine, Beylerin çoğu Arapça ve Farsça bilmiyordu. Edebî zevkten uzak kalmak istemeyen beyler kendi dillerinde eser verilmesini istemişlerdir. Bu sebeple de şairleri ve yazarları Türkçe eser vermeye ve Farsçadan çeviriler yapmaya teşvik etmişlerdir (Mengi, 2010: 80). Beyler, savaş ve mücadele ile geçen ömürlerinde sanata ve sanatçıya da gereken değeri vermişlerdir. Kendi dillerinin gelişmesi

için şairleri desteklemişler, kendilerine sunulan eserlerin Türkçe olmasını tercih etmişlerdir. Bu tutumları ile de Türkçenin zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Uzunçarşılı, 1961: 91). Yeni bir dine alışma sürecinde olan Türk halkının her kesiminin bu durum karşısında aydınlatılması hedeflenmiştir. Bu sebeple de edebî faaliyetler, çoğunlukla çeviriler ve telif eserler üzerine yoğunlaşmıştır. Dinî eserlerin ve mesnevilerin çoğu, başta uyarlama veya tercüme olarak yapılmıştır. Ancak bu dönem Türkçe telif eser sayısı da göz ardı edilemeyecek kadar fazladır (Bayram, 2009c: 39).

Bu dönemde beyler kendilerini ilgilendiren eserlerin tercüme edilmesini emrettiler. Tefsire ait eserlerin, evliya menkıbelerinin, tıp ve avcılık kitaplarının İslam tarihine ait eserlerin Türkçeye tercüme edilmeye başladığını görmek mümkündür (Köprülü, 1980: 344). Beyliklerin merkezleri aynı zamanda kültür merkezi görevini de görmekteydi. Kütahya, Karaman, Konya, Edirne, İznik ve Bursa'da bulunan medreselerde yalnızca İslâmî bilgiler öğretilmekle kalmamış; şair ve diğer sanatçılara da bu medreselerde eğitim verilmekteydi (Mengi, 2010: 71). Medreselerde yalnızca dinî eğitimle ve sanatlarla ilgilenilmemiş, hukuk, dil, fizik, matematik gibi bilimlere de önem verilir (Karaman, 2015: 26). Bu dönemde her beyliğin medrese açıp, sanatçı yetiştirmesinin sebebi, beyliklerin kendi içlerinde ilmî ve kültürel alanda rekabet halinde olmalarıdır (Karaman, 2015: 27). Beyliklerin ana merkezlerinde açılan medreselerin yanı sıra daha küçük yerleşim yerlerinde de medreselerin açıldığı bilinmektedir. Açılan medreseler teşkilat ve işleyiş bakımından Selçuklu geleneğine bağlı kalır (Karaman, 2015: 27). Beyler, Türkçe eser verilmesine bu denli önem verip dikkat çekerken, kimi şairlerin de yöneticilere nedim olmak amacıyla özellikle Türkçe eserler sundukları bilinmektedir. Kimi şairler eserlerini Türkçe yazarken veya bir eseri Türkçeye çevirirken Türk yazı dilinin yetersiz oluşundan şikâyetle bulunsalar da Türkçe eser vermekten vazgeçmemişlerdir. XIV. yüzyılın başlarında Türkçe konuşma dilinden yazı diline geçiş safhasındaydı. Bu sebeple de henüz olgunlaşmış bir şiir diline sahip değildi. Türkçenin şiir dilinde yetersiz kaldığı ile ilgili şikâyetler, Beylikler Devri şairlerinden Âşık Paşa ve Hoca Mes'ûd'un eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz, 1981: 585). Mikail Bayram'ın da ifade ettiği gibi, XIV. yüzyılda henüz klasik Türk edebiyatı asıl formuna ulaşmadığı için, "Klasik Edebiyat" kavramına uygun eserler verilmedi. Birkaç örnek hariç, nazım şekilleri/türleri açısından ve ayrıca konu ve vezinler açısından klasik edebiyat formundaki örnekleri bu yüzyılda tespit etmemiz söz konusu değildir (Bayram, 2009d: 34). Türk edebiyatı, Fars ve Arap şiirinin, tabiri caizse, gölgesi altında yetişen bir edebiyatken Beylikler

Dönemi’nde kendi oluşumunu çeviri yoluyla da olsa tamamlamaya çalışan bir edebiyat şeklinde karşımıza çıkmaktadır. XIV. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren klasik İran edebiyatını örnek alan ve sanat gayesi ile Türkçe şiirler yazan şairlerin sayısı da artmaya başlar (Köprülü, 1980: 346).

Kısaca, Anadolu Beylikleri Devri’nde Türkçe şiir yazma konusu önem kazanmıştır. Bu dönem, yerli ve millî yazı dilinin revaçta olması sebebiyle ‘geçiş devri’ olarak adlandırılmıştır. Anadolu Selçuklu Devri’nde sadece halka yararlı eserlerin Türkçe yazılmasına karşın, Beylikler Döneminde, her konudaki eser için bilinçli bir şekilde Türkçe kullanılmış ve Türkçenin yazı dili haline gelmesi hedeflenmiştir (Korkmaz, 1981: 585). Bu dönemde şairler anadilleri olan Anadolu Türkçesi ile eser vermişlerdir. XIV. yüzyıl Türkçesi genel hatları ile şu şekildedir: Beylikler Devri’nde en dikkat çeken husus, Arapça ve Farsçanın yerini Türkçenin almasıdır. Türkler, tarihleri boyunca edebiyatı seven bir millet olmuştur. Ancak bir dönem kullandıkları dil olan Oğuzca, sadece konuşma dilinde kullanıldığı için edebî dil olacak seviyede işlenmiş bir dil değildi. Bu sebeple de şiirde ilk olarak Farsçanın, XI. yüzyıldan sonra da Arapçanın etkisi altında kalmışlardır. Türkçenin, Farsça ve Arapçadan bu denli etkilenmesinin sebebi sadece halkların siyasi yakınlıkları değil, yüzyıllar boyunca aynı topraklarda sosyal ve kültürel olarak kurdukları ilişkilerdir. Yaşanan tarihî olaylar neticesinde Fars dili ile birlikte oluşan bu edebiyat, Anadolu’da gelişen edebiyatın temelini oluşturmaktadır (Arı, 2007: 295).

III. BÖLÜM

FETRET DEVRİ

3.1. Fetret Devri'ni Hazırlayan Ortam

3.1.1. Ankara Savaşı ve Yıldırım Bâyezid'in Ölümü

1402 Ankara Savaşı, Yıldırım Bâyezid ile Timur'un çarpışması sonucunda Osmanlılar'ın mağlup olduğu savaştır. Bu savaşın neticesinde Osmanlılar on bir yıl boyunca siyasî ve sosyal karışıklık içinde yaşamış, taht kavgalarına tanıklık etmiştir. Döneme ait tarihlerin yazarlarının bağlı olduğu ırk ve hükümdar, bilgilerin her zaman objektif şekilde aktarılmasına sebep olmuştur. Detaylarını aşağıda işleyeceğimiz bu hususa, en açık örnek Hammer ve Hoca Sadeddin Efendi'dir. Hammer, olayları Timur yanlısı olarak aktarırken; Hoca Sadeddin Efendi'nin aktardığı bilgilerin de Yıldırım Bâyezid yanlısı olarak kaleme alındığı görülür. Kısaca özetlememiz gerekirse; Dönemin olayları, tüm detaylarıyla pek çok tarih yazarınca ele alınmışsa da objektif olarak anlatan bir yazar neredeyse yoktur.

Tarihte karşılaşılan her savaşta olduğu gibi Ankara Savaşı da birden bire ortaya çıkmamıştır. 1399 yılında Timur'un gazabından kaçan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ve Celâyir hükümdarı Ahmet Celâyir, Yıldırım Bâyezid'e sığınmışlardı. Timur ise bu iki ismin kendisine teslim edilmesi için Yıldırım Bâyezid'e mektup yazar. Ancak Yıldırım Bâyezid, Timur'u önemsemediği için mektuplarını alaycı bir tavırla cevaplar. Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında geçen mektupların içeriği ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Ancak eldeki bilgilerden yola çıkarak mektupların içeriği ile ilgili şunlar söylenebilir (Öztuna, 1946: 7-8):

- Timur, Yıldırım Bâyezid'a yazdığı mektuplarda emrivaki bir üslup kullanmıştır,
- Yıldırım Bâyezid, yazdığı mektupta kendi adını büyük harfle ve kırmızı mürekkeple yazarken Timur'un adını küçük harfle ve siyah mürekkeple yazmıştır,
- Yıldırım Bâyezid, Timur'a ağır hakaretler etmiştir,
- Timur, Anadolu sınırındaki Osmanlı topraklarını tahrip edip kendi himâyesine almıştır,
- Timur ilk başta nazik bir tavırla birkaç küçük istekte bulunmuşsa da Yıldırım Bâyezid kendisine her mektubunda daha ağır hakaretlerde bulunmuştur,
- İki taraf da mizacı itibarıyla, savaşçı gücünü göstermek için fırsat arıyorken bu savaş kaçınılmaz olmuştur. Timur'un *“Ben acunda silâh taşımak ve benden önde bulunanı mutlaka yenmek için doğmuşumdur.”* sözü savaşı kaçınılmaz kılmıştır.

Öztuna'dan öğrendiğimize göre, Yıldırım Bâyezid mektuplarında Timur'a 'Timur-lenk' yani Topal Timur, "Timur-lenk denilen kelt-i akur" yani Topal Timur denilen kudurmuş köpek ve "Tanrı'nın laneti senin ve sana biat eden ilâ yevm-il-kıyam üstüne olsun" gibi tahrik edici ifadeler kullandığı bilinmektedir. Timur, yazdığı mektuplarda ağır hakaretlerde bulunmasa da "Emirlerimi dinlemelisin, Bâyezid denilen yaramaz çocuk cezasını bulacaktır." mihvalinde küçük gördüğünü belirten ifadeler kullanmıştır (Öztuna, 1946: 9).

Yıldırım Bâyezid'in Ahmet Celâyir ve Kara Yusuf'u teslim etmemesinin ardından Timur' ağır hakaretlerde bulunduğu mektuplar yollamasının neticesinde Ankara Savaşı'nın başladığı düşünülmektedir. Ankara Savaşı'nı konu edinen birkaç kaynak, yaşanan olayları şu şekilde aktarmaktadır:

Öztuna, '1402 Ankara Muharebesi Bâyezid ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri' adlı eserinde Ankara Savaşı'nı kısaca şu şekilde aktarmıştır:

Savaş, 20 Temmuz 1402 yılının Perşembe günü sabah beş sularında Timurluların hücumu ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin idaresine sonradan geçen Anadolu Beylikleri, eski beylerinin Timur tarafında olduğunu ve o tarafın daha güçlü olduğunu görünce Timur'un tarafına geçmişlerdir (Öztuna, 1946: 26-28).

Öğle vakti Osmanlılar genel bir hücumla başlamış ve Timurluları epey geriye düşürmüşlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin merkezinde bir kargaşa baş göstermiş, Timur da bu kargaşayı fırsat bilip genel hücum emri vermiştir. Yenileceklerini anlayan Süleyman Çelebi, Ali Paşa, Murat Paşa ve Hasan Ağa ordusunu çekip kaçmaya başlamıştır (Öztuna, 1946: 29).

İkinci vaktine doğru, Mehmet Çelebi de ordusunu savaş alanından çekip kaçmaya başladı. Savaş sırasında on iki yaşında olan Mustafa Çelebi, kayboldu. İsa Çelebi de ordusunu çekerek kaçmaya başladı. Musa Çelebi ise merkez kuvvetlerle birleşip savaştan çekildi (Öztuna, 1946: 30). Güneş batarken Yıldırım Bâyezid'in etrafında yalnızca 300 kişilik bir kuvvet vardı. Bu sebeple kendisi de kaçma kararı aldı (Âli, 90; akt. Öztuna, 1946: 31). Yıldırım Bâyezid kaçarken atı köstekler ve atsız bir şekilde kaçmaya başlar. Bu durumu fırsat bilen Timurlular Yıldırım Bâyezid'i arkasından gürz darbesiyle yere yıkar. Başına bez sarıp ellerini de arkadan bağlarlar (Öztuna, 1946: 31). Savaşı kaybeden Yıldırım Bâyezid, yatsı vakti Timur'un karşısına elleri bağlı şekilde çıkar (Hammer, 66; akt. Öztuna, 1946: 36).

Yıldırım Bâyezid'in demir kafese konulup konulmadığı olayı tartışmalıdır. Osmanlı tarihçileri –biraz da itibarlarını düşünerek- bu olayı ya kesin bir dille reddetmişlerdir ya da üzerinde hiç durmamışlardır. Yabancı araştırmacılar ise Osmanlı'nın düştüğü bu duruma sevinerek, olayı kabul etmekle kalmamış abartılı bir dille tasvir etmişlerdir. Kısacası, Ankara Savaşı'nı anlatan tarihçilerin ırkı, Yıldırım Bâyezid'in demir kafese konulması olayını değerlendirmelerinde de etkili olmuştur.

Öztuna, Yıldırım Bâyezid'in daha önce kaçma teşebbüsünde bulunduğu için tedbir amaçlı demir bir kafese konulduğunu kabul eder (Öztuna, 1946: 38). Ayrıca Osmanlı tarihçilerinin büyük bir kısmının bu konuya ya hiç değinmediğini ya da Yıldırım Bâyezid'in taht-ı revan ile getirildiğini belirtir. Ancak Evliya Çelebi gibi sarayla ilişkisi bulunmayan yazarlar ve olayları Timur tarafından ele alan tarihçiler Yıldırım Bâyezid'in demir kafese konulduğunu açıkça belirtir (Öztuna, 1946: 39).

Öztuna'nın eserinden öğrendiğimize göre, Yıldırım Bâyezid'in ölümü ile ilgili iki rivâyet mevcuttur. Birinci rivâyete göre, üzüntüsünden, yaralarından, romatizmadan, nekristen, hummadan veya astımdan dolayı eceliyle ölmüştür. İkinci rivâyet ise başını taşa veya kafesinin demirlerine vurarak veya yüzüğünde sakladığı zehiri içerek intihar ettiğidir. Ancak İslâm inancına göre intihar etmek günah olduğu için Osmanlı tarihçileri Yıldırım Bâyezid'in eceliyle öldüğünü aktarmıştır (Öztuna, 1946: 40). Öztuna 9 Mart 1403 tarihinde yüzüğünde sakladığı zehirle intihar ettiği iddiasını kabul eden tarihçilerdendir. Akşehir'de vefat eden Yıldırım Bâyezid'in cesedi, oğlu Musa Çelebi'ye verilmiştir. Musa Çelebi, babasını Bursa'da bulunan aile türbesine gömdürmüştür (Öztuna, 1946: 42).

Fetret Devri'ni ve Yıldırım Bâyezid'in ölümünü ele alan bir diğer tarihçi ise Dukas'tır. Dukas, “Bizans Tarihi” adlı eserinde Ankara Savaşı'nı kısaca şu şekilde aktarmıştır:

Yıldırım Bâyezid, Galatia taraflarındayken Timur'un Ankara'ya gelip karargâhını kurduğunu öğrendi. Kendisi de Ankara civarında bulunan ovanın, nehre yakın olan bölgesine karargâhını kurdu. Yıldırım Bâyezid, Timur'un gelmesini beklerken birden ava çıkmaya karar verdi. Üç gün boyunca askerleriyle avlanan Yıldırım Bâyezid, karargâhına döndüğünde Timur'un nehrin karşı tarafına karargâh kurduğunu gördü (Dukas, 1956: 37). Dukas'ın eserini çeviren Mirmiroğlu ise bu olaya not düşerek, hiçbir Osmanlı tarihinde böyle bir kaydın bulunmadığını, Yıldırım Bâyezid'in pek çok savaşa katıldığı için tecrübeli bir kumandan olduğunu ve böyle bir zamanda ava çıkılmayacağını bildiğini belirtir (Dukas, 1956: 31).

Şahsî kanaatimizce de Yıldırım Bâyezid gibi tecrübeli bir askerin yerinde herhangi bir kumandan da olsa, bu kadar büyük bir savaş öncesinde ava çıkılmayacağını bilirdi. Ancak bu olaya farklı bir açıdan bakıldığında Yıldırım Bâyezid'in, Timur'u küçümsemediği ve ona karşı mutlak bir zafer kazanacağını düşündüğü için ava çıkması da olası bir durumdur. Bu olayı değerlendirirken, Dukas'ın Ankara Savaşı'nı Timur yanlısı olarak anlattığı; Timur'un yaptığı hazırlıkların detayına girip Yıldırım Bâyezid ile ilgili hususlardan kısaca bahsettiği unutulmamalıdır.

Timur ordunun idaresini kendi üzerine alıp savaşın her detayını planlamıştır. Ordusuna ertesi sabah bütün askerlerinin hazır olmasını emretmiştir. Ayrıca savaş başlamadan önce askerlerine moral konuşması yaparak kendilerini arslana, Osmanlı Devletini çekirgeye benzetmiştir (Dukas, 1956: 33-34).

Güneş doğar doğmaz hücumla başlayan Yıldırım Bâyezid, İskitlerin nasıl mücadele ettiğini izliyordu. İskitler verilen her emri yerine getirmelerine rağmen Yıldırım Bâyezid, savaşı iyi yönetemediklerinden bahsedip komutanlara ve çavuşlarına küfürler edip kendilerini dövüyordu (Dukas, 1956: 39).

Dukas'ın bu ifadelerinden iki sonuç çıkarılabilir. Birincisi, Timur'un savaşa başlamadan önce yaptığı tüm hazırlıkları, askerlerine yaptığı moral konuşması vb. detayların tamamını ele alırken, Yıldırım Bâyezid'in sadece savaş anından kısaca bahsetmiştir. Yani Dukas, Ankara Savaşı'nı anlatırken objektif kalamamıştır. İkinci husus ise, bilindiği üzere Yıldırım Bâyezid'in yanında bulunan bazı beylikler –Aydınogulları, Saruhan Beyliği, Menteşeoğulları, Germiyanlılar- savaşta Timur'un yanına geçerek Osmanlı'nın yenilmesine sebebiyet vermişlerdir. Bu geçiş bazı kaynaklarda, askerlerin tâbi oldukları beyleri karşı tarafta görmeleri ve kendilerini ihanet ediyormuş gibi hissetmeleri veya kendilerini Osmanlı'ya ait hissetmemeleri gibi sebeplere dayandırılmaktadır. Dukas'ın değindiği önemli nokta daha ise savaş anında Yıldırım Bâyezid'in birçok kişiye hakaretler savurup kimilerini darp etmesidir.

Yıldırım Bâyezid, etrafındaki askerlerini kaybetmeye başlayınca köşeye sıkıştı. Yıldırım Bâyezid yanına bukendi askerlerini ve Süleyman Çelebi'yi alarak düşmanlara karşı çıkmaya başladı. Stefanos, Bursa'ya doğru kaçıyor, Süleyman Çelebi de kendisini takip ediyordu. Yıldırım Bâyezid daha fazla direnemeyeceğini anlayınca, yanında bulunan on bin kadar yeniçeri ile birlikte ovanın ortasındaki bir dağa çıktı. İskitler, kimsenin kimseyi öldürmemesini sadece elbiselerini çıkararak çıplak bırakılmalarını emrettiler. Kötü bir hale

düşen Yıldırım Bâyezid, İskitler'in 'Ey Yıldırım Bâyezid, Timur seni davet ediyor' sözlerine karşılık atından inip Timur'a teslim olmayı kabul etti. Timur, Yıldırım Bâyezid'in yakalandığını öğrenince hemen bir çadır kurdurur. Timur'un askerleri, Yıldırım Bâyezid'i çadırın önüne kadar getirdikten sonra Timur'un medhini yapar ve Türklerin başbuğunun elleri bağlı olarak karşısında olduğunu söylerler (Dukas, 1956: 39-41).

Dukas'ın Yıldırım Bâyezid yakalandıktan sonra anlattığı olaylara da başka kaynaklarda rastlanmamıştır. Bu nokta, Dukas'ın eserini orijinal kılmakla birlikte olayların gerçekliği ile ilgili soru işaretleri barındırmaktadır.

Yıldırım Bâyezid, Timur'un hediye ettiği çadıra girer. Timur, çadırın etrafına hendek kazılmasını, hendek ile çadır etrafında bin kişilik İran askerlerinin muhafız olarak konulmasını emreder. Ayrıca hendeklerin başına, iyi silahlanmış ve savaşıma hazır bulunan, geceleri de nöbet değiştiren beş bin asker koydurur. Mehmed Çelebi, babasının esir düştüğünü öğrenince hünerli lağımcılar bulur ve babasını kurtarmaya çalışır. Ancak başarılı olamaz. Bu duruma çok sinirlenen Timur, Yıldırım Bâyezid'in yüzüne karşı küfürler eder ve geceleri boynuna zincir, ellerine kelepçe takılmasını emreder (Dukas, 1956: 42-43).

Dukas'ın aktardığı Yıldırım Bâyezid'in kaçırılma olayı diğer kaynaklarda aktarılıyor olsa da uyurken boynuna zincir takılması ve ellerinin kelepçelenmesi hususu, incelediğimiz diğer kaynaklarda mevcut değildir. Şahsî kanaatimizce Dukas, yine, bağlı olduğu Timur'u yüceltmek ve Osmanlılar'ı küçük göstermek amacıyla böyle bir yol izlemiştir.

Dukas, Ankara Savaşı'nı ve Timur'u anlatırken tarafını açık bir şekilde belli etmiş, Timur'dan yana olduğunu pek çok sözle gerek açık bir şekilde gerek imalarla göstermiştir. Ancak dikkat çeken nokta, demir kafes olayına hiç değinmemiş olmasıdır. Daha çok yabancı kaynaklarda geçen ve o kaynakların doğruluğundan emin olarak okuyucuya sundukları bu olay ile ilgili, Dukas bir yorumda bulunmamıştır.

Timur, Yıldırım Bâyezid'i İran'a götürüp kendisini yakaladığını herkese göstermek ve onu rezil etmek daha sonra da hayatını tahammül edilemez bir hale sokarak öldürmek istiyordu. Ancak Yıldırım Bâyezid, Timur'a bir not göndererek 'Ben hayatıma son veriyorum, Sen cesedime sevinçle bak ve cesedimi kendi adamlarıma ver. Beni yaptırmış olduğum türbeme gömsünler.' der. Bu sözler karşısında çok duygulanan Timur, Yıldırım Bâyezid'in yüz kadar kölesini azad edip cenazesini nakledip gömmeleri için görevlendirdi. Yıldırım Bâyezid, Bursa'da bulunan türbeye defnedildi (Dukas, 1956: 47).

Ankara Savaşı'nı ve Yıldırım Bâyezid'in ölümünü konu edinen başka bir kaynak ise Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't-Tevarih adlı eseridir. Bahsi geçen eserde olaylar kısaca şu şekilde aktarılmıştır:

Timur, 1400 yılının Ağustos ayında Sivas'ı yıkmak amacıyla yola çıkar. Bu sırada Sultan Ahmet Celayır, kaçmayı planlıyor ancak Suriye ve Anadolu'nun sınır boyları Timur tarafından zaptedildiği için kaçamıyordu. Varını yoğunu toplayıp çocuklarıyla birlikte kaçmanın bir yolunu bulan Sultan Ahmet Celayır, Kara Yusuf'la anlaşp Yıldırım Bâyezid'in himayesine girer. Yıldırım Bâyezid tarafından pek çok iltifata mahzar olan Sultan Ahmet Celayır'ın kızı ile Şehzade Mustafa Çelebi arasında söz kesilir (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 230-231). Taharten ise bu duruma Timur'a anlatır. Timur ise kendisini göklere çıkaran, Yıldırım Bâyezid'i ise yeren bir mektup gönderir. Savaş da bu mektuplar neticesinde alevlenir (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 230-231). Ardından Timur, Yıldırım Bâyezid'den Kara Yusuf'un ve Ahmed Celâyir'in kendisine verilmesini, hiç olmazsa kendi ülkesinde tutmamasını istemiş ancak Yıldırım Bâyezid bu isteğini de reddetmiştir. Bu ve bunun gibi olaylar Ankara Savaşı'na sebep olmuştur.

Timur, yaklaşık yirmi tane hükümdarı arkasına alarak Yıldırım Bâyezid'in üzerine yürümeye karar verir. Bu haberi alan Yıldırım Bâyezid ise Tokat'ta bulunan derbentleri kapatıp düşmanın gelişini engellemeye çalışır. Bunun üzerine Timur da Kayseri üzerinden Ankara'ya gelmeyi hedefler

Anadolu diyarından askerini topladı

Kendini göklerde İskender'den de üstte yazdı (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 261)

Mustafa Çelebi, Hamidili ve Tekeili valisi olarak; Musa Çelebi ve İsa Çelebi Yıldırım Bâyezid'in merkez kuvvetlerinde durarak Yıldırım Bâyezid'e destek olurlar

Birlikler geldi ardında durdular

Musa'dan, İsa'dan, Mustafa'dan (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 262)

Şeyh İbrahim, Taharten, Bayındırlı Kara Osman ise bağımsızlıklarını ilan eden beyler, savaşa Timur'un yanında girmişlerdir.

*Kaldı iki tac sahibinin arasında
Yaklaşınca üç fersah bir uzaklık
İki taraf birden mahşer gibi karıştı*

Var mı bunlarda Elbürüzlere benzerlik (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 263)

Timur ordu açısından Yıldırım Bâyezid'den daha güçlü olmasına rağmen Yıldırım Bâyezid'in asker kişiliğinden çekiniyordu. Bu sebeple de konakladıkları her bölgeye hendek kazdırıyordu. Ayrıca Osmanlı ordusunun konakladığı bölgelerde bulunan su kaynaklarını pislikle doldurarak orduyu susuz bırakıyordu.

*Vuruşma, askerlerinle haddinden fazla
Yumruk, vurmada bıçaktan elbet zayıf kalır
Düşmanı yenmeye kuvvetin yetmez ise
İşi bastırmaya başka çare araştır* (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 264).

Nihayet 20 Temmuz 1402 yılında iki padişah karşı karşıya gelerek savaş başlar,

*Doğu ülkelerinde padişah sancakları açınca
Gündüzün kılıcı gecenin ensesine iniverdi
Zemane bu gökkubbeyi o demde aydan boş koyunca
Cihan Abbasîlerin siyah kılığını değiştiriverdi* (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 265-266).

Savaş meydanında karşı tarafa geçen ilk beylik Germiyanogulları idi. Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhan beyleri de Timur tarafına geçtiler (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 267). Yıldırım Bâyezid'in ordusu düşmanı öldürdükçe Timur yeni askerler gönderiyordu. Beyler tarafından ihanete uğrayan Yıldırım Bâyezid'in ordusu sayıca küçülmekle kalmamış yanında savaşan askerlerde de bir ümitsizlik oluşmuştur (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 268).

Ali Paşa, Murad Paşa, İne Bey Subaşı, Hasan Ağa ve Emir Süleyman Rumeli tarafına kaçar. Muharebe alanında yalnız kalan Yıldırım Bâyezid ilk başta kaçmayı kabul etmese de durumun vehametini anlayarak kaçmaya başlar (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 269). Bu haberi alan Timur, Yıldırım Bâyezid'in peşine askerler yollar. Mahmut Han adında bir asker

Yıldırım Bâyezid'i ve yanında bulunan Firuz Bey'i, Mustafa Bey'i, Minnet Bey'i, Ali Bey'i Timurtaş Paşa ve oğullarını yakalar (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 274-275).

*En sonunda buyruğuyla Tanrı
Düşmana verdi Yıldırım Han'ı
Varı yaradan o, buyruk onun
Hükmü herkese eğdirir boyun
Düşmanı gerçi galip eyledi
Ama ülkeye el sürdürmedi
Düşman her yanı çiğnemiş iken
Acıması yok, öyle ezmişken
Bu fesat ateşini bastırttı
Tahtına evlâdını oturttu
Gözetmeseydi Osman soyunu
Ta o zaman yıkardı boyunu
Peygamber uğruna baş koyunca
Bunlara verdi devleti soyca
Olunca dilekleri iyilik
Sürüp gitmedi bu kargaşalık
Allah sevgisinden Osmanlılar
Hanlığı Haktan böyle aldılar
Osmanlı devleti süre dursun*

Gözetin de onu Allah olsun (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 277)

Yıldırım Bâyezid feleğin şanssızlığı sonucu yakalanıp Timur'a teslim edilmek üzere götürüldüğünü muştucular duyurduğu zaman,

Timur dahi ulu otağında ayağa kalktı

Özüne denk kişi önünde saygı ile durdu (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 286).

Hoca Sadeddin Efendi, Yıldırım Bâyezid'in Timur'a teslim edilmesinin ardından şu mısraları yazmıştır:

*Gam değil ey akıl idrak sahibi
Kaynasa coşsa fitneler denizi
Allah korursa ardını önünü
Elbet batmaz mutluluğun gemisi
Tanrı buyruğuyla gerçi padişah
Sultanlık otağından ayrıldı ah
Bak ona olgunluğundan göz değdi
Devletin güneşi batıya döndü
Ancak, düşmana da el attırmadı
Ülkeyi koruyan Tanrı oldu
Parçaladı bak devlet gemisini
Hanlığını yağıya veriverdi
Gamin kemendine şahı bağladı
Bu, yetti uyarmaya evlâdını
Gerçi o sultana zarar değdi
Ama, bunu soyu için denedi
Geriye kaldı soylu çocukları
Anılmaktadır hep hayırlı adı
İyi bir ad bırakmak ona yeter
Unutulmamak her kederi örter
Düşmanına başını hiç eğmedi
Yüz yüze savaşımdan çekinmedi
Yele verip devleti çerağını
Kınında gizlemedi kılıcını
Gayret korudu namusunu
Şerefiyle vermedi konuğunu
Düşmana zaferi verdiyse de Hak
Tahtına soyunu etti müstehak (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 283).*

Hoca Sadeddin Efendi, Yıldırım Bâyezid'in demir kafese konulmasını kabul etmez ve bu durumu kısaca şu şekilde açıklar: Kimi tarih yazarları Yıldırım Bâyezid'in hapse atıldığını, kafese kapatıldığını yazsa da bunlar yalandır. Yıldırım Bâyezid, Tatar askerlerinin kaba yüzlerini görmemek için ve onların kıyafetlerinden nefret ettiği için yolculuk ederken tahtırevana binmeyi tercih eder (Hoca Sadeddin Efendi, 1979: 292). Kısacası Hoca Sadeddin Efendi, bu konuyu kesin bir dille reddeder. Hatta öyle ki Yıldırım Bâyezid'in kendi isteğiyle tahtırevana bindiğini aktarır.

Ankara Savaşı'nı ve Bâyezid'in öldürülüşünü konu alan bir diğer kaynak ise Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi adlı eseridir. Eserde Ankara Savaşı, kısaca şu şekilde aktarılmıştır:

Timur, Kırşehir'e doğru ilerlerken Osmanlı Devleti ordusunun üzerine doğru geldiğini haber alır. Bu durum karşısında telaşa kapılan Timur, ordusunu toplayıp derhal Ankara'ya gelir ve kaleyi kuşatma altına alır. Ancak Ankara Kalesinde bulunan Yakub Bey sayesinde kale verilmez (Uzunçarşılı, 1988: 269).

Timur, Osmanlı ordusunun güneydoğudan geleceğini düşünürken Osmanlı ordusu Kuzeydoğudan gelir. Ankara Savaşı diye bilinen bu savaş böylelikle 20 Temmuz 1402 veya 28 Temmuz 1402 Cuma günü başlar (Uzunçarşılı, 1988: 269-270). Savaşın ilk saatlerinde Osmanlı Devleti büyük bir başarı gösteriyordu. Yıldırım Bâyezid'in ordusu galip gelecekti ki Anadolu Beylerine ait tımarlı sipahiler Timur tarafına geçti ve bu durumda ordu büyük sarsıntı yaşadı (Neşri, 350-351; akt. Uzunçarşılı, 1988: 272).

Savaşın kaybedildiğini gören Ali Paşa, Murat Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve Süleyman Çelebi birlikte kaçır. Mehmed Çelebi de maiyyetindeki kuvvetlerle birlikte Amasya'ya doğru kaçır. Savaş meydanını terk etmeyen tek kişi Yıldırım Bâyezid'dir (Uzunçarşılı, 1988: 272). İlk başta kendisine kaçmayı teklif edenleri kesin bir dille reddeden Yıldırım Bâyezid, savaş ilerledikçe durumun vehametini anlar ve kaçmaya karar verir. Ancak etrafı zaten Timur'un orduları ile çevrili olduğu için başarılı olamaz ve yakalanır. Timur, Yıldırım Bâyezid'i karşılar, kendisine hürmet gösterip teselli verir (Uzunçarşılı, 1988: 273).

Uzunçarşılı da Yıldırım Bâyezid'in intihar ettiği görüşünü savunan tarihçilerdendir. Yıldırım Bâyezid'in öldürülüşü ile ilgili kısaca şunları söylemiştir: Timur'un kendisini Semerkand'a götüreceğini anlayınca, parmağındaki yüzükte taşıdığı zehiri içerek intihar etmiştir. Kayıtlara göre 9 Mart 1403 Perşembe günü vefat ettiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 279).

Bahsi geçen konuyu ele alan bir diğerkaynak Hammer'dır. Büyük Osmanlı Tarihi adlı eserde Ankara Savaşı'nı kısaca şu şekilde aktarmıştır:

Şerefü'd-din'in rivâyetine göre Timur, Yıldırım Bâyezid'e bir mektup yazarak Kara Yusuf'un idam edilmesini, hapsedilmesini veya memleketinden kavulmasını ister. Ancak Yıldırım Bâyezid bu isteklerin hiçbirini kabul etmez ve bariz bir şekilde savaşa davet çıkarır (Hammer, 1989: 355-356). Osmanlı sefirlerinin önünde Timur'un askerleri bir resmî geçit yaparak, güç gösterisinde bulunurlar. Resmi geçitin ardından Timur, Osmanlı askerlerine 'Emir Taharten'in esir olarak tuttuğu tebaasını bırakır ve bir oğlunu bana verirse kendisini affederim (Şerefü'd-dîn, 419; akt. Dukas, 1956: 357) ve savaş çıkmaz der (Hammer, 1989: 357).

Mektuplaşarak anlaşılamayan iki hükümdar için savaş kaçınılmaz olur. Timur, Ankara surlarının önüne gelerek ilk önce lağım açtırmaya başlar. Böylelikle Ankara'ya su veren Küçük Çubuk ırmağının yatağını değiştirir. Ancak tam bu sırada Yıldırım Bâyezid'in Ankara'ya yaklaştığını duyar ve bu bölgeyi terkederek Çubuk ırmağının karşı tarafına geçer. Yıldırım Bâyezid ise düşmanına önem vermediğini göstermek amacıyla Timur'un bulunduğu bölgede bir av tertip eder (Hammer, 1989: 539).

Sabah altı sıralarında iki ordu hücumu geçer. Timur'un ordusu trampet sesleri ve 'Sürün!' nidalarıyla savaşa atılırken Yıldırım Bâyezid'in ordusundan Türk davullarının sesleri ve 'Allah!' nidaları yükseliyordu. Osmanlı ordusunun sol cenahındaki Rumeli askerleri büyük bir cesaretle savaşıırken sağ cenahındaki Aydınoğlu Beyliğinin askerleri Timur tarafına geçer. Savaş Yıldırım Bâyezid'in aleyhine dönmeye başlayınca kendisine kaçması teklif edilir. İlk başta bunu kesin bir dille reddeden Yıldırım Bâyezid savaşın vehametini farkedince kaçmaya karar verir. Yanında on bin Yeniçerisi ile birlikte bir tepenin yamacına sığınan Yıldırım Bâyezid burada da direnmeye devam eder. Ancak atının tökezlemesi sonucu Mahmûd isimli bir Timur yanlısı tarafından yakalanır (Hammer, 1989: 360-361).

Yıldırım Bâyezid ile birlikte Şehzade Musa, Minnet Bey, Mustafa Bey, Ali Bey, Firûz Bey, Beylerbeyi Timurtaş ve oğlu Yahşi Bey de tutsak edilir. Şehzade Süleyman denize doğru, şehzade Mehmed Amasya'ya, şehzade İsa ise Karaman'a doğru kaçmayı başarır. Şehzade Mustafa ise savaş alanında kaybolur. Yıldırım Bâyezid, teslim edilmek üzere götürüldüğünde Timur tarafından büyük hürmetle karşılanır. Kendisine zarar vermeyeceğini, onun bir felekzede olarak kabul edileceğini bildirir. Yıldırım Bâyezid ise oğullarından haber almak

istediğini ve diğer mahkûmlarla birarada olmak istediğini belirtir. Timur, bu isteklerini yerini getirir (Hammer, 1989: 362).

Mehmed Çelebi, babasını kurtarmak amacıyla lağımcılar tutar. Lağımcılar Yıldırım Bâyezid'in çadırına girmek üzereyken Timur'un askerleri tarafından farkedilirler. Bu sebeple de kaçırılma teşebbüsü olumsuz neticelenir. Timur bu duruma çok sinirlenir ve Firûz Bey'in başını kestirir (Hammer, 1989: 365).

Kimi araştırmacılar, bu konuyla ilgili Timur'un Yıldırım Bâyezid'i sadece kafese kapatmakla kalmayıp geceleri ellerini ve boynunu da zincirle bağladığını ifade ederler. Ancak Hammer, Schildberger'den ulaştığı bilgiler ışığında bu durumu kesin bir dille reddeder (Hammer, 1989: 366).

Hammer, Yıldırım Bâyezid'in ölümü ile ilgili çok detaya girmemiş, onun yerine Timur'un işgallerinden ve şehzadelerin durumundan bahsetmeyi tercih etmiştir. Yıldırım Bâyezid'in ölümü ile ilgili aktardığı bilgilerde dikkat çekici olan nokta, Yıldırım Bâyezid'in 8 Mart 1403 tarihinde nüzul sebebiyle öldüğünü iddia etmesidir (Hammer, 1989: 379).

Ayrıca Hammer, Yıldırım Bâyezid'in ölümünün ardından İran'ın önemli şâirlerinden olan Hadidî'nin yazdığı şiiri not olarak eklemiştir:

*Meğer lâyık görüp Tatar-ı şûmu
Timur Tatar'a verdi mülk-i Rûm'u
Ki Rûm'a Tâhirü'd-din ola sultân
Kala Tatar elinde mülk-i Osmân
Bu hâle Yıldırım Hân oldu agâh
Timur çağırup dedi ki <Ey Şâh,
Gerekmez mülk-i Osmân içre Tatar
Dile al git, kavm-i Tatar'ı, zinhâr!>
Timur didi: <Kâbul etdim sözünü
Semer-kand'a kim eyledim özünü
Seni Tatar ile bile salam ben
Gelesen tahtına sağ ve esen sen>
Semerkand'ı işidüp Yıldırım Hân*

Görüp kaydın Hakk'a teslim eder cân

Meğer kim hâteminde vardı kaatil

Adüvden pes âdem yeğ! Oldu mâil

Kodu bu kahr-ı dehr-i bî-vefâyı

Anun ol zevk ü sevk-i pür-safâyı

Bilün kim Ak-şehir'de Yıldırım Hân

Fenâdan bâkî mülke etdi seyrân

Temâm altmış yaşa kim ömrü yetdi

Fenâdan ol beka mülkine gitti (Hammer, 1989: 379, dipnot 64)

Konu ile alakalı bir diğer kaynağımız Ahmet Refik'tir. "Bizans Karşısında Türkler" adlı eserde Ankara Savaşı şu şekilde aktarılmıştır:

Yıldırım Bâyezid, Timur'a ilk önce alay eden ve hareket içeren mektuplar yazar ancak sonraları dostça yaklaşır. Fakat Timur ilk başta kendisine edilen hakaretleri affetmez ve aralarında çekişme başlar. Bu çekişme de Ankara Savaşı'nın ilk kıvılcımını oluşturur. Ankara'da Yıldırım Bâyezid ve Timur karşılaşırlar. Ancak başta Yıldırım Bâyezid'in yanında olan Tatar kuvvetleri, Erzincan Beyi Mutahharten Bey'in yanına geçer. Bu olaydan sonra Germiyanogulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları da Timur tarafına geçer (Refik, 2005: 180).

Ahmet Refik, Yıldırım Bâyezid'in ölümünü Enverî'den aldığı bilgiler ışığında şu şekilde açıklar: Savaş Osmanlıların tersine döner. Yıldırım Bâyezid tutsak edildikten sonra Timur'dan hürmet görür ancak esir olmak gururunu incitmeye devam eder. Yıldırım Bâyezid, Ankara Savaşı'nda yaşadığı ihanetler sebebiyle çok üzgündü. Timur'un esiri olarak Semerkant'a gitmek istemiyordu. Bu sebeple de intihar ederek yaşamına son verdi (Enverî, 2003: 41; akt. Ahmet Refik, 2005: 181).

Yıldırım Bâyezid'in, Timur tarafından demir bir kafese konulduğu olayı günümüzde de tartışmalıdır. Böylesi önemli bir konuda Ahmet Refik'in bir yorumda bulunmaması, konuya hiç değinmemesi dikkat çekici olmuştur.

Ankara Savaşı'nı ve Yıldırım Bâyezid'in ölümünü ele alan bir diğer araştırmacı ise Âşık Paşazâde'dir. Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eserde, olaylar kısaca şu şekilde aktarılmıştır:

Ankara Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun yanında savaşması için, Emir Süleyman Aydın sancağı, Karasi sancağı ve Sarıhan sancağı ile birlikte gelir. Şehzade Mustafa, Hamid sancağı ve Teke sancağı ile birlikte gelir. Mehmed Çelebi ise Amasya’da bulunan Rum askerleri ile birlikte gelir. Perşembe günü sabah saatlerinde savaş başlar. Ancak eski Anadolu Beyliklerinden gelen askerler, kendi beylerini Timur tarafında görünce taraf değiştirirler. Bu durum savaşın seyrini değiştirir.

Yenileceğini anlayan Osmanlı devlet büyükleri kaçmaya başlar. Şehzade Mustafa savaş meydanında kaybolur. Emir Süleyman’ı paşalar alarak güvenli bir yere kaçıırır. Mehmed Çelebi Amasya’ya kaçar. Yıldırım Bâyezid ise sadece kapı kullarıyla birlikte kalır. Germiyanogulları, Yıldırım Bâyezid’in yalnız kalmasını fırsat bilip yakalayıp atıyla birlikte Timur’a teslim ederler. Timur, Yıldırım Bâyezid’e karşı oldukça ılımlı yaklaşır ve birlikte halının üstünde oturup sohbet ederler. İki hükümdar da askerlerine haber gönderip savaşın bitmesini emreder (Âşıkpaşazade, 2013: 105-107; akt. Oğuzoğlu, 2015: 296-297).

Oğuzoğlu’nun, Âşıkpaşazade’den aktardığı bilgilerde savaşın başlama sebepleri, şehzadelerin durumu, Yıldırım Bâyezid’in demir kafese konulup konulmadığı ve ne şekilde öldüğü ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Savaşa dair çok kısa bilgiler vermiş olduğunu görmekteyiz.

Konu ile ilgili malumat barındıran son kaynak ise Şerefüddin Ali Yezdî’nin “Emîr Timur” (Zafer-nâme) adlı eseridir. Eserde Ankara Savaşı şu şekilde aktarılmıştır:

Timur, ordusuyla birlikte zırhlı olarak Kayseri’den Ankara’ya geldi. Yulgun nehri civarındayken Yıldırım Bâyezid’in ordusunun yaklaştığını haber aldı. Bunun üzerine Timur, savaş emri verdi. Yıldırım Bâyezid ise Timur’un ordusunun üzerlerine doğru geldiğini haber alınca askerlerini yanına çağırarak ağır sözler söyledi (Yezdî, 2013: 388).

Sabah saatlerinde etrafı teftiş eden Timur, Ankara Kalesi’nin alınmasını emretti. Askerleri kalenin etrafında lağımlar açarak kalenin suyunu kestiler. Ankara Kalesi düşmeye yakınken Yıldırım Bâyezid’in ordusunun yaklaşması üzerine orayı bırakıp geri döndüler. Akşam namazını kılan Timur, savaşı kazanmak için Allah’a dualar etti (Yezdî, 2013: 390-391).

Savaş ilerledikçe Yıldırım Bâyezid’in ordusunda pek çok kayıp verildi. Bir tepeye çıkan Yıldırım Bâyezid, akşam namazına yakın bir saatte aşağı inip düşmanla çarpışmaya devam etti. Ancak askerlerinin birçoğu öldürüldüğü için daha fazla direnemedi (Yezdî, 2013: 392-393). Sultan Mahmud Han, Yıldırım Bâyezid’i yakaladı ve Sahipkiran’a (Timur’a) getirdi.

Timur, Yıldırım Bâyezid'e büyük hürmet gösterdi. Timur, bu savaşın asıl sebebinin Yıldırım Bâyezid olduğunu, kendisini bu savaş için tahrik ettiğini anlattıktan sonra Yıldırım Bâyezid utanıp hatasını kabul etti. Ayrıca Timur'dan af dileyip hizmetine girmeyi istedi (Yezdî, 2013: 393-394).

Yezdî'den alıntıladığımız bu kısım dikkat çekicidir. Çünkü daha önce ne Osmanlı tarih yazarlarınca ne Timur'un tarih yazarlarınca böyle bir konuya değinilmiştir. Yezdî'nin açık bir şekilde Timur taraftarı olduğu ona hitabından (sahipkiran, hazret vb.) ve olayları anlatış şekline anlaşılmaktadır. Şahsî kanaatimizce Yezdî burada Timur'u abartılı bir üslupla övmüş ve okuyucuya da sevdirmek istemiştir. Yıldırım Bâyezid'in Timur'dan af dilemesi olayı gerçeklik barındırmış olsaydı, konuyu ele alan diğer eserlerde de bununla ilgili malumata ulaşmamız gerekirdi.

Fetret Devri, Bunalım Devri ve Fasıla-i Saltanat isimleriyle de anılan, Osmanlı Devleti'nin on bir yıl boyunca hükümdarsız kaldığı bir dönemdir. Osman Bey'in güçlkle bir devlet haline getirdiği Osmanlı Devleti bu dönemde yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Yıldırım Bâyezid'in tutsak edilişinin ve ölümünün ardından hayatta kalan oğulları Emir Süleyman, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Mehmed Çelebi arasında çetin bir mücadele başlamıştır. Tabii olarak her şehzade tahta çıkmak istemiş, bu gaye uğrunda karşısına çıkan her engeli aşmaya çalışmıştır. Timur, Ankara Savaşı'nı kazanmasının ardından Anadolu beylerine ait toprakları geri vermiş ve kalan bölgeleri de Yıldırım Bâyezid'in oğulları arasında paylaşmıştır. Şehzadeler kendi paylarına düşen bölgede kendilerini padişah ilan etmiş ve halkın kendisine itaat etmesini beklemiştir. Ancak bu çokbaşlılık uzun sürmemiş ve şehzadeler kendi içlerinde savaşımaya başlamıştır. On bir yıl süren bu iç karışıklığın ardından tahta çıkmayı hakeden şehzade Mehmed Çelebi olmuştur. Bu başarısı sebebiyle de Çelebi Mehmed devletin ikinci kurucusu olarak da görülmüştür.

Başvurduğumuz kaynaklar vasıtasıyla Ankara Savaşı'nı detayları ile ele almaya çalıştık. Bunu yaparken dikkat çeken husus her tarihçinin bağlı bulunduğu yahut yakın hissettiği hükümdara iltimas ederek olayları ele alması idi. Bazı abartılı anlatımlar göz ardı edildiğinde ortaya çıkan sonuç, Ankara Savaşı'nın Osmanlı Devleti için siyasi anlamda vahim sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Savaşın ardından yaşanan siyasi, askerî ve toplumsal kargaşa tabii olarak dönemin edebî hayatına da yansımıştır.

IV. BÖLÜM

FETRET DEVRİ'NDE KÜLTÜR VE EDEBİYAT

4.1. Osmanlı Toplumunun Kültürel ve Ekonomik Yapısının Genel Özellikleri

Türk toplumu, Osmanlı Devleti kurulmadan önce de kendi kültürünü, dilini, örf ve âdetlerini her coğrafyada yaşatmış bir millettir. Tarih boyunca pek çok milletle siyasi ve kültürel bağlamda komşuluk ilişkisi içerisinde bulunan Osmanlı toplumu, farklı milletlerden etkilendiği kadar başka milletlere de kendi kültürünü tanıtmış ve yaymıştır.

Bir toplumun sosyo-kültürel yapısını anlayabilmek için ilk olarak bu yapıları oluşturan dinamiklerin tespit edilmesi gereklidir. Bu çerçevede baktığımızda Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyıldaki sosyo-kültürel yapısını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak Âhilik Teşkilatı karşımıza çıkmaktadır. Âhilik Teşkilatı'nı kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

4.1.1. Âhi Teşkilatı

Âhi Teşkilatı, XII. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XIX. yüzyılın sonlarına kadar Türk halkını sanat ve meslek dalları açısından eğitmiş, ayrıca ahlaki yönden de katkılar sağlamış olan sosyal bir kurumdur (Kızıler, 2015: 409). Bu kuruma bağlı olan meslek gruplarının ve üyelerin uyması gereken belli başlı kurallar bulunmaktaydı. Âhiler, dinî ibadetlerini uygun bir şekilde yerine getirmeleri, günlük hal ve hareketleri, konuşmaları vs. gibi konularda bile bu kurallara bağlıydılar. Âhiler istedikleri renkte kıyafeti giyme konusunda dahi özgür değillerdi. Örneğin ipek giymez ve altın yüzük takmazlardı. Ayrıca kıyafetlerinde sarı ve kırmızı rengini çok tercih etmezlerdi. Kısa ve temiz don giyer, yedi veya dokuz arşın sarık takarlardı. Mavi, beyaz, siyah ve yeşil renkler en çok tercih edilen renklereydi. Yeşil rengi müderris, kadı veya hükümdar giyerdi. Beyaz rengi kalem erbabları ve hafızlar giyerdi. Siyah renk ise Âhilik mertebesine yetişmemiş kişiler yani yiğitler tarafından tercih edilirdi (Çağatay, 1981: 141; akt. Kızıler, 2015: 416).

Sosyal ve ekonomik açıdan bir ihtiyaç doğrultusunda oluşan bu kurum, ihtiyaçları gidermek ve eksiklikleri tamamlamak için çaba sarf etmiştir. Anadolu'da kültürel ve siyasi bağlamda değişimlerin yaşandığı dönemde, kişiler arasında çatışma yaşanmamasını; aşiret bağlarını güçlendirmeyi; yerleşik hayata geçişi hızlandırmayı ve benimsetmeyi; Bizanslılara karşı Müslüman-Türk tüccar ve sanatçıların lehine yer alıp toplumsal düzeni ve huzuru sağlamayı amaç edinmişlerdir (Ekinci, 2008: 72). Âhilik kurumu, 'insanın dünya hayatında ve ahiret

hayatında mutlu olmasını sağlamak' temelleri üzerine kurulmuştur. Bu düşüncenin sonucu olarak da Âhiler, dünya için ahiretlerini; ahiretleri için de dünya hayatlarını terk etmemiş, dengeli bir yaşamı seçmişlerdir (Kızıler, 2015: 410).

Bu dönem Anadolu'ya yoğun şekilde Türkmen göçleri yaşandığı bilinmektedir. Âhiler, yeni gelen göçmenlere sanat ve iş edinmeleri konusunda yardımcı olmuşlardır. Âhiler, göçmen Türkmenlerin kendi kültürlerini ve geleneklerini, Osmanlı'nın sosyal dokusuna zarar vermeden yaşatmasını sağlamışlardır. Türkmenler, geldikleri Anadolu topraklarında örf ve adetlerini özgürce yaşama fırsatı bulmuştur. Anadolu'da hâlihazırda yaşayan halka geleneklerini öğretmekle kalmamış buradaki kültürden de etkilenmişlerdir (Kızıler, 2015: 413). Âhiler, dayanışmayı ilke edinmişlerdir ve bunun sonucu olarak da birey ve devlet kurumları arasındaki ilişkiyi iyi tutup toplumdaki tüm bireylerin mutlu yaşaması için çaba göstermişlerdir (Ekinci, 2008: 76).

Daha çok Avrupa'da görülen soylular, burjuvalar, bürokratlar ve din adamları gibi devletle doğrudan bağlantısı olan kesim Osmanlı Devleti'nde bulunmamaktaydı. Var olan sosyal katmanlar ise üreticiliği esas almaktaydı. Âhilerin dayanışmaları ve yardımları ile bu toplumsal dengeye de katkıda bulundukları görülmektedir (Kızıler, 2015: 414).

Âhilerin kültürümüze kazandırdığı en önemli mefhumlardan birisi de 'misafirperverlik' anlayışıdır. Kendi topraklarına gelen yabancıları, sahip oldukları en iyi imkânlarla ağırlamayı şeref olarak görmüşler ve topluma da bu düşünceyi yaymışlardır (Aksoy, 2018b: 26).

Bahsi geçen kurumun, fert üzerinden beklentileri üç hususa dayanmaktadır: Dürüst ve çalışkan bireyler yetiştirmek, meslek ve sanat becerisine sahip bireylerin yetişmesine destek sağlamak, kültür ve sanat erbabı yetiştirmektir (Şimşek, 2002: 134). Fütüvvet anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş olan bu kurumun temeline indiğimizde, fertlere dinî eğitim vererek önce ahlaklı, namuslu kişiler yetiştirip askerî, sanatsal ve toplumsal olarak da donatma amacı taşıdığını görmemiz mümkündür. Kısacası Âhiler insanın önce kendisi için sonra da toplumu ve vatani için verimli kişiler olması amacıyla hareket etmişlerdir.

Âhilik Teşkilatı kurulmadan önce de hâlihazırda okuma-yazma bilen bir kesim vardı. Âhiler ise, Osmanlı toplumunun okuma-yazma alanında daha da gelişmesine katkıda bulunmuştur. Âhi dergâhlarında, kışlalarda, misafirhane ve kervansaraylarda sesli olarak Siyer-i Nebi, Hamzanâme, Fütüvvetnâme gibi eserler okunmuştur. Bahsedilen ortamda daha kültürlü kişiler varsa hamseler, mesneviler, gazavatnâmeler ve letaifler gibi daha sanatsal içerikli eserler

tercih edilmiştir (Demirpolat ve Akça, 2004: 368). Zaviyelerde verilen eğitimde, İslam inancını öğretip Allah'ın buyruklarına uyarak yaşamayı tavsiye etmişlerdir. Ayrıca Âhiler sadece zaviye açıp halka dinî ve ilmî bilgiler öğretmekle kalmamış, halkın dinî vecibelerini yerine getirmesi amacıyla pek çok yere cami ve mescit açılmasına da öncülük etmişlerdir (Kızıler, 2015: 418).

4.1.2. Sosyal ve Kültürel Durum

Türkler, Rumeli'ye gelip yerleştiği zaman yalnızca savaş aletlerini getirmekle kalmamış dinlerini, yaşayış tarzlarını, kültür ve sanat anlayışlarını, kültürel değerlerini de yanlarında getirip Anadolu halkına tanıtmışlardır (Ayverdi, 1999a: 155). Bu doğrultuda baktığımızda nüfus politikasını kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Fethedilen ülkelerdeki bazı mıntıklardan üretici ve sanatkârlar seçilip başka ülkelere gönderilmiştir. Kendi isteği ile giden üretici ve sanatkârlar da mevcuttur. Bu anlayış çerçevesinde Türk medeniyetini tanıtip işlemek ve bir yandan da iktisadi kalkınmaya destek sağlamak amacı ile toprak siyaseti oluşturulmuştur (Ayverdi, 1999a: 167). Selçuklu Devleti'nin Türk kültür tarihi açısından önemli bir yeri vardır. Selçuklu mirası olan pekçok unsur Osmanlı Devleti'ne sirayet etmiştir. Yabancı etkilere rağmen Türk dili varlığını daima sürdürmüştür. XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlılar, Türk siyasî birliğini genişletmek amacıyla Anadolu'nun Batısından Doğusuna doğru ilerlemiştir. Osmanlı Devleti bu ilerleyişi sırasında göçebe Türklerle karşılaşınca, XV. yüzyılın ilk yıllarında milli kültür bilincinde bir yükseliş yaşanmıştır (Günay, 2003: 26). Osmanlı Devleti'nin temel yapısını İslâm prensiplerine uygun olarak düzenlenmiş kanunnâmeler oluşturmaktaydı. Bu kanunnâmeler aynı zamanda fıkıhla yoğurulup millî ve mahallî unsurlarla eş zamanlı olarak yürütölmeye çalışılmıştır. Osmanlı toplumu, bazı olayları da toplumun kendi vicdanına bırakmıştır (Ayverdi, 1999a: 95-96). Osmanlı Devleti'nde gerek padişah ve yönetici kesim gerekse de reaya, gayrimüslimlere karşı oldukça hoşgörölüydü. Farklı dinlerden olmalarına rağmen asırlar boyunca bir arada yaşayan halk doğal olarak karşılıklı kültür alışverişinde bulunmuştur.

4.2. Osmanlı Devleti'nde İşret Meclisleri

Tarihî kayıtlara bakıldığında, Osmanlı Devleti kurulmadan çok önce Türkler arasında şarap içme âdetinin olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Türkmen beyliklerinde nadiren de olsa şarap içildiği; Saruhanoğlu'nun açık açık şarap meclisleri kurdurduğu; Orhan Bey'e Cenevizliler tarafından şarap ikram edildiği; Yıldırım Bâyezid'in 1392 Anadolu seferinde İmparator II.

Manuel ile birlikte işret meclisi kurup şarap içtiği bilinen diğer bilgiler arasındadır (İnalcık, 2010a: 273). Görüldüğü üzere Türkler tarafından sevilen ve sıkça tekrar edilen bir adet olarak görülen şarap içme mefhumunu Al-‘Umarî abartılı bir üslupla řu şekilde anlatmaktadır: *‘Bu memleket ahalisi sanki içki için yaratılmıştır, içki içmek ve kızlara saldırmaktan başka bir şey düşünmezler* (İnalcık, 2010a: 273)’. Al-‘Umarî’nin bu denli abartılı bir üslupla anlatışının sebebi, şahsî kanaatimizce, siyasî sebeplere dayanmaktadır.

Türkler, Anadolu’ya yerleşmeden önce İslâm dinini kabul etmişlerse de, bir anda bu dinin tüm kaidelerini özümseyip katı bir şekilde uyguladıklarını söylemek mümkün değildir. Bu dönemde yaşayan halk, eski inanç ve sosyal hayatlarında yaptıkları davranışları büyük ölçüde devam ettirmiştir. Bu geçiş süreci konar-göçer halk ve şehirlerde yaşayan halk için de aynı şekilde ilerlemiştir (Öztürk, 2017: 15).

XIII. yüzyılda bir uç beyliği olarak tarih sahnesinde gördüğümüz Osmanlı Devleti, bu yüzyılda idarecilerinin İslâm anlayışı, geleneksel ve kabilevi anlayış içerisinde şekillenmekteydi (Öztürk, 2017: 15). Daha sonraki yüzyıllarda ise İslâmiyet inancı sağlamlaşmış; siyasî ve sosyal hayatta hâkimiyetini arttırmıştır. İslâm dinini kabul etmiş bir toplum olan Osmanlı Devleti’nde ‘içki içme’ mefhumunun, halk ve seçkinler arasında zaman zaman bazı tartışmalara sebep olduğunu bilmekteyiz (Turan, 2012: 38-39). XIII. ve XIV. yüzyıllarda Germiyanlı musâhib şairlerin yazmış olduğu didaktik mesnevileri, özellikle de ‘işret meclisi’ geleneğinin temelini anlamak için İslâm’ın kültürleşme sürecine göz atmamız gerekmektedir (İnalcık, 2010b: 3). Bu süreci İnalcık’tan öğrendiğimiz bilgiler ışığında řu şekilde özetlememiz mümkündür: İslâm egemenliği içerisinde Arap kültürünün güçlü etkisine karşı İran geleneğini temsil eden řu’ûbiyye hareketi baş göstermiştir. IX. yüzyılda Abbasi egemenliğinin merkezî otoritesinin azalması ile Horasan’da, Maverâünnehir’de, Samânîler’de, Buveyhiler’de ve Gazneviler’de İran geleneğinin etkileri görülmeye başlamıştır. Arap geleneklerinin bu denli revaç görmesi ve yazıya dökülmesi ile birlikte özellikle Cahiz’in eserleri ‘adab’ adıyla bağımsız bir edebiyat oluşturmuştur (İnalcık, 2010b: 4). Adab terimini ‘düşünce, söz ve davranışta zerafet’ olarak tanımlamamız mümkündür. Adab’a yani edebe ulaşmamız için uyulması gereken belli kurallar içinde en önemlisi itidal yani orta yoldur diyebiliriz. İnsan hayatı boyunca her alanda (yemek, içmek v.b.) itidalden ayrılmamalıdır. İtidal ile duygu ve düşüncelerimizi de kontrol altında tutmamız mümkündür. Bu kurallar yalnızca sıradan halk için geçerli olmamakla birlikte, en çok da padişah ve devlet erkânının uyması gereklidir (İnalcık, 2010b: 7). Adab edebiyatı, temelinde faziletli ve yetenekli atalardan yani İran’dan gelen kültür ve davranışları içeriordu. Bu davranışlar ve

kültürler Arap, İran, Hint ve hatta Klasik Yunan'a kadar götürülebilir. Adabın asıl amacı etik kültür ve beceriler çerçevesinde Müslümanları eğitmektir. Bahsi geçen bu edebiyat çeşitli kollarla gelişmiştir. Bir kısım seçkinler, etik davranışları belirleyip açıklarken bir kısım da bu konuyu sadece şiir ve edebî zevk açısından ele almıştır. Bu iki kısma ek olarak bir de ikisini birleştiren şairler de mevcuttur (İnalcık, 2010b: 4-6).

Bezm, sohbet ve işret meclisi anlamında kullanılan bir kelimedir. Bu anlam doğrultusunda işret meclisi, 'bezm-i cem', 'bezm-i nûşânûş', 'bezm-i işret', 'bezm-i mey', 'bezm-i safa' gibi terkiplerle de karşımıza çıkmaktadır (Levend, 2017: 303). Bezm, yani işret meclisi için en uygun mevsim bahar ayıdır. Güneşin tekrar yüzünü göstermesi, çiçeklerin açması gibi olaylar silsilesiyle içkiye tövbe edenlerin bile bu mevsimde tekrar içki içmeye başladığı görülmektedir (Levend, 2017: 310). İçki içiminin tekrar başlaması da bazı dönemlerde toplumsal olarak tepki çekmiştir (Turan, 2012: 41). Bezm meclisinde müzik ve dans vazgeçilmez bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzik ve dansın yanı sıra mum, micmer, buhur, çeşitli sazlar, kokular, kadeh, Zühre gibi konular da işret meclislerinde önemli bir yere sahiptir (Tolasa, 2001: 120). Şairlerin beyitlerinde de işret meclisleri yukarıda ismi zikredilen mefhumlarla birlikte anılmıştır. Şarap içmenin seçkinler arasında bu denli revaçta oluşu tabii olarak edebiyata ve müziğe de yansımıştır. 'Şarap' mefhumunu konu edinen kaside ve gazel gibi nazım türlerinin yanında sâkînâme ve işretnâme gibi müstakil eserlerde de içki meclisleri konu edinmiştir. Özellikle sâkînâme türündeki eserlerde içki meclislerinin en önemli unsurlarından olan mey, sâkî, mutrib, kadeh gibi mefhumların üzerinde durulmuştur (Turan, 2012: 40).

Yukarıda söylediklerimizi özetlemek gerekirse: İşret meclisleri Türk kültürüne Fars kültüründen geçmiştir. Fars kültüründe 'adab' adıyla ünlenen bu buluşmalarda ana prensip itidal yani orta yoldur. İtidalli olmak özellikle padişah ve devlet adamları için önemli kabul edilen bir mefhumdur. Döneminde bezm meclisleri çok revaçtaydı. Padişah ve devlet adamları tarafından farklı sebeplerle eğlenceler düzenlenmiştir. Örneğin savaşa hazırlık amacı da güden askerî mahiyetteki eğlenceler (atıcılık ve binicilik gibi etkinlikler yapıldı); daha çok dinlenme amacıyla yapılan geziler (bu gezilerde daha çok avcılık yapıldı) ve son olarak bu eğlencelerin içerisinde en önemli mefhum olarak işret meclisleri karşımıza çıkmaktadır. İşret meclisi sadece halk tarafından benimsenip uygulanan bir eğlence olarak kalmaz. Padişahın ve devlet erkânının da severek düzenlediği bir eğlencedir. İşret olarak da anılan bu içkili toplantılarda asıl amaç hoşça zaman geçirmektir diyebiliriz. Bu toplantılarda padişahın, şairlere, devlet adamlarına ve askerlere para, rütbe, hâmilik gibi maddi ve manevi kazançlar

verdiği görülmektedir (Boz, 2014: 60-61). Yıldırım Bâyezid'in de işret meclisleri kurdurup sarayında eğlenceler düzenlediği bilinmektedir.

İşret meclisleri saray ricâli tarafından bu kadar önemsenirken edebiyata yansımamış olması düşünülemezdi. Ahmedî'nin İskender-nâme adlı eserinde işret meclisinin hususiyetlerinden şu şekilde bahsedilmiştir:

DER SIFAT-I BEZM-İ İSKEN DER VE ÂRÂYİŞ-İ ÂN

Çünkü itdiilmde şâh-ı cihân

Feylesûf-ıla tabî'i imtihân

Çıhdı halvet-hânesinden şâd-kâm

Bârigâha geldi cümle hâs u âm

Düzdi bir meclis k'anı Erdebehişt

Görse diye-y-di ki zî hurrem-Behişt

Bâde Kevserdi vü sunan cümle hûr

Ehl-i cennet big'içen tolu sürûr (İskender-nâme., M., b.2787-2790, s.175)

DER SIFAT-I ÇENG

Elin'alldı câm kıldı bezme sâz

Çengini sâza getürdi nagme-sâz

Sâz-zen çün çenge itdi râst-çeng

Dürlü dürlü sözler âgâz itdi çeng

Her lugatde sûz-ıla söz söyledi

Cümle uşşâkı muhayyer eyledi

Çünkü düşdi cânına derd-i firâk

Toldı sûz-ıla Sıfâhân u 'Irâk

Zahm yiyüp key zaîf olmuş özi

Kâmeti egri velî togrı sözi

Her yana seyrân ider bî-pâ vü ser

Dili yoh her nesneden virür haber

Kendü huşk ü söyledügi cümle ter

Zahm yidükçe olur hoş nagme-ger

Pîre-zen şeklinde fi'li nev-cüvân

Vâlih olmuş ışkına akl-ıla cân

Zühre bigi menzili işret yiri

Mihr-ile mâh olmuş ana Müşteri (İskender-nâme, M., b.2791-2799, s.175)

Aşağıdaki beyitlerde de mesnevi kahramanı İskender'in kurdurduğu bir eğlence meclisi işlenmektedir:

SIFAT-I BEZM-İ İSKENDER-İ ZÜLKARNEYN

Geldi Zülkarrneyn şehre şâd u kâm

Hurrem oldu vü eline aldı câm

Çün yürüdi bâde-i anbar-buhûr

Aksi-y-ile oldu meclis tolu nûr

Sâgar-ı zerrîne içinde şarâb

Diyedün yâkût u dür yâ la'l-i nâb

Bâde saçardı dem-i müşg ü abîr

Ûd nagme ider-idi bemm ü zîr

Çeng inilerdi vü gülerdi câm

Ol benefşe-kadd olup bu lâle-fâm

Yürüdi câm-ıla yâkût-ı revân

Kim ol olur kuvvet ü kût-ı revân

Şâh eline sundı bir sâkî şarâb

Kim yüzi tâbına döymezd'âfitâb

Gül yanagında kemend-i anberin

Gâh sayd-ı cân iderdi gâh dîn

Tutagı cânlara jânûn-ı şifâ

Zülfî gönüllere zencîr-i belâ

Agzınun penhânı râzın kim bile

K'Âb-ı Hayvân-ıdı ol Kevser bile

Çünkü hoş-vakt oldu şâh-ı nâm-ver

Virdi Çîn şâhına tâc-ıla kemer

Çoh nüvâziş kıldı vü hoş söyledi

Girü Çîni ana mukarrer eyledi

Her kime kim vardı anda ser-te-ser

Viridi şehir ü mülk ü mâl u sîm ü zer
Virmeyince memleket girmez ele
Vire mâlın her ki diler mülk ala
Memleket tahtı ele girse belâş
Tâc uruna-y-di bilâ-şek cümle baş
Halka çünkim bâde eyledi eser
Gitdiler şeh meclisinden ser-te-ser
Çün kişiyi tayyibü'l-vakt ide câm
Hoş-durur şeb-hoş dimeklik şâd-kâm
Çün buhâr-ı mey dimâgı kıla germ
Gide başdan akl u yüzden dahı şerm
Söylenen sözden gelür câna hatar
İşlenen işden dahı olur bîm-i ser (İskender-nâme, M., b.3589-3607, s.225-226)

4.3. Nüfus-Bürokrasi ve Ekonomik Düzen

Siyasi nüfuz ayrılmaya başlamış olsa da Anadolu Türklüğü'nü oluşturan ve elinde tutan düşünce yapısı Selçuklu Devleti sona erdikten sonra da 'Türklüğü yaşatma' düşüncesi altında farklı yerlerde yaşayan Türkleri bir araya getirmiştir (Ayverdi, 1999a: 93). Osmanlı bürokrasisi oluşturulurken âlimler aktif bir rol oynamıştır. Bu âlimler, Selçuklu ve İlhanlı Devletlerinden tecrübeli olmakla birlikte Karaman, Aydın, Germiyan gibi Türk Uç beyliklerinin idaresini bilen kişilerden seçilmiştir (Ayverdi, 1999a: 103).

Osmanlı Devleti'nde nüfus üç gruptur. Birinci grupta bulunan askerî ve yönetici sınıfı oluşturan 'askeriler', sultanın her emrini yerine getirir ve her türlü vergiden muaf tutulurlardı. İkinci grup ise tüccar, zanaatkâr ve köylülerdir. Bu grup üretici sınıf olduğu için vergi ödemek mecburiyetindelerdi. Üçüncü grupta ise halk vardır. Bir sıralama yapmak gerekirse askerilerin altında, reayanın üstünde yer alıyorlardı diyebiliriz. Bahsedilen temel üç gruptan ayrı olarak muaf ve müsellemler adıyla bilinen bir kesim daha vardı. Bu kesim, dağ geçitlerini ve hisarları korumak, ordunun ve sarayın bazı özel isteklerini yerine getirmekle mükelleflerdi. (İnalcık, 2018: 10).

Osmanlı Devleti'nin diğer küçük Uç beyliklerinin arasından yükselip bu denli büyük bir devlet olmasını din, ilim, hukuk ve idare sınıfının harmanlanıp bir bütün olarak görülmesine ve bu anlayış çerçevesinde işleyişe alınmasına bağlamamız mümkündür (Ayverdi, 1999a:

107). Ek olarak, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu zamanlardan itibaren mahallî oluşumlara izin vermeyip daha 'merkeziyetçi' bir tutum içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu tutumun İstanbul'un fethinden sonra daha da katılaştığını görmekteyiz (Günay, 2003: 30).

XV. yüzyılda Osmanlı nüfusuna dair bilgileri, vergi tahrirlerinden ve gayrimüslim baş vergisi için tutulmuş defterlerden öğrenmekteyiz (Barlas, 1964; akt. İncalcık, 2018: 21). Bu defterlerin ışığında öğrendiğimiz bilgilere göre, Türkmen kökenli halkın yerleşik hayata geçtiği Batı Anadolu'da buğday, pamuk, kuru üzüm, incir, şap, halı, yün ve deri ihracatı aracılığıyla Avrupa'yla temaslar başlamıştır (İncalcık, 2018: 39).

Son olarak Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik düzeni genel hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz: Köy topluluklarından oluşan tarım alanları teritoryal, komünal ve fiskal birimlerinden birini ifade etmektedir. Her köy kendi içinde yaşayan köylü ailelerin ya nüfus sayısına göre ya da kendi içinde çiftlik birimlerine göre ayrılmaktadır. Her köyün, tarım arazisine, kesim ve koşum hayvanları için otlağa, çayıra, harman yerine, çeşmeye ve mezarlığa sahip olması gerekmektedir (İncalcık, 2018: 211). Açık tarla sistemi olarak da adlandırılan bu sistemde sahip olunan her eşya, mal-mülk önce Allah'a sonra da padişaha aitti.

4.4. Hayrat Mefhumu

Osmanlı Devleti, küçük bir Uç beyliği olduğu dönemlerden itibaren İslâmiyet dinini kabul etmiş ve bu inanç doğrultusunda hareket etmiş bir devlettir. Devletin sınırları içerisinde farklı dinden tebaa yaşıyor olsa da halkın büyük bir çoğunluğu Müslümandı. Padişahlar ve hânedan mensupları da İslâm dinine bağlı kişilerden oluşmaktaydı. Böyle bir ortamda tabii olarak, halkın dini vecibelerini yerine getirebilmesi adına pek çok cami yaptırılmıştır. Özellikle padişahlar sadece cami yaptırmakla kalmamış, pek çok hayır işleri ile ilgilenmiştir. Orhan Gazî döneminde kurulan veya desteklenen hayır ve eğitim kurumları şu şekilde sıralanabilir:

- Asporça Hatun vakfiyesi- 1323,
- Mekece vakfiyesi- 1324² (İncalcık, 2010a: 71),
- Orhan kadı yetiştirmek üzere İznik'te mutasavvıf Dâvûd-i Kayserî idaresinde ilk medreseyi kurmuştur- 1333 (İncalcık, 2010a: 72),
- Geyikli Baba köyü vakfı (İncalcık, 2010a: 73),

² Bu vakıfların Osman Gazî zamanında başladığı, Orhan Bey zamanında da devam ettiği anlaşılmıştır (İncalcık, 2010: 71)

- Orhan'ın oğlu Süleyman için yaptığı vakıfları (1361) içeren vakfiyede Süleyman, 'seyyidü'l guzât ve'l-mücâhidîn... Süleyman b. Orhan' adıyla anılır. Vakıflar Süleyman'ın ruhu ve Bolayır'da mezarı yanında inşa edilen zâviye için tahsis edilmiştir (İnalcık, 2010a: 76),
- 1329 yılında Orhan Gazî'nin Pelekanon savaşının ardından Gebze'nin, Kocaeli'nin merkez şehri olarak kabul edildiğini, burada bir külliye inşa ettirmesinden anlaşılmaktadır. Külliye'nin bir bölümü olan cami ve hamam günümüze ulaşmıştır (İnalcık, 2010a: 77),
- Bursa Hisar Medresesi (İnalcık, 2010a: 77).
- I. Murad'ın 'emîr-i kebîr-i a'zam melikü mülûki'l-Arab vel-Acem' gibi sıfatlarla anıldığı 1385 tarihli vakfiyesine göre:
 - Bursa'da Çekirge'de bir cami, medrese, imaret, misafirhaneden meydana gelen bir külliye (İnbaşı, 2018: 95),
 - Bursa hisarında sarayın yanında Hisâr Camii (İnbaşı, 2018: 95),
 - Bilecik'te bir camii (İnbaşı, 2018: 95),
 - Yenişehir'de bir camii (İnbaşı, 2018: 95),
 - İznik'te 1388'de annesi adına bir imaret (İnbaşı, 2018: 95),
 - 1396'da Edirne'de bir saray (İnbaşı, 2018: 95),
 - Edirne'de fetihten sonra kale içindeki kiliseyi Halebî/Ayasofya Câmii adıyla camiye çevirmiştir (İnbaşı, 2018: 95),
 - İpsala, Hudâvendigâr Camii (Eyice, 1988: 290),
 - Keles, Uludağ'ın güney tarafında Bursa-Tavşanlı yolu üzerindeki küçük bir yerleşim yerindedir (Eyice, 1988: 290),
 - Umurbey, Çanakkale Lapseki yolu üzerindeki Burgaz'da bulunmaktadır (Eyice, 1988: 290),
 - Yenişehir, Postinpûş Baba Zaviyesi (Karakaya, 2007: 334).

Ona izâfe edilen diğer camiiler vardır:

- Ayvacık- Hudâvendigâr Câmii (İnbaşı, 2018: 95),
- Filibe- Hudâvendigâr Câmii (İnbaşı, 2018: 95),
- Karaferye- I. Murad Câmii (kiliseden çevrilmiştir) (İnbaşı, 2018: 95).

- Yıldırım Bâyezid'in Bursa ve civarında yaptırdığı vakfiyeleri Sevim şu şekilde sıralar (Sevim, 2015: 386):
 - Ulubad Kalesi içinde ve dışında buraya bağlı her şey,
 - Ulu Caminin her yönünde, bitişindeki tüm dükkânlar,
 - Vâiziye Medresesi'nin bitişindeki tüm dükkânlar,
 - Yıldırım Külliyesi Vakfiyesi (Öcalan vd., 2013: 386):
 - Bursa Bedesteni içinde ve çevresindeki dükkânların tamamına yakını,
 - Bursa Hamamı,
 - Bursa civarında otlayan 500 manda,
 - Kuyuluca civarında otlayan 2000 sığır,
 - Direkli (Triglea veya Tirilye şimdiki adıyla Zeytinbağı) Köyü,
 - Gemlik Kasabası,
 - Tuzla Köyü ve bu köydeki aynı adlı tuzlanın yarı hissesi,
 - Abalyanut Kalesi,
 - Samanlı Köyü ve civarında oturan yüzlerce köle,
 - Mirahur Ali Bey Köyü,
 - Devrek Köyü,
 - Yassıyük Köyü,
 - Sultanöyüğü'ndeki Metalip Korusunda otlayan 32 000 koyun,
 - Niğde Köyü.

Yıldırım Bâyezid'in atalarından kalma birçok vakfa destek olduğunu belirtilmişti (Sevim, 2015: 387-399):

Babasının Çekirge'deki Külliyesine Destek

Çekirge'de bulunan bu külliye ilk başta ibadethane ve misafirhane binası olarak inşa edilmiştir. I. Murad bu yapının üstüne daha sonra ikinci bir kat daha yaptırmıştır. Bu ikinci kat medrese işlevini de yerine getirmesi için yapılmıştır. Bâyezid ise Mudanya'ya bağlı Kurşunlu Köyü'nü bir ek ile I. Murad vakıflarına bağışlamıştır.

Cumalıkızık Köyü ve Dedesinin (Orhan Gazî) Bursa'daki Külliyesine Destek

Yıldırım Külliyesi vakfiyesinin ekibinde bulunan belge de şu sözler geçmektedir:

‘... Sultan Yıldırım Bayezid Han ibn Sultan Murad Han ibn Sultan Orhan aleyhimü’r-rahmet-i ve lehümü’l-ğufrân Zaviye-i mezbûre evkafından olub mahrûse-i Burusa’da vâki’lede’l-ahâli ma’lûmu’l-hudûd olmakla, tahdîd ve tavsîfden müstağni olub Şüşteri Bağçesi dimekle ma’rûf bağçede bir câmi’ bina eylemek murâdı oldıysa, ...’

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Yıldırım Bâyezid’in asıl isteğinin cami yaptırmak olduğu ortadadır (Sevim, 2015: 393-394).

Dedesinin Eserlerine Yaptığı Ek Vakıflar

Yıldırım Bâyezid, dedesinin vakıflarındaki gelir eksikliklerini tespit ettikten sonra bu kurumlar için ek gelir kaynakları vakfetmiştir (Sevim, 2015:395). Sevim’in bu ifadelerinden de anlaşılıyor ki Yıldırım Bâyezid vakıf ve hayır işlerinde sadece kendi eserlerine değil, kendinden önceki eserlere de önem vermektedir. Eksikliği olan eserleri değiştirmek veya kapatmak yerine atalarının isimleri ile devam ettirmesi onlara verdiği değeri göstermektedir. Orhan Gazî’nin Aşağı Hisarda yaptırdığı külliye, Yıldırım Bâyezid’in gelir sağlaması amacıyla yardımda bulunduğu Osmanlı vesikalarında geçmektedir (Sevim, 2015: 396).

Başkalarının Vakıflarına Yaptığı Ekler

Sanatçılara karşı hassas davranan Yıldırım Bâyezid, toplumdaki derviş gruplarını da göz ardı etmemiş, onlara da çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Yıldırım Bâyezid’in dervişler adına yaptırdığı vakıflar şu şekildedir (Sevim, 2015: 396):

İshâkiye Dervişleri Vakfiyesi’nde:

- Kite’ye bağlı Bolad Köyü,
- Gemlik’e bağlı Tuzla Köyü ve bu köydeki Tuzla adlı bölgenin yarı hissesi,
- Bu köylerde bulunan 1000 baş koyun, 30 baş manda ve 100 baş inek,
- Kocaili-Koçadağ civarında Belaye Kilise, Felikzin, Şile ve Eriklice Köyleri,

Yukarıda sıralanan vakıflardan ayrı olarak Yıldırım Bâyezid’in yaptırdığı hayratlar şu şekilde sıralanabilir (Sevim, 2015: 396-397):

- Edirne’de bir cami ve imaret,
- Balıkesir’de bir cami ve bir medrese,
- Karaferye’de bir cami,
- Dimetoka’da bir cami,

- Kütahya'daki Ulucami,
- Alaşehir'de bir cami ve imaret,
- Mihaliç'te bir cami ve hamamının yanında fetih olunan yerlerde de birçok cami ve imaret,
- İstanbul'da Güzelce Hisar,
- Alaşehir Kasabasında mescid ve medrese (Öcalan ve Sevim, 2013: 212; akt. Sevim, 2015: 397),
- Alaşehir Kasabası sınırları içindeki her şey.

Osmanlı Devleti'nde hayrat mefhumu Orhan Gazî döneminden itibaren devam ettirilen önemli bir unsurdur. Padişahların, halkına faydalı olmak adına yaptırdığı veya eskiden kalma kurumları desteklediği görülmektedir. Bu kurumlar zaman içinde padişahların bir güç simgesi haline de gelmiş dememiz mümkündür.

4.5. Fetret Devri'nde Edebiyat

Edebiyatın malzemesi dildir. Dil içerisinde bulunduğu sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel ortamdan, daha doğru bir ifadeyle insanla alakalı olan her türlü faktörden etkilenen, değişen, gelişen, dönüşen adeta canlı bir varlık özelliği gösterir. Dilin malzemesi, her türlü edebî ve ilmî faaliyet; ait olduğu toplumun yeme içme kültüründen dinî inanışlarına, âdetlerinden ticari hayatına uzanan geniş bir yelpazenin etkisi altında gelişir ve şekillenir. Fetret Devri öncesindeki siyasi ve toplumsal yapıya bakıldığında henüz sınırlarının güvenliğini tam olarak sağlayamamış, içeride toplumsal işleyişi kanunlar ve yasalarla tam olarak oturtamamış, gelişmekte olan bir devlet görürüz. Bu devlet için sınır güvenliğinin ve mevcudiyetini koruma çabasının öncelikler sıralamasında önde olması edebî ve ilmî faaliyetlere yeterince ihtimam göstermemesi şaşırtıcı değil, beklenen bir sonuçtur. Fetret Devri'nin öncesinde şair ve sultan arasındaki hâmilik geleneğinin Osmanlı Devleti'nde henüz yerleşmediği görülür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir şairin şiir yazmaya devam etmesi ve şair olarak geçimini sağlaması, bir hâmi bulmasıyla doğrudan bağlantılıydı. Bu sebeple de şairler, ne kadar iyi şair olsalar da kendilerini koruyacak, maddi ve manevi destek verecek bir hâmi arayışında olmuşlardır. Bu olayın tabii sonucu olarak, yazılan şiirlerde başta padişah olmak üzere devlet büyüklerine bol bol yer verilmiştir. Padişah ve devlet büyükleri adına yazılan methiyeler Osmanlı Dönemi şiirinin en başta gelen konularındandır. Ankara Savaşı yaşanırken ve savaşın sonrasında devletin başında bir padişah yokken, şairlerin de sığınabileceği ve maddi manevi

destek bulacağı bir büyük bulunmuyordu. Şehzadeler, yanlarında birkaç sanatçı bulundursa da daha çok taht mücadelesi içinde bulundukları için sanatla çok fazla ilgilenememişlerdir. Bu dönemde, siyasal olaylara karşı kayıtsız kalan çok az şair olduğu, yazdıkları şiirlerden görülmektedir.

Fetret Devri 1413 yılında saltanat birliğinin sağlanması ile bitmiştir. Çelebi Mehmed'in tahta geçmesiyle birlikte Anadolu tekrar tek bir gücün altında birleşmeye başlamıştır. XV. yüzyılda sadece siyasî olarak değil edebî anlamda da ilerlemeler görülmüştür. Eserlerde şuurlu bir şekilde Türkçe yazılmasına önem veren II. Murad sayesinde Türk Edebiyatı ilerlemeye devam etmiştir (İsen ve Horata, 2011: 74-75). XV. yüzyılın ilk yarısında tahta çıkan II. Murad başta olmak üzere diğer padişahlar, şehzadeler ve devlet adamlarının birçoğu şiir yazan, sanata meraklı kişilerdir. Bu sebeple de XV. yüzyılda edebiyat ve sanat etkinliklerinde bir artış yaşanmıştır (Mengi, 2010: 110-111). Orhan Gazî döneminde başlayıp Yıldırım Bâyezid döneminde hayli gelişmiş olan saray hayatı, bu dönemde de ilerlemeye devam etmiştir. Çelebi Mehmed, Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î ve Şeyhî gibi şairleri himâye etmekle kalmamış, tercüme eserlerin yazılmasına da vesile olmuştur. Mehmed Çelebi adına yazılmış eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Abdülvâsi Çelebi- Halil-nâme**(Kartal ve Şentürk, 2016: 215).
- **Abdülvehhâb bin Yûsuf bin Ahmed el-Mardanî- Kitâbü'l-müntehab**: Çelebi Mehmed'in hazinesi için telif edilmiştir. Tıbbî eserleri ihtiva etmektedir. Tire'de Necib Paşa Kütüphanesi'nde (nr.591) bir nüshası mevcuttur.
- **Ahmedî- Cemşîd ü Hûrşîd**
- **Hatiboğlu- Rûhu'l-kulûb**: İlmihâl kitabıdır.
- **Rûkneddin Ahmed- Acâ'ibü'l-mahlûkat**: Zekeriya bin Mehmed-i Kazvînî'nin olan eseri Rûkneddin Ahmed Türkçe'ye çevirmiştir. Eser ansiklopedi tarzında yazılmış ve heyet, coğrafya, tıp, botanik, madenler ve ilaçlarla meşhur olan şehir ve kasabalardan bahseder.
- **Yazıcı Sâlih- Şemsiyye**: Melhame tarzında yazılan eser İskender bin Hacı Paşa'ya ithaf edilmiştir.

Mehmed Çelebi Türk Edebiyatı'nın ve Türk Dili'nin ilerlemesine sadece şairleri himâye ederek değil aynı zamanda medreseler açtırarak da katkıda bulunmuştur. 1414 yılında Merzifon'da, 1420 yılında Bursa'da medrese kurdurmuştur. Özellikle Bursa'da Yeşil Medrese

olarak bilinen bu yer devrinin en revaçtaki medresesi olmuştur. Molla Hüsrev ve Molla Hayalî gibi büyük ilim adamları dersler vermiştir. Bursa, ilim merkezi olarak İznik'in yerini almaya başlamıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 215-216).

XV. yüzyılda şairler, şiir dilini İran şiirindeki ahenge ulaştırmak istemişlerdir. Bu sebeple de XIV. yüzyılda varolan saf Türkçe yerini yavaş yavaş yabancı kelimelere bırakmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Necâtî gibi şairler, şiirde atasözü ve deyimleri sıkça kullanmışlardır. Aydınî Visalî sadece saf Türkçe ile şiir yazmış. Şehzade Korkut şiirlerinde yabancı terkipleri çok az kullanmıştır. XV. yüzyıldaki nesir örneklerine bakıldığında, şiirde gelinen seviyeye ulaşamadıkları görülmüştür (İsen ve Horata, 2011: 81). Nesir dili, genel olarak ikiye ayrılmıştır. Halkın faydalanabilmesi için yazılan eserlerde yalın bir Türkçe kullanılırken; şairler sanatını göstermek amacıyla bazı eserlerinde sanatkârane bir üslup tercih etmiştir (Mengi, 2010: 112).

4.6. XV. Yüzyıl Mensur Eserleri

Bu dönemdeki mensur eserlerin birçoğu Arapça ve Farsça'dan çeviri olsa da te'lif eserlerin sayısında da bir artış yaşanır (Mengi, 2010: 147). Konu olarak incelendiğinde çoğunlukla dinî, tasavvufî eserler olduğu görülmektedir. Ayrıca Dede Korkut Hikâyeleri ve Danişment-nâme gibi kahramanlık hikâyelerine ve münşeât türündeki eserlere de rastlanmaktadır (İsen ve Horata, 2011: 81). Bu konulara ek olarak tıp, veterinerlik, astroloji ve musiki gibi alanlarda yazılan pek çok eser Türkçenin zenginliğini ve anlatım gücünü göstermesi açısından önemlidir. İlk dönem mensur eserleri kısmen daha sade bir Türkçe ile yazılmış olsa da özellikle İstanbul'un fethinden sonra edebiyatın klasik forma ulaşmasının ardından daha sanatlı bir dil kullanılmaya başlanır (Mengi, 2010: 147).

XV. yüzyılda yazılan mensur eserler şu şekildedir:

- **Âşık Paşazâde- Tevârih-i Âl-i Osman**
- **Ebu'l-Hayr Rûmî- Saltuk-nâme**
- **Mercimek Ahmed- Kâbus-nâme Çevirisi:** II. Murad'ın isteği üzerine Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Eser, sade nesrin en başarılı örneklerinden birisi olarak kabul edilir (Mengi, 2010: 148).
- **Neşrî- Cihân-nümâ**

- **Sinan Paşa- Tezkiretü'l-Evliyâ Ve Nasihat-nâme:** Nasihat-nâme adlı eseri Maarif-nâme olarak da bilinir. Eserin tıpkıbasımı, önsöz ile birlikte 1961 yılında İstanbul'da Hikmet Ertaylan tarafından yayımlanmıştır. Tezkiretü'l-Evliyâ adlı eserin üzerinde ise doktora çalışması yapılmıştır (Gürsoy, Emine (1979), 'Tezkiretü'l-Evliya'so', C. I-II) (Mengi, 2010: 147).
- **Sinan Paşa-Tazarruat:** Dinî-tasavvufî bir mensur eserdir. Eserde Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmış olmakla birlikte sanatkârane üslubun en güzel örneklerinden biridir. Bu eser büyük beğeni aldığı için secili nesire 'Sinan Paşa Üslubu' adı verilmiştir. Eser, 1971 yılında Mertol Tulum tarafından yeni harflerle tekrar basılmıştır (Mengi, 2010: 147).
- **Uzun Firdevsî- Süleyman-nâme**
- **Yazıcıoğlu Ahmed-i Bican- Envârü'l-Âşıkîn:** Eser, Ahmedîye ismiyle de tanınır. Dili süslü bir eser olup çok sayıda yazması vardır (Mengi, 2010: 148).
- **Yazıcıoğlu- Selçuk-nâme**

Çeviri veya tercüme yoluyla Türk Edebiyatı'na kazandırılan bu eserler ile edebiyatımız genişlemiştir diyebiliriz. Türk halkı, bahsi geçen mensur eserlerden yalnızca edebî anlamda faydalanmamış aynı zamanda dinî ve ilmî bilgileri de öğrenmiştir. Türk halkının, çeşitli konulardaki bilgileri kendi dillerinde öğrenmeleri önemli bir gelişmedir.

4.7. XV. Yüzyıl Mesnevileri

Mesnevi türünün XIV. yüzyıldaki gelişimi bu dönemde de devam etmiştir. Dinî-tasavvufî, ahlâki, âşıkane, destanî türlerde mesneviler yazıldığı gibi tarih konulu mesneviler de revaçtadır. XV. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin büyüdüğü ve güçlendiği bir dönem olduğu için tarihi olaylara çok sık değinilmiştir. Bu dönemki mesnevi yazarları ve eserleri şu şekildedir:

- **Abdülvâsî Çelebi- Halil-nâme/Dâstân-ı İbrahim Nebî:** Hz. İbrahim'in kıssalarını içeren eser I. Mehmed döneminde yazılmıştır.
- **Ahmed Rıdvan- Hamse:** Hamsenin içerisinde Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, İskender-nâme, Seb'a-yı Seyyâre ve Mahzenü'l-Esrâr adlı mesneviler bulunmaktadır.
- **Akşemseddinoğlu Hamdullah Hamdi- Hamse:** Akşemseddinoğlu Hamdullah Hamdi Anadolu sahasında hamse sahibi olan ilk şairdir. Hamse'de Yusuf u Züleyha,

Leylâ vü Mecnûn, Mevlid, Kıyâfet-nâme ve Tuhfetü'l-Uşşâk adlı mesneviler bulunmaktadır.

- **Behiştî- Hamse:** Hamsenin içerisinde Leylâ vü Mecnûn, Yusuf u Züleyha, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahâr ve Vâmık u Azrâ adlı mesneviler bulunmaktadır.
- **Dede Ömer Rûşenî-Çoban-nâme:** Mevlana'nın ünlü eseri Mesnevi'de yer alan Musa ile Çoban hikâyesinin genişletilmiş çevirisidir.
- **Dede Ömer Rûşenî- Miskin-nâme:** Tasavvufi öğütler veren ve dervişliği anlatan didaktik mahiyetli bir eserdir.
- **Dede Ömer Rûşenî- Ney-nâme:** Mevlana'nın ünlü eseri Mesnevi'deki 'ney' sözünden etkilenecek kalem almıştır.
- **Hatiboğlu- Bahrü'l-Hakâyık:** Hacı Bektaş-ı Velî'nin Farsça kaleme aldığı Makalât adlı eserinin manzum çevirisidir.
- **Hatiboğlu- Letâif-nâme:** Eserin aslı Arapça Sure-i Mülk tefsiridir. Hatiboğlu bu tefsiri Türkçe'ye çevirmiştir.
- **Hatiboğlu- Ferah-nâme:** Mev'ize ve nasihat türünde bir eserdir. Eserin aslının Arapça olduğu bilinmektedir.
- **Süleyman Çelebi- Vesiletü'n-Necat:** 1409 yılında Bursa'da yazılmıştır. Süleyman Çelebi bu eserini yazarken diğer dini-tasavvufî eserlerden faydalanmıştır. 700 beyitten fazla olan bu eser, aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.
- **Şeyh Elvân-ı Şîrâzî- Gülşen-i Râz:** Mahmud Şebusterî'nin Farsça Gülşen-i Râz adlı eserinin tercümesidir. Eserde tasavvufî konular ele alınmıştır. Onbeş ve onbeş cevaptan ibarettir.
- **Tâcizâde Ca'fer Çelebi- Heves-nâme:** Fatih Sultan Mehmed dönemini ve o dönemki İstanbul'u anlatan orijinal bir eserdir.
- **Yazıcıoğlu Mehmed- Muhammediye:** Mehmed Efendi'nin Megâribü'z-Zaman adlı eserinin Türkçe'ye çevirisidir. 1449 yılında yazılan eser, II. Murad'a takdim edilmiştir. Eser 900 beyitten fazladır. Asıl itibarıyla mesnevi şeklinde yazılan Muhammediye içerisinde kaside, müstezat, terki-i bend ve terci-i bend şeklinde yazılmış şiirlere de rastlanmaktadır.
- **İbrahim Tennurî- Gülzâr-ı Ma'nevi/ Gülzâr-ı Şerîf:** Abdest, namaz, oruç gibi ibadetler ayet ve hadislerle açıklanmıştır.

Yukarıdaki mesnevilerin konularına bakıldığında halkı hem dinî açıdan bilgilendiren kıssalara hem eğlenmesine vesile olan aşk hikâyelerine hem de o dönemi anlatan tarihî olayların ele alındığı eserleri görmekteyiz. Bu eserler vasıtasıyla Türk Edebiyatı'nın döneminde daha güçlü olduğunu, kendi kurallarını çizdiğini ve bağımsız bir hüviyet kazandığını söylememiz mümkündür.

XV. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Fetret Devri'nin etkilerinin azaldığı, Osmanlı'nın tekrar güç kazandığını görürüz. Bu dönemde fetihler devam etmiş, halk da paralel olarak refaha kavuşmuştur. Dönemin tarihini konu alan eserler şu şekilde sıralanabilir:

- Zaîfî- Gazâ-nâme
- Enverî- Düstur-nâme
- Mahremî- Şeh-nâme
- Uzun Firdevsî- Kutub-nâme

Tarih konulu bu eserler sayesinde o dönemde yer alan pek çok unsura ulaşmamız mümkündür. Ayrıca birden fazla eserin varolması da bir eserde geçen unsurun gerçekliğini karşılaştırarak elde etmemize katkı sağlamaktadır.

XV. yüzyılda farklı türden eserlerin denendiği, Türk Edebiyatının ilerleme yaşadığı yukarıda belirtilmiştir. Sayıca az olsa da bu yüzyılda yazılmış olan ansiklopedik eserlere de rastlanmaktadır:

- Bedr-i Dilşad- Murad-nâme,
- Antepli İbrahim bin Bali- Hikmet-nâme (Mengi, 2010: 139-146).

Ansiklopedik eserlerin varolması Türk milletinin her dönem edebiyata, ilime ve bilime verdiği önemin açık bir göstergesidir. Fetret Devri gibi bir dönemden sonra dahi halkın ilmî bilgilerini arttırmaya yönelik çalışmaların olması, bilinçli ve gelişmeye açık bir toplumun varolduğunu gösterir.

4.8. Dönemin Şairleri ve Eserleri

Ahmedî

Ahmedî hakkında bilgiler yetersiz ve tutarsızdır. Hayatı hakkındaki bilgilere kendi eserlerinden yola çıkarak ulaşabilmekteyiz. 1334-35 yılında doğduğu bilinmektedir. Asıl adı İbrâhim, lakabı Tâceddin, babasının adı Hızır'dır. Mısır'da Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'nin öğrencisi olup kendisinden dersler almıştır. İsâ Bey'in (1360-1391) oğlu Hamza için Mîzânü'l-edeb ile Mi'yârü'l-edeb adlı Arap sarf ve nahvine dair kaside tarzında Farsça iki ders kitabı yazmıştır. Bu bilgiden yola çıkarak, Ahmedî'nin bir dönem Aydınogulları'nın sınırları içinde olduğunu söylememiz mümkündür (Kut, 1989: 65).

Saray erkânı ve padişahlarla arasının iyi olduğunu, padişahlarla savaflara katılma şerefine nail olduğunu, devrinde kendisine hâmi bulmakta zorlanmadığını eserlerinde anlattığı olaylardan öğrenmekteyiz. İnalçık da eserlerini Germiyan beyleri Süleymanşâh ve II. Yakub'a; Osmanlılardan I. Mehmed ve II. Murad'a sunmuş olduğunu belirtir (İnalçık, 2007: 265).

Ahmedî, Süleymanşâh ile birlikte I. Murad'ın bir savaflına katılmış, bu savaflta Süleymanşâh'ın ölümü üzerine de kendisine bir hâmi arayışına girişmiştir. Bu arayış, İskendernâme'de şu sözlerle ifade etmiştir (Beyit 294-295):

Uc'dan uca araduk bu 'âlemi

Bulamadık ehl-i kerem bir âdemi

Kim kerem-ehli kim ölmüş durur

Kimi yokluktan nihân olmuş durur (İnalçık, 2007: 266)

Emir Süleyman'ın ölümünün ardından Ahmedî'nin hâmi aradığını, Bursa'ya gelen I. Mehmed'in çevresine girmeye çalıştığını Günay Kut da belirtmektedir. Ayrıca Kut'tan öğrendiğimize göre seksen yaşından fazla yaşamış olan Ahmedî, Amasya'da vefat etmiştir (Kut, 1989: 165).

Ahmedî'nin eserlerine geçmeden önce onun şairlik kudretini görmemiz açısından yazdığı bir bahariyyatı görmemiz -kanaatimizce- önemlidir:

Subh-dem 'Îsî nefes olup eser bâd-ı sabâ
Bülbüle virür haber gül geldüğinden merhabâ
Zî-sabâ kim Huld bâğından gelüp bağışladı
Topraga pîrâne ser-pîrâye-i 'ahd-i sabâ
Sebze olmuş hulle-pûş u gonca-gül-gûn pîrehen
Şâh-ı gül gûher-nisâr u lâle yâkût-ı kabâ
Cennet-i 'Aden oldu gül-zâr âb-ı kevser cûyibâr
Ebr lü'lü-yi 'Aden saçdı vü yil müşg-i Hitâ
Gül urunmuş tâc-ı la'l ü nergis almış câm-ı zer
Hâre pîrûze-selebdür hâr mînâyî-ridâ
Gül serâ-perde düzetmiş girü cilve urmaga
Ol serâ-perde içinde bülbül uş perde-sirâ
Yâr zülfine sabâ yili güzer kıldı meger
Kim anun enfâsı-y-ıla hoş mu'attardur hevâ
Gonca 'ışkından lebinün her gice uş teng-dil
Gül yanagı hacletinden her seher gark-ı hayâ
Gül bigi keşf istesen nergis-misal itgil nazar
Rahmet âsârına kim tolmuş-durur arz u semâ
İsdesen berk ü nevâ 'ıyşe varalum bâga kim
Toludur gül-zâr u bâg ucdan uca berk ü nevâ

Varsa gönlünde küdüret câm-ı mey nûş eyle kim

Ol küdüret mahv olup gönlün tola nûr-ı safâ

Fikrin encâmun unıt Cem bigi câm-ı la'l iç

Kim bu derde dahı nesne olmadı olmaz devâ

Lâle vü nergis bigi ildin koma bir lahza kadeh

Yile virüp 'ömrünü gül bigi itmegil hebâ

Mevsim-i gül fursat-ı 'işretdür itme fevt anı

Çün güli bildün ki bes nâzükdür ü endek bekâ

Ahmedî cân sana mihmândur düriş hoş dut anı

Kim 'azîzi hâr dutmah olmadı olmaz revâ (Ahmedî D., K., VII:25-26)

Ahmedî'nin eserleri ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmalar şu şekildedir:

- **Türkçe Divan:** Farklı nüshaları bulunan Divan'ın Vatikan Kütüphanesi (Vat. Turco 196) ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hamidiye, nr. 1082 m.) bulunan nüshaları önemli kabul edilen nüshalardır (Kut, 1989: 165).
- ❖ İlk olarak Tunca Kortantamer Divan'ın yazmalarını tanıtmış ve şiirlerden yola çıkarak Ahmedî'nin iç dünyasını anlamaya çalışmıştır (Kortantamer, Tunca (1973) *Leben und Weltbild des Altosmanischen Dichters Ahmedî und Besonderer Berücksichtigung Seines Diwans*).
- ❖ Daha sonra Kortantamer bu doktora çalışmasını özetleyip 'Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı' adıyla Türkçeye çevirmiştir (Özer, 2018: 230).
- ❖ Yaşar Akdoğan da Ahmedî Dîvânı'nın tenkitli metnini hazırlayıp eserin dil özellikleri üzerinde durmuştur (Mengi, 2010: 90).

- **İskender-nâme:** Eser, 1390 tarihinde, Yıldırım Bâyezid'in oğlu Emir Süleyman'a sunulmak üzere yazılmıştır. Müellif eserini tamamladıktan sonra bazı eklemeler yapmıştır. Bu eklemelere 'Mevlid' ve 'Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân' bölümleri örnek olarak verilebilir (Kemikli, 2018: 13). Şentürk ve Kartal 2008 yılında yazdıkları eserde, İskender-nâme'yi mesnevi türünün ilk ve en başarılı örneği olarak nitelendirir (Kartal ve Şentürk, 2008: 172). Nizâmî'nin eserine olduğu gibi bağlı kalmayan Ahmedî, bazı olayları çıkartırken bazı yeni olaylar eklemiştir. Yaptığı değişiklikler sonucunda eser te'lif bir görünüm kazanmıştır (Mengi, 2010: 90).
- ❖ İsmail Ünver, incelemesini yapmış ve tıpkıbasımını yayımlamıştır (İsmail Ünver (1983), Ahmedî-İskender-nâme).
- ❖ Yaşar Akdoğan, 1989 yılında eser üzerinde çalışmıştır (Yaşar Akdoğan, Mi'rac-nâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Mi'rac-nâmesi, Osmanlı Araştırmaları Dergisi) (Kemikli, 2018: 13).
- ❖ Ayrıca 'İskender-nâme'den Seçmeler' adıyla yayımlanan, halka hitap eden bir yayımı da bulunmaktadır (Kut, 1989: 166).
- **Tervîhü'l- Ervâh:** Ahmedî'nin tıp konulu mesnevisidir. Emir Süleyman adına yazılmış olup 10.000 beyit dolaylarındadır. Dil çalışmaları ve tıp tarihi açısından önemli olan eser; mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fa'ülün kalıbıyla yazılmıştır (Mengi, 2010: 91). Emir Süleyman adına 1403-1410 yılları arasında kaleme alınmış, daha sonra bazı ilavelerle birlikte I. Mehmed'e sunulmuştur (Kut,1989: 166). Tıpla alakalı pek çok konuya değinen eserde, teşrih, teşhis ve tedavi ile ilgili geniş bilgiler mevcuttur. Bu eser, edebî yönünden çok Ahmedî'nin tıp alanındaki becerisini gözler önüne sermesi açısından önemli bir eseridir (Kartal ve Şentürk, 2016: 174).
- ❖ Eser hakkında en geniş çalışma, B. Şehsuvaroğlu'nun Şair ve Hekim Ahmedî (İst.1954) adlı kitabıdır. Tervîhü'l- Ervâh'ın biri İstanbul- Ayasofya, diğeri Topkapı Saray Müzesi Kitaplığı'nda iki yazması vardır (Mengi, 2010: 91).

- **Cemşîd ü Hûrşîd:** Cemşîd ü Hûrşîd adlı eserin var olduğunu ilk olarak Sehi³ ve Kâtip Çelebi⁴’den öğrenmekteyiz. Şair tarafından 1403 yılında tamamlandığını öğrendiğimiz bu mesnevinin yazımını Emir Süleyman istemiştir. Ancak Banarlı’nın bulduğu tek nüshada, ilk bölümünde değişiklikler yapılarak I. Ahmed’e sunulduğu veya sunulmak üzere bazı değişikliklerin yapıldığı bilgisine ulaşmaktayız (Özer, 2018: 232). Âşıkane konulu olan Cemşîd ü Hurşîd’de Çin fağfurunun oğlu Cemşid ile Rum kayzerinin kızı Hurşid arasındaki aşk anlatılır (Mengi, 2010: 90). Eseri ilk defa Nihad Sami Banarlı tanıtmıştır.
- ❖ Mehmet Akalın ise 1969 yılında eser ile ilgili bir doktora çalışması hazırlamıştır. Gramerini inceleyerek metin kısmını neşretmiştir (Kut, 1989: 166).
- **Esrâr-nâme Çevirisi:** Eserle ilgili eski kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Özer, 2018: 232). Attâr’ın Musibet-nâme adlı eserinin bazı bölümlerinin çevirisinden oluşmaktadır. Esrâr-nâme’den ilk kez Bursalı Mehmet Tahir’in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde bahsedilmiştir.
- ❖ Gönül Ayan 1996 yılında eser üzerinde çalışma yapmıştır (Gönül Ayan, Tebrizli Ahmedî-Esrâr-nâme, İnceleme-Metin, AKM Yayınları) (Mengi, 2010: 91).
- **Mirkatü’l- Edeb:** Arapça-Farsça sözlük olan eser, Aydınoğullarından Hamza Bey adına yazılmıştır (Mengi, 2010: 91). Mirkatü’l- Edeb’in varlığını ilk olarak Bedâyi’u’s-sihr fî sanâyi’i’ş-şi’r adlı mecmuadan öğrenmekteyiz (Kut, 1989: 166).
Mirkatü’l- Edeb’ten ilk bahseden ve tanıtan kişi Nihad Çetin olmuştur (Nihad Çetin (1952), Ahmedî’nin Bilinmeyen Birkaç Eseri, Tarih Dergisi).
- ❖ Ali Alparslan 1960 yılında eser üzerinde çalışma yapmıştır (Ahmedî’nin Yeni bir Eseri, Mirkatü’l-Edeb, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi) (Mengi, 2010: 92).

Aşağıda sıralayacağımız eserlere, Ahmet Atillâ Şentürk ve Ahmet Kartal’ın müşterek çalışması olan kitapta ve Mine Mengi’nin eserinde rastlanmaması dikkat çekicidir.

³ Sehi, Heştbehişt, İstanbul 1325, s.54

⁴ Gökyay, O.Ş. Kâtip Çelebi’den Seçmeler, s.198

- **Bedâyi’u’s-sihr fî sanâyi’i’ş-şîr:** Ahmedî, Reşîdüddin Vatvat’ın (1177-78) Ha-da’iku’s-sihr adlı eserinde bulunan edebî sanatları özetleyip Farsça şiir örneklerini arttırarak tekrar yazmıştır. Bu eserin tek nüshası, Konya Mevlana Müzesi’nde bulunan bir mecmuada yer almaktadır (nr 2540/1 vr. 1b_ 71a). Ahmedî’nin "tevşih" sanatını açıkladıktan sonra kitaptaki tek Türkçe örnek olarak kendi kasidesinden şu beyitleri vermesi, eserin göze çarpan özelliğidir:

"Ey ki âfak senün hamdün iderler yekser

V' ey ki kuldur sana ber-beste-kemer Rum u Hazer

Cümle eşraf-ı zaman senden alur izzet ü cah

Kamu etraf-ı zemîn kadr ü ala senden umar".

Yazmada kırmızı mürekkeple geçen harf ve kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler birleştirilince şu beyit ortaya çıkmaktadır: "Ahmedî kuldur sana beste kemer / izzet ü cah ü ala senden umar". Bu mısraların başındaki kelimeleri okumadığımızda ise rubaî nazım şekliyle yazılmış bir dördlük oluşmaktadır (Kut, 1989: 166).

- **Mizanü'l-edeb:** Arapça’nın kullanımına dair yazılmış Farsça bir kasidedir. Konya Mevlânâ Müzesi’nde bulunan mecmuada 113b-121b varakları arasında yer almaktadır (Kut, 1989: 166).
- **Mi’yarü 'l-edeb:** Arapça ile ilgili yazılmış Farsça bir eserdir. Aydınoglu İsa Bey’in oğlu Hamza Bey için yazılmıştır. Mirkâtü'l-edeb 'e bağlı olarak kaleme alınan eser bir ders kitabı halinde yazılmıştır (Kut, 1989: 166).

Ahmedî’ye ait olduğu düşünülen Kaside-i Sarsari Şerhi ile Hayretü'l-ukalâ adlı eserleri ise günümüze dek bulunamamıştır. Bu iki eserden Kâtip Çelebi (Keşfü 'z zunan, 1, 694; II, 1 340) ve Kâtip Çelebi’nin verdiği bilgi doğrultusunda Mehmet Tahir, Sadeddin Nüzhet Ergun, Fuad Köprülü de eserin var olduğunu bildirmişlerdir (Kut, 1989: 166-167). Ayrıca bir dönem Süleyman-nâme, Hayretü'l-Ukala, Kânun-u Şifâ Tercümesi ve Çeng-nâme adlı eserler de

Ahmedî'ye atfedilmiş olsa da daha sonraki çalışmalarla bu eserlerin kendisine ait olmadığı ortaya çıkarılmıştır (Özer, 2018: 234).

Ahmed-i Dâ'î

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşadığı bilinmektedir (Kartal ve Şentürk, 2016: 226). Babasının adının İbrahim, dedesinin adının Mehmed olduğu bilinmektedir. Ahmed-i Dâ'î ile ilgili bilgi veren kaynakların tamamında Germiyanlı olduğu yazılmaktadır (Kut, 1989: 56). Doğum tarihi ve yeri ile ilgili bilgiler yetersiz ve tutarsızdır. Sehî Bey ve Latîfî Emir Süleymân devri (1402-1410) şairlerinden olduğunu belirtirken Hasan Çelebi ve Mehmed Süreyyâ I. Murad devri (1362-1389) şairi olduğunu belirtir. Ahmed-i Dâ'î'nin ölüm yeri ve tarihi de net olarak bilinmemekle birlikte Bursa'da ismini taşıyan bir mahalle, bir cami ve bir hamam oluşundan mütevellit kabrinin Bursa'da olduğu düşünülmektedir (Kartal ve Şentürk 2016: 226).

Dâ'î; Türkçe'yi başarılı bir şekilde kullanmış, Türkçenin kaba ve ifadeye elverişsiz olduğunu söyleyenlere cevap niteliğinde pek çok eser yazmıştır. Bu eserleriyle Türkçenin Arapça ve Farsça karşısındaki ifade kabiliyetini ispatlamıştır. Türkçenin bir edebiyat ve ilim dili olarak gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Akyol, 2015: 590). Ahmedî Dâ'î, kimi şairlerin Türkçe'yi şiir söylemek için yetersiz bulduğu ve Türkçe şiir yazmaktan kaçındığı bir dönemde bilhassa Türkçe eserler yazmıştır. Fars şiirine hâkim olan şair, Farsça eserleri başarılı bir şekilde Türkçe'ye çevirerek klasik tarz şiirinin Anadolu'da oluşumuna katkı sağlayan en önemli şairlerden birisi olmuştur (Kartal ve Şentürk, 2016: 226).

Ahmed-i Dâ'î'nin eserleri şu şekildedir:

- **Türkçe Divan:** Eserin bilinen iki nüshası vardır. Birincisi, Ahmet Ateş tarafından 1948 yılında Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığı'nda nr. 735'te kayıtlıdır. Bu nüsha Ahmedî Dâ'î Külliyyatı içinde bulunan eksik bir divandır. İkinci ve tam olan nüsha ise, Tunca Kortantamer tarafından bulunmuştur. Kahire'de Mısır Millî Kütüphanesi Dârü'l-kütüb ve'l-Vesâ'ik el-Kavmiyye'de 8658/23 numarada kayıtlıdır (Kartal ve Şentürk, 2016: 227). Divan üzerine pek çok çalışma yapılmıştır
- ❖ Divanın tıpkıbasımı 1952 yılında İ. H. Ertaylan tarafından yapılmıştır (Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri),

- ❖ Tenkitli metni ise 2001 yılında Mehmet Özmen tarafından yapılmıştır. (Ahmed-i Dâ'î Divânı I) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227).
- **Farsça Divan:** 1413 tarihinde, Çelebi Mehmed'in tahta çıkması sebebiyle Sadrazam Halil Bey'e sunulmuştur. 10 kaside, 24 gazel ve tamamlanmamış şiirler bulunmaktadır. Eser üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:
 - ❖ İsmail Hikmet Ertaylan, 1992 yılında tıpkıbasımını yayımlamıştır (Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri),
 - ❖ Tolga Ocak ise eser üzerine doktora çalışması yapmıştır (Ahvâl ve Âsâr ve Tahlîl-i Eş'âr-i Dîvân-i Fârisi-yi Ahmed-i Dâ'î) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227).
- **Çeng-nâme:** 1405 yılında aruzun 'mefâilün mefâilün feûlün' kalıbı ile kaleme alınmış olup 1446 beyitten oluşmaktadır. Eser, Emîr Süleyman adına kaleme alınmıştır. Emîr Süleyman'ın eğlence meclislerinden yola çıkılarak kaleme alınan eser, döneminde telif edilen eserler arasında ilk orijinal mesnevidir.
 - ❖ Çeng-nâme'nin bilinen üç nüshası Sivas, Burdur ve Konya'da bulunmaktadır. İ. Hikmet Ertaylan'ın, V. Mahir Kocatürk'ten aldığını belirttiği nüshanın Koyunoğlu nüshası olduğu ortaya çıkmıştır.
 - ❖ İsmail Hakkı Ertaylan, 1952 yılında Burdur nüshasının tıpkıbasımını diğer eserleriyle yayımlamıştır (Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri),
 - ❖ Gönül Alpay, Koyunoğlu nüshasını Ahmed-i Dâ'î ve eser hakkında yazılan bir tetkik ile birlikte 1975 yılında tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (Ahmed-i Dâ'î and His Çengnâme),
 - ❖ Gönül Alpay, 1992 yılında Burdur ve Koyunoğlu nüshalarını kullanarak tenkitli bir metin daha yayımlamıştır (Ahmed-i Dâ'î, Çengnâme; A Critical Edition and Textual Analysis, Sources of Oriental Languages and Literatures) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227-228).
- **Câmâsb-nâme:** Nasîruddîn Tûsî'nin yıldız-nâme türündeki eserinin genişletilmiş şeklidir. Timur'un Anadolu'yu istila etmesinin ardından yazıldığı düşünülmektedir.
 - ❖ İsmail Hakkı Ertaylan, 1952 yılında eser üzerine çalışma yapmıştır (Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227).
- **Ukûdü'l-cevâhir:** II. Murad'ın şehzadeliliği sırasında kaleme alınmış Arapça'dan Farsça'ya manzum bir sözlüktür.
 - ❖ 1952 yılında İ. H. Ertaylan tarafından faksimile metin şeklinde yayımlanmıştır. (Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227).

- **Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr:** Mesnevi türünde yazılmış 115 beyitlik bir eserdir. Aruzun ‘mefâilün mefâilün feûlün’ kalıbıyla kaleme alınmış olup didaktik mahiyettedir. Mesnevinin başında yer alan dokuz beyitlik mukaddime ve hatime kısmı Farsça’dan tercüme edilmiştir. Bu eser, çocukları muhatap alarak yazılan ilk nasihatnâme olarak kabul edilmiştir.
- ❖ İlk olarak 1952 yılında İ. H. Ertaylan tıpkıbasım olarak yayımlamıştır (Ahmed-i Dâ’î, Hayatı ve Eserleri),
- ❖ Mahmut Kaplan 1993 yılında, eseri Türkiye Türkçesi ile tekrar yayımlamıştır. (Ahmed-i Dâ’î’nin Vasiyyet-i Nuşirevân Tercümesi: Metin),
- ❖ Emine Yeniterzi de 2006 yılında, eseri Türkiye Türkçesi ile yayımlamıştır. (Ahmed-i Dâ’î ve Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Araştırmaları Dergisi) (Kartal ve Şentürk, 2016: 227).

Dâ’î’nin, Şentürk ve Kartal’ın müşterek eserinde yer almayan ancak Kut’tan ulaştığımız bilgilere göre diğer eserleri şu şekildedir:

- **Tercüme-i Tefsîr-i Ebû’l-Leys es-Semerkindî:** Emîr Süleyman’a sunulan bu eser, Anadolu’da Türkçe’ye tercüme edilen ilk Kur’an tefsiridir. Eser Eski Anadolu Türkçesi’nin tüm özelliklerini barındırmaktadır.
- ❖ Çok fazla nüshası bulunan eserin en önemli nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde (TY, nr. 8248) ve Süleymaniye Kütüphanesi’nde (Fâtih, nr. 631) bulunmaktadır.
- **Miftâhu’l-cenne:** Lü’lü Paşa adına Arapça’dan Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Eser sekiz bölümden oluşmaktadır.
- ❖ Eserin pek çok nüshası vardır. Bu nüshalardan birkaç tanesi Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 1726; Fâtih, nr. 2853; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1565).
- **Tercüme-i Kitâbü’t-Ta’bîr-nâme:** Ebû Bekir b. Abdullah el-Vâsîfî’nin Arapça eserinin Farsça’ya yapılan tercümesinden Türkçe’ye çevrilmiştir. Rüya tabirlerini ele alan eser Germiyanoglu II. Yakub’a takdim edilmiştir.
- ❖ Eserin iki nüshası olduğu bilinmektedir. Birisi, Süleymaniye Kütüphanesi’nde (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 588); diğeri ise Atatürk Kitaplığı’nda (Eski Belediye Ktp., Muallim Cevdet, nr. O. 26) bulunmaktadır.

- **Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî (Tercüme-i Sî fasl fi't-takvîm):** Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait Sî Fasl adlı eseri Türkçe'ye tercümesidir.
- ❖ Birçok nüshası bulunan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 2735) bulunmaktadır.
- **Teressül:** En eski ve en güzel inşâ örneklerini içermesinden dolayı çok önemli bir eser olarak kabul edilir.
- ❖ Eksik bir nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde (Muradiye, nr. 1856/3, vr. 113-121) bulunmaktadır.
- **Tercüme-i Tezkiretü'l-evliyâ:** II. Murad adına yazılmıştır. Ferîdüddin Attâr'ın aynı isimde yazılmış eserinin tercümesidir.
- ❖ Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Serez, nr. 1800) mevcuttur.
- **Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî:** Dâ'î bu eserinde babasının ve dedesinin adını açıkça zikretmektedir.
- ❖ Bilinen dört nüshasından birisi İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Kütüphanesi'nde (nr. 90) bulunmaktadır.
- **Vesîletü'l-mülûk fî ehli's-sülûk:** Âyetü'l-Kürsî'nin tefsiri olan eserde ayrıca Şerh-i Esmâü'l-hüsna da yer almaktadır. Eserde bahsi geçen emirin kim olduğu net olarak bilinmese de Germiyanoglu II. Yakub olduğu düşünülmektedir.
- ❖ Bilinen tek nüshası Konya'da İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Kut, 1989: 57-58).

Nesimî

Doğum yeri ve doğum tarihi belli değildir. Nesimî ile ilgili bu hususlar günümüzde hala tartışmalıdır. Asıl şöhretini Fazlûllah-ı Hurûfî'ye bağlandıktan ve Timur tarafından öldürüldükten sonra kazanmıştır. Hurûfî inancı sebebiyle Câvidannâme adlı eserinde bu düşüncelerine çok sık yer vermiş ve Hurûfîlik sembollerini kullanmıştır (Üzüm, 2007: 5). Anadolu'da fikirlerini yayacak ortam bulamayınca, Hurûfîlerin en önemli merkezi olan Halep'e gitmiştir. Halep'te Dulkadiroğlu ve Karakoyunlu hükümdarları ile bizzat tanışma imkânı bulmuş ve buradaki hükümdarları da etkisi altına almıştır (Bilgin, 2007: 3).

Nesimî şiirlerini, inancını yaymak için bir araç olarak kullanmıştır. 'Tanrı'nın insan yüzünde tecelli etmesi' ve 'vücudun bütün organlarını harfle izah etme' gibi fikirleri Sünnî inancından kişiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Hurûfîliğin merkezi olan Halep'te de tepkiye maruz

kalmıştır. Halep'te ulûhiyyet iddia ettiği ve görüşlerinin İslâma aykırı görüldüğü için öldürülmesi için fetva verilmiştir (Bilgin, 2007: 4). Ölüm tarihi de net olmamakla birlikte 1404 tarihinde vefat ettiği düşünülmektedir. Ölümü ile ilgili net olan tek husus, inancı sebebiyle derisi yüzülerek öldürüldüğüdür. Nesimî'nin hayatı, onun izinden giden şairler tarafından efsaneleştirilmiş ve özellikle Alevi şairler arasında 'Şah-ı Şehid' olarak anılmıştır (Mengi, 2010: 78). Nesimî'nin şiirlerinde Hallâc-ı Mansur'a ve 'enelhak' kelimesine sıkça gönderme yapması ve kendi ölümünün de onun gibi dramatik bir şekilde gerçekleşmesi sebebiyle II. Hallâc-ı Mansur olarak görülmesine sebebiyet vermiştir (Üzüm, 2007: 5).

Ağırlıklı olarak Azeri Türkçesi özelliklerini kullanan Nesimî, Oğuz Türkçesi ile de şiirler yazmıştır. Oğuz Türkçesini açık ve ahenkli bir şekilde kullanarak klasik şiirin oluşumuna büyük katkıda bulunmuştur. Şiirlerinde kullandığı tasavvufi kelimeler ve Hurûflik terimleri göz ardı edildiğinde, kullandığı dil halk diline çok yakındır. Nesimî, insanı, varlığın güzellik aynası olarak niteler. Bu sebeple de insanın kendisini her türlü kötü alışkanlıktan, kötü huylardan koruması gerektiğini ve kendisine saygı göstermesi gerektiğini vurgular. Çünkü Nesimî'nin inancında Allah, insanın yüzünde görülebilir. Nesimî'ye göre insan ceset ve ruhtan ibaret gibi gözükse de aslına bakıldığında daha yüce bir varlıkla, Allah'la, karşılaşmaktadır (Bilgin, 2007: 4).

Nesimî'nin eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Türkçe Divân:** Türkçe Divân üzerine pek çok çalışma yapılmıştır.
- ❖ Biri Azerbaycan'da, diğerleri İstanbul'da olmak üzere beş defa basılan divanın Azerbaycan'da yapılan ilk baskısından sonra (nşr. Selman Mümtaz, Bakü 1926) Cihangir Gehramanov 1970 yılında eserin sözlüğünü yayımlamıştır (Nesimi Divanı Leksikası). İlk tenkitli neşri ise 1973 yılında Arap harfleriyle gerçekleştirilmiştir (İmadeddin Nesimi, Eserleri, I-III).
- ❖ Hüseyin Ayan, 1990 yılında üzerinde doktora çalışması yaptığı divanı (1970, AÜ DTCF) önce tek cilt (Nesimî Divanı), ardından iki cilt halinde yayımlamıştır. Bu yayıma göre divanda üç mesnevi, 457 gazel, dört müstezad, bir murabba, üç terciibend, 315 tuyuğ, dört beyit bulunmaktadır.

- ❖ Fatih Köksal Türkiye'de basılan Nesimî divanlarında yer almayan otuz altı, Ömer Zülfe de on altı yeni tuyuğ tespit etmiştir.
- **Farsça Divân:** Ayasofya Kütüphanesi'nde 3977 numarada kayıtlı olan bir nüshasının 1b-86a arasında yer alan divanda 2 mesnevi, 202 gazel, 1 terci-i bend, 1 kıt'a, 20 rubaî bulunmaktadır (Kartal ve Şentürk, 2016: 154). Nesimî Farsça şiirlerinde Fazlullah-ı Hurufî'yi sıkça anmıştır. Eserde Hurufilik'le ilgili konulara geniş yer vermiş, on iki imamı ve Hz. Ali'yi öven şiirler yazmıştır.
- ❖ Hamid Mehmedzade (Divan-ı Farsf-yi Nesimî, 1972), Perviz Abbasi-yi Dakani (Divan-ı Seyyid 'imadüddin Nesimî, Tahran 1369 hş.) ve Yedullah-i Celall-i Penderi (Zindegî ve Eş 'ar-ı 'imadüddin Nesimî, Tahran 1371 ş., 1382 hş.) tarafından neşirleri yapılan divanın Türkçe çevirisini Veyis Değirmençay gerçekleştirmiştir (İmadüddin Nesimî ve Farsça Divanı'nın Türkçe Çevirisi) (Bilgin, 2007: 4).
- **Mukaddimetü'l hakaîk:** Fazlullâh-ı Hurûfî'nin Câvidânnâme'si esas alınarak yazılan bu Türkçe mensur eserde dini meseleler, itikada ait konular harflerle açıklanmaktadır. Nesimî'ye aidiyeti kesinlik kazanmayan eserin birçok nüshası bulunmaktadır (Ayan, Nesimî, 1. 140-141; ayrıca bk. Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 185; Adana il Halk Ktp., nr. 1711; Süleymaniye Ktp., Tarlan, nr. 162/1; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankuş Emir Hoca, nr 249/ 1) (Bilgin, 2007: 5).

İnançlarını okuyucularına aktarması açısından dikkate değer şiirleri mevcuttur. Nesimî'nin aşağıda ele alınacak şiirleri, Hûrûfilik inancı çevresinde yazılmıştır. Nesimî'nin Türkçe Divanı'ndan alınan şiirleri şu şekildedir:

Çeşme-i hayvân menem mendedür âb-ı hayât

Dur neçe bir yatasan fi zülûmatil memat

Cennet ü hûri menem Kevser ü Tûbâ menem

Nârı vü nûri menem hem susuzam hem Fırât

Kible-i imân menem sûret-i Rahmân menem

Levh ile Kur'ân menem hem orucam hem salât
Hüccet ü bürhân menem Musi-i 'İmrân menem
Yûsuf-ı Ken'an menem Mısır ile kand ü nebât
Genc-i nihân uş menem kevn ü mekân uş menem
Cism ile cân uş menem vâcib ile mümkinât
Bag ile bustân menem tâze gülistân menem
Kâfire Tufân menem mü'mine Nûh u necât
'Arş-ı müinakkaş menem çâr ü nüñ ü şeş menem
Hem hasenat işlerem hem kıluram seyyi'ât
Bây ile yohsul menem yolcı ile yol menem
Kim ki bu manşûbeyi oynamadı oldu mât
Mülk ile mâalik menem muhyî vü hâlik menem
Mürşid ü sâlik menem 'abid-i eşnâm ü Lât
Kâf ile 'Ankâ menem âb ile sakka menem
Cümlede Hakka menem uşta tanuk şeş cihât
Haşr ile mahşer menem sâhib-i Kevser menem
Hem gezerem der-be-der k'ehl-i zekâtem zekât
Şem' ile pervâneem bahr ile dür-dâneem
Mescid ü mey-hâneem ma'bed ile Sumenât
Çarh-ı Mu'allah menem fa'il-i mutlak menem
Hakk ile Hak menem âyetile beyyinât
Hem yetüren hem yeten hem bitürem hem biten

Cümle menem cümle men dehr ile hem kâ'inât

Ehseni tegvime çün kılmadı şeytân sücûd

Uyma ana secde kıl la'netini nâra at

Kim ki dil-ârâm ile 'ömrini sarf eyledi

Her günü 'ıyd oldu 'ıyd her gice Kadr ü Berât

Mü'mine mü'min durur gözgü arıt gözgünü

Ta göresen sen seni zât olasam hşüem sıfât

Nefsini her kimse kim tanımadı şübhesüz

'Arif-i Rab olmadı yetmedi ol bi-sebât

Kendü vücudında çün buldı Nesîmî seni

Bildi yakîn kendüdür mazhar-ı envâr-ı zât (Nesimî Divanı, K. 25, 211)

X X X

Kevserün 'ayninden ahar çeşme-i âb-ı hayât

Zulmetün devrânı geçdi aradan gitdi memât

Da'ima Hak söylerem hem Fazl-ı Hakdan gelmişem

Hak menem Hak mendedür hem âyet ile beyyinât

Tûbiyem hem selsebilem hem menem cennât u hûr

Heme şerâbem hem ser-bem hem susuzam hem Fırât

Hem menem Mûsiye ateş hem menem

Hem kelîmün nûrîyam men hem temennâyem necât

Genc-i pinhânem bu sırrı men ne pinhân söylerem

Cism ü cânım kun fe yekûn em vâcibem hem mümkünât

Şem'iyem hem 'âlemün şem'ina hem pervâneym

Mısr-ı câmi' uş menem hem ma'bed ile Sümenât

*Hem menem manşube çarh u 'âleme muhkem uyan
Bir ruhu oynamadın hem eylerem men şâh-mat
Hem menem Mûsi-i 'İmrân hem menem Hakdan kelâm
Hem menem ol la'l ü mercân şekkerem kand ü nebât
Hem menem ins ü melek hem Âdem-i Hakî ilen
Bulmuşam hem 'Arş-ı Rahmân cümle oldum ka'inât
Levh-ı mahfûzam hurûfam ebceden men hem hecâ
Hem Halîle ka'be oldum hem menem şavm ü salât
Âdemem hem Âdeme kıldum sicud ez-emr-i Hak
Dutmadı ol emri şeytân-ı la'in ü oldu mât
Mü'minün kalbi şafadur hem menem Ruhü'l-Kudüs
Hem sıfatumdan olupdur 'âleme zât ü sıfat
Hem menem haşr ile mahşer hem menem yevmü'l-hisâb
Hem bu yevmün sâhibi hem olmuşam ehl-i zekât
Nefsini her kimse kim tanıdı ol Hakkı bilür
'Arîf-i Rabb oldu ol kim tanıdı buldı sebât
Bildi kim sensen Nesîmî senden öze yoh vücud
Her yanadan bildi sensen mazhar-ı envâr-ı zât (Nesîmî Divanı, K. 26,
s.213)*

Yukarıdaki şiirlerde görüldüğü üzere, Nesîmî dünya üzerinde yaratılmış her şeyin insanın kendi içinde olduğunu, her nesnenin bir parçasını insanın kendi bedeninde taşıdığını ifade etmektedir. Özellikle ele aldığımız bu şiirinde 'Hak menem Hak mendedür hem âyet beyyinât' mısrası ile dünya görüşünü açık bir şekilde ifade etmiştir. Şahsî kanaatimizce Allah ile bütünleştirmek, Allah benim içimdedir gibi bir anlamı bulunan bu mısralar, döneminde yanlış anlaşılıp derisinin yüzülerek öldürülmesine sebebiyet vermiştir. Nesîmî'nin şiirlerini halkı eğitmek ve onlara öğüt vermek amacıyla yazdığı belirtilmişti. Halka, tarikata girmeleri ve oradaki kurallara göre yaşaması gerektiğini anlattığı şiirleri de mevcuttur. Bahsi geçen konudaki şiirlerinden bir tanesi şu şekildedir:

Ayâ latîf-i zemâne ayâ hulâsa-i zât
İşit bu sözlerümi ta bulasan anda necât
Şeri'at emrini mürşid idin tarikata gir
Kim ol tarikat ilen sen içesen âb-ı hayât
Hakikat ehli olursan görüne her ne ki var
Demünde ma'rifetünde bulına min hasenât
Bu gün düriş özüñ için eyü 'amel ide gör
Yarınkı ma'rekelerde behişt ola 'araşât
Bu gün bu dâr-ı fenâ bir nefes durur bilünüz
Bu bir nefesde kılın şad hezâr savm u salât
Seni diri dutanı sen bilürsen iy 'aziz
Ki her nefesde bulasan anunca Kadr ü Berât
Resûl ü seyyid-i kevneyn ki mü'min ayînedür
Bu mü'min ayînesinden görindi cümle sıfât
Fenâ vefât ile nefsün bu üçi gicedür
Bekâ hayât ile gündüz bu 'akl ile mir'at
Bekâ ilinden irişdün fenâda 'ilm ohudun
Bu 'ilm ile seni bildünse 'ömrüne berekât
Eger bu 'ilm bilüp bilmedünse kendözünü
Götür bu defrerüni tîz bâzârda bu pula sat
Hazer kıl anla seni sen özüni bilmek için
Sakin ki cennet için olmaya yirün derekât (Nesîmî D., K. 20, s.203)

Şeyhoğlu Mustafa

XIV. yüzyılda Germiyan Beyliği sahasında yetişmiş ve Şeyhoğlu (Sadrüddin) Mustafa adıyla ünlenmiştir (Mengi, 2010: 86). Hurşîdnâme'nin 7869-7873. Beyitlerinde verdiği bilgilere göre, soy olarak hem anne hem baba tarafından ulu kişilerle kan bağı vardır. Bu sebeple de “Şeyhoğlu” mahlasını kullanmaktadır. Bazı şiirlerinde ise “İbn Şeyhî” mahlasını kullanması dikkat çekicidir (Yavuz, 2010: 86). Mutluluk ve refah içinde yaşamıştır. Aile mensupları dindar ve cömert kişilerdir (Doğan, 2013). 1401 yılında yazdığı Kenzü'l-küberâ'da bizzat kendisinin altmış iki yaşında olduğunu belirttiğinden yola çıkarak 1340'da doğduğu söylenebilir (Yavuz, 2010: 88). 1340-1410 tarihleri arasında Süleyman Şah'ın himâyesinde nişancılık ve defterdarlık hizmetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Yıldırım Bâyezid'e bağlanmış ve bilinen üç eserini de Yıldırım Bâyezid'e sunmak üzere kaleme almıştır (Mengi, 2010: 86).

Şiirlerinde aşk konusunu işleyen, güzeller ve güzellikler için en doğru kelimeleri kullanan Şeyhoğlu Mustafa, sanat gayesi taşımasının yanı sıra halk diliyle yazmış, Türkçeyi doğal biçimde kullanmaya çalışmıştır. Şiiriyle daha sonraki şairleri etkilemiştir. Eserlerinde halkın dilini kullanmaya özen gösteren Şeyhoğlu, şiirlerinde atasözlerine de geniş yer vermiştir. Döneminde Türkçenin şiir söylemek için yetersiz olduğunu düşünen şairlerin tam tersine eserlerini Türkçe yazmakla övünmüştür (Yavuz, 2010: 88).

Şeyhoğlu Mustafa'nın eserlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- **Marzubânnâme Tercümesi:** XIV. yüzyılda yazılmış önemli mensur eserlerdendir. Aslı Farsça olan eser, Süleyman Şah adına Türkçeye çevrilmiştir (Mengi, 2010: 86). Orijinali dokuz bâb olan eserin tercümesine bir bölüm daha ekleyerek eserinin adını Düstûr-ı Şâhî koyduğunu kendisi belirtmiştir (Yavuz, 2010: 88).
- ❖ Zajackowski eserden ilk kez söz eden kişi olmakla birlikte eserin Varşova Üniversitesi İslâm Eserleri Kütüphanesi'ndeki nüshasını tanıtmıştır (Yavuz, 2010: 89).
- ❖ Zeynep Korkmaz tarafından 1973 yılında Merzûbânnâme Tercümesi yayımlanmıştır (Marzuban-nâme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) (Mengi, 2010: 86).

- **Hurşîdnâme:** Şeyhoğlu Mustafa'ya asıl ününü kazandıran eseri Hurşîd-nâme, Süleyman Şah zamanında yazılmaya başlanmışsa da 1387 yılında tamamlanabilmiştir. Şeyhoğlu Mustafa, eseri Yıldırım Bâyezîd'in çok beğendiğini söyler ve kendisinin Yıldırım Bâyezîd'e olan yakınlığını da bizzat belirtir (Mengi, 2010: 86). Şeyhoğlu Mustafa, her ne kadar Türkçe eser yazmış olsa da adı geçen bu eserde nazım dili olarak Türkçenin elverişsizliğinden dolayı şikâyet etmiştir (Yavuz, 2010: 89). Mesnevi türünde kaleme alınan esere kahramanlarının ağzından söylenen 19 gazel ile 1 terc-i bend de eklemiştir. Araya eklediği bu gazellerde 9 ayrı aruz kalıbını kullanmış olması, Şeyhoğlu Mustafa'nın sanat zevkine sahip ve usta bir şair olduğunu ispatlar (Mengi, 2010: 86). Şair, mesnevisinde dönemin örf ve âdetlerine, saray teşrifatına da yer vermiştir.
- ❖ Hurşîd-nâme üzerinde 1979 yılında Hüseyin Ayan çalışmıştır (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme, İnceleme-Metin-Sözlük) (Yavuz, 2010: 89).
- **Kâbusnâme:** Şeyhoğlu Mustafa, bu eserini Süleyman Şah adına tercüme ettiğini söyler. Ayrıca tercüme yaparken kelime kelime çevirmeyip, özetleme yoluna gittiğini kendisi bizzat belirtmiştir. Kâbûs-nâme'nin yazım tarihi belli değildir. Eser, Farsçadaki orijinali gibi kırk dört bâbtan oluşmaktadır.
- ❖ Kâbûs-nâme Tercümesi'nin ilmî basımını Enfel Doğan 2011 yılında yapmıştır (Doğan, 2013).
- **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ:** Şeyhoğlu Mustafa'nın en son yazdığı mensur eseridir. Yıldırım Bâyezîd döneminde devletin ileri gelenlerinden Paşa Ağa bin Hoca Paşa'ya sunmak üzere kaleme almıştır (Mengi, 2010: 86). Şeyhoğlu Mustafa, şeriatın unutulduğunu, büyüklerin yolunda gidilmediğini ve âlimlerin de bu duruma tepkisiz kaldığını görmesi üzerine eserini yazma ihtiyacı duyduğunu belirtir. Eserde doğru yola uyulmasını öğütlemek amacıyla peygamberlerden ve geçmiş padişahlardan örnekler verilmiş; halkı aydınlatmak amacıyla devlet idaresiyle ilgili terim ve deyimler kullanılmıştır (Yavuz, 2010: 89).

- ❖ Kenzü'l-Küberâ ile ilgili bilimsel çalışma Kemal Yavuz tarafından 1999 yılında yayımlanmıştır (Mengi, 2010: 87).
- ❖ Eserin tek nüshası ise Köprülü'nün hususi kütüphanesinde bulunurken daha sonra Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'ne verilmiştir (Doğan, 2013).

Anadolu sahasında Oğuz Türkçesi ile şiir yazan ilk şairlerden birisi olması açısından, Şeyhoğlu Mustafa'nın önemli bir yeri vardır. Türk Edebiyatı için kıymetli bir şahsiyetin Ahmet Kartal ve Ahmet Atilla Şentürk'ün 2008 yılında yazmış olduğu ortak eseri 'Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı' adlı kitapta yer almaması dikkat çekicidir.

Şî'r-hânden-i Hurşîd ü Zârî-kerden

Câna cân olmayıcak dünyâda cânı n'iderem
Çün ki cânı n'iderem her dü cihânı n'iderem
Hüsni devri bana şol devr idi kim bedr-i temâm
Çün ki şakk oldı dahı devr-i zemânı n'iderem
Yâr elinden bana çün gelmedi bir nâme nişân
Giderem dünyede ben nâm u nişânı n'iderem
İki âlemde murâdum benüm ol kândur kân
Çü kenâremde degül kevn ü mekânı n'iderem
Çü ziyân oldı bana assı vü ser-mâye kamu
Satu bâzârı kodum assı ziyânı n'iderem
Bu gün ol cân ile ger tatluya dirlerse girem
Yarın ansuz çü na'îm hûr u cinânı n'iderem
Çü emîn oldı medârında hemîşe Hurşîd

Yâr emîn olmayıcak ömr-i imânı n'iderem (Ayan, 1979: 381; akt. Doğan, 2013)

Şeyyâd Hamza

Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk şairlerinden biri olarak kabul edilen Şeyyâd Hamza hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Asıl adının Hamza olduğu bilinmektedir (Gürbüz, 2010). XIII. asırda Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yaşamıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 157). Akşehir Mezarlığı'nda bulunan bir mezar taşı Şeyyâd Hamza'nın Aslı Hatun adında bir kızının olduğunu işaret etmektedir. Taşın üzerindeki 1348 tarihi Şeyyâd Hamza'nın en ünlü mersiyesinin yazılış tarihiyle aynıdır. Bu da şairin anılan tarihte yaşadığını ve söz konusu mersiye de veba salgınında ölen kızı için yazdığını göstermektedir (Tavukçu, 2010: 105).

Şeyyâd Hamza'nın Anadolu halkına dinî-tasavvufî şiirler söyleyen ve kendilerine 'şeyyâd' denilen, döneminin gezgin dervişleri arasında olduğu düşünülmektedir. Ahmed Fakîh'i örnek almıştır. Şiirlerini dinî-tasavvufî muhtevada yazan Şeyyâd Hamza'nın iki tane de lâdinî şiirinin bulunması, onun dinî-tasavvufî bakış açısının yanında dünyevî bakış açısına da sahip olduğunun bir ispatıdır. Yaşadığı çalkantılı dönemde çok fazla acı çekmiş olan şair, bu acıların sebebi olarak dönemin idarecilerini görmüş ve onlara karşı büyük bir öfke duymuştur. Eserlerinde dünyanın ve dünya nimetlerinin geçiciliğini vurgulayarak, halkın Allah'a ve dine sarılması gerektiğini belirtir (Gürbüz, 2010). Genel bir yargıya varılması gerekirse denilebilir ki şiirlerini halkı eğitmek amacıyla yazmıştır. Eserleri, Saadettin Buluç, Metin Akar ve Necmeddin Halil Onan tarafından yayımlanmıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 157-58).

Şeyyâd Hamza'nın eserleri şunlardır:

- **Yûsuf u Züleyhâ /Destân-ı Yûsuf:** Şeyyâd Hamza'nın bilinen beş mesnevisinden en tanınmış eseridir. Adından da anlaşılacağı üzere Yûsuf ve Züleyhâ arasında yaşanan aşkı anlatmaktadır. Şair bu eserini yazarken sanat kaygısı gütmemiş ve sade bir üslûp tercih etmiştir. Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi 1529 beyitten oluşmaktadır (Tavukçu, 2010: 105).
- ❖ Eserin belirlenebilen tek nüshası 952/1545 yılında yazılmış olup, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz A 301/02'de kayıtlıdır.

- ❖ Dehri Dilçin'in 1946 yılında eserin dil özelliklerini ele aldığı çalışmayla ilgili Talat Tekin 1951 yılında tez çalışması yapmıştır.
- ❖ Stephanie Bowie Thomas 1992 yılında yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında eseri İngilizceye tercüme etmiştir.
- ❖ Ümit Özgür Demirci-Şenol Korkmaz (2008), Osman Yıldız (2008) ve İbrahim Taş (2010) eser üzerinde çalışma yapan diğer isimlerdir (Gülbüz, 2010).
- **Dâsitân-ı Sultan Mahmud:** Eserde tasavvuf felsefesi konu alınır. Gazneli Mahmûd ile bir derviş arasında geçen konuşmalar esas alınarak 'madde' ile 'mânâ' karşılaştırması yapılmıştır. Dönemin yöneticilerinin zulümlerine de göndermelerde bulunan Şeyyâd Hamza, eserini nefesine hükmetmesini bilen dervişi varlık ve kudret sahibi sultandan üstün göstererek bitirmiştir (Gülbüz, 2010). Mesnevi yetmiş dokuz beyitten oluşmaktadır (Tavukçu, 2010: 105).
- **Ahvâl-i Kıyâmet:** Bir hadisten yola çıkarak oluşturulan eserde, kıyametin nasıl kopacağı, ölümlerin nasıl dirileceği, Hz. Peygamber'in ümmetine nasıl şefaatçi olacağı ve hangi kavimlerin cennete veya cehenneme gideceği gibi dinî konular ele alınmıştır (Kartal ve Şentürk, 2016: 159). 289 beyitlik eser, 'Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün' vezniyle kaleme alınmıştır. Eserde sade bir dil hâkimdir (Gülbüz, 2010). Bilinen tek nüshası Ankara'da Millî Kütüphane'de nr. 3772, vr. 69b -80b'da bulur.
- ❖ Esra Durmaz, 1994 yılında, eser ile ilgili yüksek lisans çalışması yapmıştır (Şeyyâd Hamza'nın Ahvâl-i Kıyameti, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) (Tavukçu, 2010: 105).
- **Mirâc-nâme:** Miraç hadisesini sade bir dil ve yalın bir üslupla anlatılmıştır. 545 beyitten oluşan mesnevî 'fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün' vezniyle yazılmıştır (Gülbüz, 2010).

- ❖ Eser ile ilgili Gülten Feşel Güzelışık 1996 yılında yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Şeyyâd Hamza: Mi'rac-nâme, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) (Tavukçu, 2010: 105).
- **Vefât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selâm:** 483 beyitten oluşan mesnevinin ilk 356 beyitini Şeyyâd Hamza, geri kalan beyitleri ise müstensih yazmıştır (Tavukçu, 2010: 105). Günümüze ulaşmış tek nüshası Millî Kütüphane Yz A 3772'de kayıtlı mecmuanın 101b- 121a sayfaları arasındadır (Gürbüz, 2010).
- ❖ Eser ile ilgili Fatma Turhal Güler tarafından 1996 yılında yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selam, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) (Tavukçu, 2010: 105).

Fetret Devri'nin meydana geldiği dönemde yaşayıp bu dönemde eser veren beş şair bulunmaktadır. Bu şairler dönemin edebiyatını canlı tutmuş ve yaşanan olaylar karşısında eser vermeye devam etmişlerdir. Yukarıda isimleri zikredilen şairler, padişah ve şehzadeler tarafından da –olabildiğince- korunmuş ve eser vermeleri desteklenen kimselerdir. Bu sanatçılar vasıtasıyla dönemin tarihî olaylarının yanı sıra Osmanlı halkının birçok inancını, gelenek ve göreneklerini, kıyafetlerini, atasözlerini vb. unsurları görebilmekteyiz. Fetret Devri şairlerinin eserlerinde tespit edilmiş unsurlar aşağıda sıralanmıştır.

4.10. Dönemin Eserlerinde Geçen Çeşitli Unsurlar

Âdetler

Bayramda hediye verme âdeti: Bayramlar, hediyeleşmenin yaşandığı zamanlardı. Büyükten küçüğe herkes birbirine çeşitli hediyeler vermekteydi (Günyüz, 2001:568).

'(Ey sevgili!) Bayram hediyesi olarak ayağına serecek kıymetli bir şeyim yok.'

Nesnem yog-ıdı ayaguna itmege nisâr

Îdâne birbidem sana bu silk-i gevheri (Ahmedî, Türkçe Divan, b.

10: 591)

Yaka yırtma âdeti: Yaka yırtmak üzüntünün ve yasın dışı vurumudur. Üzüntü içinde olan kişiler, kıyafetlerinin yakalarını yırtarlar (Günyüz, 2001:568).

‘Laleye benzeyen gül yüzünün hayalini görünce (utancından) yakasını yırtar.’

Yüzün hayâlini anuban lâle bigi gül
Ol tag urur yüregine yırtar bu pîrehen (Ahmedî, Türkçe Divan, b. 8:
517)

Ağaç ve Çiçekler

‘Öd ağacı misk kokulu saçının hevesiyle ateşte yandı. Şeker kamışı da tatlı ağzının berraklığıyla suya vardı.’

Müşgîn sacun hevâsiyle **oda** yandı ‘**ûd**
Şîrîn lebün safâsiyle suya vardı **kand** (Şeyhî Divanı, XVIII, b. 2:
97)

‘O Hotan ayı gül yaprağı üzerine sümbülünü saldıkdça, sanki Çin çölünün üstüne ceylan misk kokusunu saçar.’

Sümbülin saldukca **gül-berg** üzre ol mâh-ı Hoten
Sanki **âhû** dest-i Çîn üstine **müşg-i ter** saçar (Şeyhî Divanı,
LXXXI, b. 2: 130)

‘Çam fıstığı boyunu posunu gördüğü için secde etti. Ey müezzîn! Şu boya posa karşı kamet edilmez mi?’

Çü kaddün kâmetin gördi **sanevber** secdeler kıldı
Şu kadd ü kâmete karşı mü’ezzin bu ne kâmetdür? (Şeyhî Divanı,
LXXII, b. 2: 126)

‘Yüzündeki benleri görmeyen kişiler, mis kokulu yanağının üzerinde karanfilin işi nedir deyip anlam veremez.’

Her kim yüzünde benlerün görmiş degül bilmez nedür

Kâfur-ı ‘ârız üzre ol hâl-i **karanfûl** nicedür (Şeyhî Divanı,
LXXVIII, b. 2: 129)

‘Yay mı gökteki hilal mi yoksa senin kaşın mı (daha) eğri? Ok mu elif mi yoksa senin salınan selviye benzeyen boyun mu (daha) doğru?’

Yay mı eğri yâ kaşun yâ gökdeki şekl-i hilâl
Ok mu togru yâ elif yâ serv-i reftârun senün (Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 18)

‘Saçının rengi sümbül gibidir. Hint ve Habeş gibi simsiyahtır. Yanağı gül (gibidir), Hutun ve Berber gibi bembeyazdır.

Sümbül saçunun rengi hind ü habeş ü zengi
Gül yanağunun rengi rûm u hutun ü berber (Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 46)

‘Narçiçeği yanağındaki benin tohumudur. O bir tohum (sayesinde) yüzlerce kötü göz def edilir.’

Gül-nâr yanagunda benün dâne-i sipend
Def’ eyle yüz yavuz gözi ol bir sipend ile (Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 60)

‘Selvi boylu (Sevgili) öd ağacı (gibi) yanar. Gözyaşı kırmızı boya ağacı (gibi) olur.’

Ol serv boylu boyına yanmakda ‘ûd olup
Aglamag ile gözyaşı becam gerek(Ahmed-i Dâî Divanı, Şentürk,
2007: 65)

‘Susam çiçeği, menekşeyi Çin sürahisine sorar; nergis (ise) elinde altın bir kadeh tutar.’

Sûsen sorar benefşeyi çînî-sûrahiden
Nergis elinde bâde-i zerrîn-kadeh dutar(Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 82)

‘Tuba ağacı (sevgilinin) boyuna benzemeye çalışır. Bu durum çınar ile kabak arasındaki atasözüdür (atasözünü anımsatır).

Boyuna **Tûbâ** teşebbüh itdüğü

Sol meseldür kim **çenâr-ıla kedü** (Ahmedî Divanı, TK. 537, b. 4:
523)

‘Nergis sevgilinin gözlerine imrenmekten yapraklarını dökmüştür. Nergisin başına bu olayın gelmesi kendi basiretsizliğidir.’

Gözüne ne ‘aceb öykünse **nergis**

Hayâ olur mı olmayanda bînâ (Ahmedî Divanı, LXXII, b. 20: 187)

Şairler, şiirlerinde ele aldıkları hususların doğruluğunu ispatlamak, söylediklerini daha vurgulu bir şekilde ifade etmek ve okuyucuyu belli durumlar karşısında uyarmak v.b. amaçlarla atasözleri ve deyimlere yer vermişlerdir.

Atasözü

TDK atasözünün tanımını, uzun deneme ve gözlemler sonucu söylenmiş, halka mal olmuş öğüt veren sözlerdir şeklinde yapar (TDK).

Mahallî unsurlardan oluşan ve ilerleyen zamanlarda en genel halini alan atasözlerinin her biri bir tecrübe sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca söyleyen kişinin hayat felsefesini belirtmesi açısından da önemlidir (Sertkaya, 1968: 101; akt. Kaya, 2011: 13).

Şairler, atasözlerini şiirlerine dâhil ederken olduğu gibi almamış çeşitli edebî sanatlarla birleştirip bu sözleri daha da güzelleştirmeye çalışmışlardır. Atasözlerine yapılan bu eklemeler sonucu asılları tabîî olarak bozulsa da şiir içerisindeki varlıkları farkedilir (Kaya, 2011: 14).

Atasözlerinin şiirde tercih edilmesinin anlamı güçlendirme, söylemek isteneni açık ve net bir şekilde ifade etme, söylenenlerin doğruluğuna inandırmak vb. gibi sebepleri vardır (Kaya, 2011: 15). Bilindiği üzere Osmanlı şiirinde uyulması gereken bazı kurallar vardı ve beyit kendi içerisinde tamamlanmalıydı. Şairler de böylesi zor bir durum karşısında, belirtmek istediklerini kısa ve net bir şekilde atasözlerini kullanarak vurgulamışlardır. Bunlara ek olarak atasözlerinin bir işlevi daha vardır; okuyucuyu uyarmak. Şairler çoğu zaman ‘bu meseldür, meşhur meseldür, meseldür atalardan, meseldür evvelden ...’ vs. gibi sözler kullanarak muhataplarının dikkatini çekerler (Kaya, 2011: 16). Dönemin eserlerinde geçen atasözleri şu şekildedir:

Atılan ok geri dönmez: Etraflıca düşünmeden yapılan işlerden sonra pişman olabiliriz. Ancak düzeltmek için geç kalınmıştır (TDK).

Atıldukda girü ok dönse olmaz
İdilmiş işlere yok dinse olmaz (Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, b. 5759; akt. Çeribaş,
2019: 75)

Beş parmağın beşi bir olmaz: Bir toplulukta bulunan insanların hepsi aynı değildir (TDK).

Degül bir kısm her şahsun ezelde
Berâber bitmedi biş barmak elde (Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, b. 5901; akt. Çeribaş,
2019: 76)

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur: Ayrı düşen kişiler arasındaki sevgi zamanla azalabilir (TDK).

Gönül kim 'ışka düşdi aglamasun
Gözden ırak düşe vü gönülden ferîd ola (Ahmed-i Dâî, Türkçe Divan, 19-39,
s.56; akt. Bağrıaçık, 2009: 66)

Kendi düşen ağlamaz: Kendi kendine zarar veren kimsenin yakınmaya hakkı yoktur (TDK).

Mustâk-ı hazret ola dahı ol firâk ile
Neye aglar çü miskîn kendü düşdi (Ahmed-i Dâî, Türkçe Divan, b. 6, s. 165-
168; akt. Bağrıaçık, 2009: 66)

İki karpuz bir el ile tutulmaz: Aynı anda iki farklı iş ile ilgilenilmez (TDK).

Tutulmaya iki karpuz bir elde
Tapılmaya iki şeh bir 'amelde (Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, b. 4135; akt. Çeribaş,
2019: 83)

Sabreden muradına erer: Beklemesini bilen kişi isteklerine kavuşur (TDK).

Eytdiler sabr eyle eresin ana
Sabr eden hayra erer öndin sona (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, b. 365: 42)

Tok açın halinden bilmez: Varlıklı kişiler, yoksul kişilerin çektiği sıkıntıları bilmez, acılarını anlamaz (TDK).

Nite anlar gani muhtâc hâlin

Ne bilsün tok olanlar ac hâlin (Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, b. 77; Çeribaş,
2019:87)

Vakit nakittir: Zaman çok değerlidir, boş işlerle ilgilenecek geçirilmemelidir (TDK).

İşret it ‘îş ü safâ sür ki ganîmetdür vakt

Sâdiyi bir yana ko guşşayı bir yana bırak (Ahmed-i Dâî, Türkçe Divan, b. 4:
206-224)

Deniz ve Akarsular

‘Gözlerimden akan kanlı yaş Nil ve Fırat’ın suyunu oluşturdu. Ayrılığında (çektiğim acıyla) inleyişimle gözyaşlarım deniz oldu.’

Nîl ü Furât kanı ki kan yaşı gözlerüm

Bahr eyledi kılalı firâkunda nâlei (Şeyhî Divanı, CLXXIII, b. 4:
180)

‘(Ey sevgili!) Sen güldüğün zaman dişinin ateşiyle Aden incileri erir. Ben ağladıkça gözümden akan kanlı yaşlara Umman güler’

Sen gülücek dişün odından erir dürr-i ‘Aden

Aglayam ben gözümlün kan yaşı ‘**Ummân**’a güler (Ahmedî Divanı,
TK. 232, b. 3: 367)

‘Kırpiklerimden dökülen yaşlar o kadar çoktur ki Nuh Tufan’ı gibi dünyayı suya boğabilir.’

Her kirpügüm ucundan ahar Nil-ile Furât

Tûfâna viriser bu cihânı eger yaşum (Ahmedî Divanı, TK. 438, b. 2:
474)

Deyim

TDK deyimimin tanımını, çoğu zaman gerçek anlamından ayrılan, kendine özgü anlamları olan kalıplaşmış sözlerdir şeklinde yapar (TDK).

Deyim, iki veya daha fazla sözcükten oluşan, gerçek veya mecaz anlamlı bir olayı anlatmaya yarayan kalıplaşmış söz gruplarıdır (Parlatır, 2008: 1).

Deyimlerin, atasözlerine yardımcı söz grubu oluşturduğunu da görmemiz mümkündür. Deyimlerin atasözlerinden tek farkı, yargı bildirmiyor oluşlarıdır (Öge, 2001: 1-2).

Deyimler de atasözleri gibi, şiirlerde anlamı güçlendirme, söylenenlerin doğruluğunu ispatlama gibi çeşitli sebeplerle kullanılmışlardır. Divanlarda geçen deyimler şu şekildedir:

Belaya düşmek/çatmak: Hesapta olmayan sıkıntılarla/belalarla karşılaşmak (TDK).

Gönül ki ‘ışk-ıla zülf-i dil-rübâyâ düşer

Hevâ-yı ‘âlem-i cândur diyü **belâyâ düşer** (Ahmedî, Türkçe Divan, M. 237/1: 371)

Derde derman olmak: Bir soruna çözüm bulmak.

Derd ü belâdadur niçe kim tende ola cân

Fıkr eylegil bu derde ki ne nesnedür **devâ** (Ahmedî, Türkçe Divan, G.20/5: 14)

Kan ağlamak: Çok büyük üzüntü içerisinde olmak (TDK).

Anun-çun subh itdi tonını çâk

Gice kara geyüp **kan ağlar** uş zâr (Ahmedî, Türkçe Divan, K. 7/6-5: 214)

Mazur görmek /Mazur Tutmak: Bir kişinin kusuruna bakmamak, hoş görmek (TDK).

‘Dahı nâzırînden iltimâs ve kârî’inden mütemennî olunan oldur ki ‘ayn-ı rızâ-y-ıla nazar idüp Dâ’î fakîri ma’zûr tutalar (Ahmedî Dâî, Vesiletü’l müluk Fî Ehli’s-süluk; akt. Gacsi, 2011: 421).’’

Tövbe kılmak: Bir kişinin bir suçu/günahı yapmamaya söz vermesi (TDK).

Tevbe kılun bu işe gelün yola

Yoksa tanrıdan gelür size belâ (Şeyyâd Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M.,
b.0090: 95)

Yüreği parça parça olmak: Bir kişinin bir durum karşısında çok üzülmesi/acıması (TDK).

‘Aceb mi ‘ûd bigi itse Ahmedî nâle

Ki oldu ney bigi derdünle **pâre pâre yürek** (Ahmedî, Türkçe Divan, M.
373/7: 441)

Yüz vermemek: Bir kişiye yakınlık göstermemek, önemsememek (TDK).

İşvesinden gözlerinün fitnesinden zülfinün

İnledüm yüzine karşı ol yana **virmedi yüz** (Ahmedî, Türkçe Divan
M.277/2: 394)

Hayvanlar

‘Sevgili, (âşık için) benim eşiğimde köpek gibi değersizdir demiş. Allahım! Benim gibi değersiz birisine bu kadar değer nasıl verilir?’

Dimiş ki **itüm** gibi hor olsun işigümde

Ben hora bu ‘izzetler yâ Rab neden olmışdur (Şeyhî Divanı, LIII, b.
5: 115)

‘Put gibi güzel sevgili! Sabah rüzgârına bülbülün halini sor. (Bülbül) Yüz güzelliğinin bahçesine gelip kıyıl gülün nasıl olduğunu görsün.’

Sorgıl sabâdan iy sanem kim hâl-i **bülbül** nicedür

Gelsün cemâlün bâğına görsün kıyıl gül nicedür (Şeyhî Divanı,
LXXVIII, b. 1: 129)

‘Benin ile lale gibi kırmızı olan dudaklarının hilesine şaşırma. Sinek, şekere düşkün olur.’

Hâl ile lâle lebleri alınun âl itdüğün

Tanlama kanda var ise kanda harîs olur **meges** (Şeyhî Divanı,
LXXXVII, b.5: 134)

‘Şeyhî’yi ateşlerde yakan şey yanak mumundur. Buna şaşılmaz çünkü mum nerede yansa (orada) kelebek olur.’

Tal’atun şem’i durur Şeyhî’yi odlara yakan

Tan mı **pervâne** yakılsa nirede kim ola mûm (Şeyhî Divanı,

CXXXII, b. 7: 159)

‘Bahçelerde kumru ve bülbüller ötüşürken içki için ki devrin kötülüklerini unutun.’

Bâgda **bülbül** ü **kumrı** ider-iken nagme

Bâde iç ki unıdasın fitne-i devr-i kameri (Ahmedî Divanı, LXXIII,

b. 17: 190)

‘Tavuğu yanlışa düşüren ihtilâttır; Anka’yı şerefli kılan inzivâdır.’

Tavukı zillate düşüren nedür ihtilât

‘**Ankâ**yı ‘izzete çıharan nedür inzivâ (Ahmedî Divanı, V., b. 46: 16)

‘Eğer bir memlekette Süleyman zamanı olursa, karıncaya bile kötü gözle baktığında hata etmiş olur.’

Ger memleketde kişi Süleymân-ı vakt ola

Bir **mûra** dahı h’âr baharsa hatâ ide (Ahmedî Divanı, TK. 616, b. 6:

560)

Kozmik Âlem

‘O öylesine benzersiz bir güneştir ki yüzünü nereye çevirse dünya ona bakakalır. Manzara ancak bu kadar güzel olur’

Ne bî-nazîr **güneş**dür ki kanda yüz tutsa

Cihân nazar bıragur manzar ise ancag ola (Şeyhî Divanı, V, b. 2:

90)

‘Ey sevgili! Ne kadar mutluluk verici yıldızın var. Onu görene fal uğurlu olur.’

Ne sa’âdetlü **ılduz**un var kim

Kutlu olur görene fâl iy dost (Şeyhî Divanı, X, b. 3: 92)

‘Ey şah! Gölgeni bahtımın yıldızına kavuştur. Ay konuştuğu zaman Ülker yıldızı gelir.’

Sâyeni tâli’üm ılduzına vasl eyle sehâ

Ki konuştuğu zamân ey **süreyyâ**ya gelür (Şeyhî Divanı, XXXI, b.

5: 104)

‘Katişksız içki mi gönlün mü yoksa şahın sürekli içtiği içki mi (daha) saf? Ay mı güneş mi yoksa senin kutlu yüzün mü (daha) parlak?’

Yâ dem-i sâfi ya gönlün yâ şehün ayşî müdâm

Ay mı ruşen ya **güneş** yâ kutlu dizârun senün (Ahmed-i Dâî Divanı,

Şentürk, 2007: 15)

‘Bu iyilikle tenimdeki can sensin, başka can görmedim. İşte bu bakımdan dolunay sensin başka dolunay bulmadık.’

İşbu lutf ile ki sensin görmedük bir tende cân

İşbu vech ile ki sensin bulmaduk **bedr-i tamâm** (Ahmed-i Dâî

Divanı, Şentürk, 2007: 22)

‘Parlak çoban yıldızı da (sevgiliye) kavuşmak için isteklidir. (sevgilinin) Alnı aydan parlak, kendisi güneşten cazibelidir.’

Zühre-i zehrâ anun vaslına dâyim müşteri

Alnıdur **aydan** arı kendü **güneş**den görklürek (Ahmed-i Dâî Divanı,

Şentürk, 2007: 25)

‘Güzeller şahının güneş tacı, Merkür ise rakibidir. Bu mutluluk ona yakışırdı.’

Sâhi kim ol sa’âdet ile yaraşur ana

Hûrşîd tâcîdâr ‘**utârid** rikâb-dâr (Ahmed-i Dâî Divanı, Şentürk,

2007: 29; akt. Özmen, 2001: 79)

‘Sevgilinin yüzünün ışığı bütün ışıkların kaynağıdır. Güneş de ışığını (sevgilinin) yüzünden almıştır.’

Mâhiyyetini sûretinün kim bile kim gün

Nûr andan alur şöyle ki günden bu **kevâkib** (Ahmedî Divanı, TB
336, b. 1: 437)

‘Feleklerin dönmesi ve yıldızların hareket etmesi Allah’ın emriyle gerçekleşmektedir.’

Emri-y-ile yürür anun **encüm**

Hükmi-y-ile döner anun **edvâr** (Ahmedî Divanı, XXI, b. 41: 58)

‘Dedim ki bu kadın Zühre yıldızıdır. Yedi (büyük) yıldız (arasında) şöretlidir.’

Didüm ana kim bu hâtûn **Zühredür**

Yidi encüm arasında şöredür (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4489:
281)

‘Âhiretin ve dünyanın övünç kaynağı bir gün otururken, gökyüzünden haber geldi.’

Oturudı bir gün ol Fahr-i cihân

Geldi hazretten o peyk-i **âsmân** (Şeyyad Hamza, Vefât-ı Hzret-i
Muhammed aleyhi’s-selam; akt. Tavukçu, 2009: 598)

Sevgili

‘Gönül uzun zamandır cefa görür ama yine de yok demez. Ben (sevgiliye) tutulmuşum, bela ile hoş gelir.’

Çokdur gönül ki cevır görür lâ dimez veli

Ben mübtelâyem ol ki belâyile hoş geçer (Şeyhî Divanı, LII, b. 3: 115)

‘Günde yüz bin kez ölsem de sen göğsüme bir kürek toprak at. Ben o zevkle dirilirim.’

Günde yüz bin kez ölürsem dirilem ol zevk ile

Sînemün üstine çün toprak atasın bir kürek (Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 24)

‘Güneş, sevgilinin ayağının toprağını ele geçirip baş tacı yapmak için yıldızları para olarak sunar.’

Gün ayagı tozını eylemeg-içün tâc-ı ser

Encümün nakdini virüp bulsa olur erzân ana (Ahmedî Divanı, VI,
b. 25: 21)

‘Yüzün nurlu, sözün şeker, gözün nergis, kendin ulu dağ selvisi; kokun amber, dişin inci, saçın kara.’

Yüzün enver sözün **şekker** gözün ‘abher özün server
Boyun ‘ar’ar büyü ‘**anber** dişün gevher sacun Hindû (Şeyhî
Divanı, CL, b. 4: 168)

Yiyecekler

‘Tûtiye benzeyen dudakların, Hindistan’dan gelirken gül tatlısı getirdi.’

Lebün **tûtisi** us Hindüstân’dan
Gelüben teng-i **gül-şekker** getürdi (Şeyhî Divanı, CCIII, b. 4: 197)

‘Benini ve saçını görenler, taze sümbül karabibere düşmüş der.’

Zülfü vü hâlin her ki göredir
Sünbül-i ter şu **fülfüle** düşdi (Şeyhî Divanı, CLXXIV, b. 3: 181)

‘Gül mü yasemin çiçeği mi yoksa senin yanağının rengi mi daha nazık? Bal mı şeker mi yoksa senin inci saçın dudağın mı (daha) tatlı?’

Gül mi nâzük yâ **semen** yâ reng-i ruhsârun senün

Bal mı tatlu yâ şeker yâ la’l-i dür-bârun senün (Ahmed-i Dâî
Divanı, Şentürk, 2007: 15)

‘Dudaklarının peltesi benim zorluklarımı helva (gibi) yapar. Dudakları şekerli börek gibi olan sevgili, (o dudaklarla) bana bir öpücük ver.’

Leblerün **pâlüdesi** hep müşkilüm **helva** kılur
Dek bana sen buse vir iu lebleri **şekker börek** (Ahmed-i Dâî
Divanı, Şentürk, 2007: 24)

‘Dâ’î, keremde bulun (ve) soylu kişilerin verdiği nöbet şekerinden iç.’

Dâ’î kerem it **nebât-ı germi**

Nûş eyle beni kiram elinden (Ahmed-i Dâî Divanı, Şentürk,

2007: 51)

‘O kıskanç ile barışıp tuz ekmek yiyeyim dedim ama (o) köpek tok (olduğu için) ekmek yemedi.’

Hâsid ile barışup yiyem didüm **nân u nemek**

Lîk şâhâ ni’metünden tokdur **it** etmek yimez (Ahmed-i Dâî

Divanı, Şentürk, 2007: 73)

‘Ey sâki! İçki içene meze olarak badem ve şeker ikram et. Her içkiye (o sevgilinin) bal dudağının şekerinden kat.’

Tolu içene **nukl** gerek kim suna sâki

bâdâm u şekerden

Her mey kim anun **şebd-i lebün** ola lisânı

Şekkürdür idâmı(Ahmed-i Dâî Divanı

Şentürk, 2007: 77)

‘Ey Dâî! Sana verilen öğütlerden nasibini al. (Bu öğütler) Önce zehir gibi (gelse de) sonu bal (gibidir)’

Eyâ Dâ’î nasîhatden nasîb al

Nasihat agudur evvel sonı **bal** (Ahmedi Dâî, Vasiyyet-i Nuşirevân,

b. 113; akt. Yeniterzi, 2006: 2)

‘Allahın rahmeti çoktur, içki getir. Balın ve yağın üstüne (içki içmek) Sufilerce ayıp karşılanır.’

Rahmeti çohtur Hakun **sâgar-ı şekker** getir

Sûfiye la'net ki olur **bal-ıla yag** üstine (Ahmedî Divanı, TK. 597, b. 8: 551)

'Yemeği yağlı ve taze balıkla, yumuşak ve beyaz ekmek (ile yesin.) Semizi (yemeğini) et (ile) yapın.'

Ta'âmın yağlu vü hem yaş balık it
Latîf vü pâk etmekle semiz et (Ahmedî, Tervihü'l-ervah, b.19; akt.
Acıduman, 2018: 224)

'Kim suyu ölümsüzlük içkisi yaptıysa helal olsun. Bu hikâye (sayesinde) tamamlandı.'

Hoş helâl olsun ne kim su kıldı **nûş**

Hem tamâm olsun bu kıssa bunda uş (Şeyyad Hamza, Mi'râc-nâme;
akt. Tavukçu, 2009: 599)

Zaman

'Güz yelleri güzelliğinin gül (gibi olan) kokusunu ilkbaharda bir kere koklasaydı ona zarar vermezdi.'

Hüsnünün **güli** kohusını bir şemme **nev-bahâr**
Kesb itse kılmayaydı güz yılleri gezend (Şeyhî Divanı, XVIII., b. 6: 97)

'Şeyhî! Yaz ve kış düşüncesini bırak, zamandan keyif al. Her baharın sonunda sonbahar vardır.'

Yaz u kış fikrini ko vakti safâ bil Şeyhî
Her **bahâr**un sonı hod fasl-ı **hazân** olsa gerek (Şeyhî Divanı, CII,
b. 6: 142)

'Süheyl-i Yemen'de felekler doğup battı. (Şimdi) bahar mevsimi geldi, ilkbaharda hoş olalım.'

Felekde toğdı tulundı nice süheyl-i yemen
Bahar mevsümidür **nev-bahârı** hoş görelüm (Ahmed-i Dâî Divanı,
Şentürk, 2007: 36)

‘Bahar mevsimi geldi, şarap getir (Ey saki!), Bu mevsimde şarap içmemek olmaz.’

Bahâr oldu getür gülgün şarâbı

Ki olmaz zerk bu **mevsüm**de ma’zûr (Ahmedî Divanı, XLVIII, b. 1: 116)

4.11. Eserlerde Geçen Giyim-Kuşam Örnekleri

Giyim-kuşam mefhumu günlük yaşamda ve özel günlerde her daim dikkat edilen bir husus olmuştur. Kişinin giyimi, zevkinden başlayarak sosyo-ekonomik düzeyine kadar pek çok konuda bize bilgi vermektedir. Hatta kıyafetlerin türünün yanı sıra renkleri de ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı döneminde halkın ve padişahın giydiği kıyafetler birbirinden farklıydı. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli kabul edilen bu konunun izlerini pek çok eserde görmekteyiz. Dönemin eserlerinde kıyafetlerden bahseden beyitlerden bazıları şu şekildedir:

Atlas: İpekten daha sık dokunan bir kumaş türüdür. Ön kısmı parlak ve daima düz renkli olup üstünde hiçbir motif bulunmayan sertçe, tüysüz bir kumaştır (Ayverdi, 2006b: 207).

Nesic ü nâh ile kemhâ hâse’l-hâs

Kadife vü harîr ü atlas u hâs

Kab u Bağdadî vü hârâ vü dü-reng

Se-reng ü kırmız dirme yüz teng

Murabbalar eyü çuha vü dîbâ

Vala meftûn-ı Mısri şarb-ı zîbâ (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme, b.1254-1256; akt. Türkdoğan 2011: 124-125)

Dahı nesic, kemhâ, atlas geyerem,

Dürlü Dürlü tu’melerden ben yirem (Ahmedi Dâî, Dasitân-ı Sultân Mahmûd, b. 23; akt. Yıldız, 2007: 142)

Bürka’: Peçe ile aynı anlama gelen bürka, kadınların kullandığı yüz örtüsüdür. Herhangi bir sebepten dola.yı yüzünü göstermek istemeyen erkekler de bürka kullanırlardı. Bu işlevi bakımından ‘Günümüzün maskesidir.’ diyebiliriz (Koçu, 1967: 46) .

Gice örtüpdür saçı-y-la gündüzi

Şöyle kim bürka ’da dil-dârun yüzi (Ahmedî, İskender-nâme, M. b. 1525: 97)

Dibâc: Dibâc, istufa ya da ustufa denilen kumaşın iyi cinsleri için kullanılan bir tabirdir. Genellikle mefruşatta kullanılan, ipek veya sırma ile nakışlanarak dokunan bir kumaş olarak bilinmektedir (Arseven, 1958: 764).

Getürdi bir yaşıl ton geydi dîbâc

Kemişdi başı üzre hem yaşıl tâc

Biline kıldı bir kılıç hamâ ’il

Seni görmeğe oldı gönlü mâ ’il (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme, b.2918-2919: 1979; akt. Türkdoğan, 2011: 125)

Kefen: İslâmiyet inancında ölen kişilerin gömülmeden önce sarıldığı bezdir. Erkeğin kefeni üç parçadan oluşurken kadının kefeni beş parçadan oluşur. Bunlardan kamîs boyundan ayağa uzanır ve gömlek yerine geçer; îzâr ise don veya eteklik yerini tutar ve baştan ayağa kadar uzanır. Lifâfe ise sargı amaçlı olup baştan ayağa kadar uzanır. Baş ve ayak kısmından düğümlenir. Her üç parçanın yensiz, yakasız ve etrafları dikişsiz olması gerekir. Kadınlarda ise ek olarak yüzü kapatacak bir başörtüsü ile göbekte göğüs arasını kapatacak genişlikte bir göğüs örtüsü vardır (Keskin, 2002: 184-185).

Yusuf eydür ana ey Katı yürek

Ölürem tonumu koy kefen gerek (Şeyyâd Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 97:

24)

Kuşak: Erkeklerin kuşakları iki gruba ayrılmaktadır: İç donun ve iç gömleğin üstüne sarılan iç kuşak; şalvar çakşır, potur ve mintan üstüne sarılan dış kuşak. Dış kuşak saran kişinin maddi gücü ve sosyal mevkiine göre kuşak kumaşının kalitesi de artardı. Eski Türk giyiminde en alt tabakadan başlayarak padişaha kadar her kesimden erkek kuşak takardı. Kadınlar ise entarilerinin üstüne kendi kumaşlarından yapılan dar kuşaklar bağlardı. Ayrıca kayıkçılar,

hamallar, fırın uşakları, dellâklar gibi esnaf tabakasından olanlar beyaz, siyah, kırmızı tek renk kuşaklar bağlamışlardır. Yani her meslek grubunu ayıran bir kuşak rengi mevcuttu (Koçu, 1967: 161).

Girürdi dem-be-dem er tonına kız

Dir idi dutsak âhır degülüz biz

Bilinde kuşağı eğninde kürki

Yüzinde burkaı başında börki

Kuşanurdu kılıcı vü sadağı

Aluban hâdîmi koyup otağı (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme, b.749-753: 1979; akt. Türkdoğan, 2011: 125)

Libâs: Esvap, giysi (Doğan, 2011:628).

Kılalar güneş nikâbını pelâs

İdeler aya eşek çulın libâs(Ahmedî, İskender-nâme, M., b.1095: 70)

Nikab: Arapça bir kelime olan nikab, yüz örtüsü, peçe anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2001:836). Nikab için özellikle siyah, beyaz veya yarı şeffaf kumaşlar tercih edilirdi. Nikabı takan kişi etrafını net şekilde görür ancak uzaktan bakanlar nikab takan kişinin yüzünü seçemezdi (Koçu, 1967: 181-182).

Ol zamânda kâ'ide eyle-y-idi

Yüzine sultân nikâb eyler-idi (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b.1130: 233)

Ton/Don: Sözlük anlamı olarak, 1. Belden aşağıya giyilen iç çamaşırı. 2. Elbise; kılık, kıyafet; biçim 3. Çamaşır anlamlarına gelir. Ton şeklinde de kullanılır. Osmanlı Dönemi'nde erkek iç donları sosyal seviyeye göre bürüncükten, patiskadan, kaba bezden yapılmaktaydı. Bu donlar; Ağı bol, paçaları mutlaka ayak bileklerine kadar uzun; beli uçkurlu, paça ağzları ayağın rahat geçmesi için yırtmaçlı olur ve paçaların iki başına birer paça bağı dikilirdi.

Kadınların iç donlarında ise paçalar topuğa kadar inmez, baldırların yarısına kadar gelir ve paça ağızları dantelâlar ve oyalarla süslenirdi (Çağbayır, 2007: 1274).

Dahı hil'atları getürdü biş on

Getürdü tiz dikilmiş cevherî ton (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme, b.1259; akt. Türkdoğan, 2011: 124)

Hil'at: Arapça bir kelimedir. Türkçe karşılığı kaftan olarak geçmektedir. Genellikle süslü ve pahalı kumaşlardan yapılan kaftanın boyu diz kapağına veya topuklara kadar iner. Ön tarafı açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız hafif bir üst giyeceğidir (Ayverdi, 2006b: 1513).

Görklü hil'at geydürün halk tanlayu

Getürün anı bana ağırlayu (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyha, M., b.0734: 181)

Hırs soydurur selâmet hil'atin

Hamr giydürür melâmet kisvetin (Ahmedî, İskender-nâme, M. b. 214: 52)

Hulle: İslâm inancına göre cennet elbisesi olarak bilinir. İki parçadan oluşan hullenin bir parçası belden yukarı sırtta, diğeri ise belden aşağı bacaklara giyilen bir elbisedir. (Pakalın,1946: 854). Cennetteki hurilerin her birinin yetmiş kat hullesi olacağına ve her birinin yetmiş renkte görüneceğine inanılmaktadır (Pala, 2007: 211).

Hızr bigi hulle geydi mürğ-zâr

Nagme-i Dâvûd ider her mürğ zâr (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1939: 122)

Cebre'il endi yere tutdı anı

Egine geyürdi ol hulle tonı (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 104: 153)

4.12. Dönemin Eserlerinde Geçen Meslek Grupları

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de halk farklı meslekler sayesinde geçimini sağlamaktaydı. Her meslek grubu kendi içinde dayanışma içinde olup, herkesin uyması gereken bazı kurallar bulunmaktaydı. Daha önce de belirtildiği üzere edebiyat halktan kopuk

olmadığı için dönemin eserlerinde de bu meslek gruplarına yer verilmekteydi. Bahsi geçen meslek grupları şu şekildedir:

Bahçıvan: Bahçelerin düzenlenmesi ve bakımıyla ilgilenerek geçimini sağlayan kimse (TDK).

Meger bir gün kaza-yı nâ-gehânî

Çıka geldi şu bâgun bâgubânı

Keserden bıçkudan yatı yaragı

Bilesinde Ebû Müslim nacâgı

Çıkardı baltasın bilinden ol dem

Ayağuma benüm zahm urdı muhkem

Kanırdı zor ile kesdi bırakdı

Cefâ odı bile cânımı yakdı (Ahmedi Dâî, Çeng-nâme M., b.1125; akt. Tekin, 1992: 190)

Kadı/Müftü:

Kadı: Tanzimat Dönemi'ne kadar her türden davaya bakan; Tanzimat Dönemi ile Medenî Kanun arasındaki dönemde ise sadece evlenme, boşanma, nafaka ve miras davalarına bakan mahkeme başkanı (TDK).

Müftü: Müslüman memleketlerde din konusunda fetva veren görevli (TDK).

Buyurđı kâdı ve müftî dirildi

Sarâya girdiler çün yol virildi (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme, M., b.7556; akt. Türkdoğan, 2011:119)

Eger kız bâligaysa sordurun siz

İkisinden ki kangısın diler kız (Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme, M., b. 7562; akt. Türkdoğan, 2011:119)

Küttab ve Tezhipçiler:

Küttab: Kâtipler (Özön, 1988:428)

Tezhipçi: Tezhip yapan kimseler (TDK).

Alup ba'zısını ol rakk üzre küttâb

Yazıldı 'ilm ü hikmet fenn ü âdâb (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., b.1209; akt. Tekin,1992: 188)

Kimine düzdi zer-kûb âleti zer

Kimine yazdılar divân u defter (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., b.1212; akt. Tekin,1992: 188)

Marangoz: Ağaçtan eşyalar yapan usta (TDK).

Alup andan son ol üstâd dürger

Kesüp bıçguyile kat'-ı mükerrer (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., b.1136; akt. Tekin,1992: 188)

Mimar/Mühendis:

Mimar: Çeşitli yapıların taslağını hazırlayan ve uygulamaya sokulmasına vesile olan kimse (TDK).

Mühendis: İnsanların her ihtiyacını karşılamaya yönelik çalışmalar yapan, bellir bir eğitim alıp teknik ve sosyal alanlarda uzmanlaşmış kimseler.

Bir mühendisdi Sikender kim cihân

Cev cev olmuşdı kıyâsından ayân (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4768: 298)

Mu'abbir: Rüya yorumlayan kimse (Doğan, 2011: 747) İnsanoğlu yüzyıllar önce de şimdi olduğu gibi gördüğü rüyaları yorumlamayla ilgilenmiştir. Rüya tabirlerinin kökenine indiğimizde gelecekte haber alma, gördüklerimizin hayır mı şer mi olduğunu öğrenme gibi

mefhumlar üzerine şekillendiğini söylememiz mümkündür. Rüya tabirciliğini konu edinen eserlerde, Hz. Muhammed'den önce ilm-i rüyanın çok önem verilen bir ilim olduğunu öğrenmekteyiz (Levend, 2017: 234). Rüya tabiri kişinin isteği doğrultusunda her vakitte yapılabilir. Ancak en münasip zaman olarak fecr-i sadık ile güneşin doğması arasındaki saatler belirlenmiştir (Levend, 2017: 235).

Didiler düşde n e gördün haber vir

Anı ta 'bir eylesün mu 'abbir (Ahmedî, Cemşid ü Hurşid, M., b.518: 287)

Mutrib: Çalgı çalan veya şarkı söyleyen kimse (Doğan, 2011: 797).

Tolu mutribler idi şâhid-i şeng

Rebâb u 'üd idi vü hem ney ü çeng (Ahmedî, Cemşid ü Hurşid, M., b.469: 283)

Yüz dahı mutrib kamu bülbül-nüvâ

Bâg-ı îşe her biri berg ü nevâ (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4689: 293)

Müneccimlik: Osmanlı Dönemi'nde sosyal hayatı oluşturan önemli unsurlardan birisi de yıldızlardan haber almaktır. Gerek padişah gerekse de halk, kendileri için önemli gördükleri olaylarda müneccimlere başvururlardı. Bu sayede gelecekte haber aldıklarına inanırlardı. Padişahlar cülûs, savaşa çıkma, gemi indirilmesi, sultan düğünleri gibi önem arz eden konularda müneccimlere başvurup eşref saatinin belirlenmesini istemişlerdir. Devlet müessesesi içinde önemli bir yeri olan müneccimlerin en önemli görevleri arasında senelik takvimlerin ve Ramazan ayında imsakiyelerin hazırlanması vardır (Morkoç, 2018: 31). İmsakiyelerin hazırlanışı, namaz vakitlerini ve Ramazan ayını belirtmesi, müneccimliğin toplumdaki dinî hayat üzerindeki rolünü de belirtmesi açısından önemlidir (Morkoç, 2018: 32). Müneccimbaşlarının Osmanlı sarayında ne zamandan beri var olduğuyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. En eski kaynakların II. Murad devrine dayanması hasebiyle, 1420'li yıllarda da önem gören bir kurum olduğunu söylememiz mümkündür (Tunç, 2012: 10). Zamanla sistemleşen müneccimlik mevkiinde takvimlere 'ihtiyarat' bölümü ve gelecek yıl olacak olaylarla ilgili yorumları bulunan 'ahkâm' bölümü eklenmiştir (Tunç, 2012: 4).

Hekimbaşılara bağlı olan bu kesim, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u kuşatmasının ardından sarayda da çeşitli görevlerle yer almaya başlamıştır (Morkoç, 2018: 32). Sarayda

bîrun erkânına mensup olan müneccimbaşılar, asıl olarak ilmiyye sınıfına ait olan medrese mezunu kişiler arasından seçilmekteydi (Tunç,2012: 7). Müneccimbaşıların, Osmanlı sarayında önemli bir mevkii olarak kabul edilmesi XV. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Bunda hiç şüphesiz, müneccimlerin isabetli yorumları olmuştur diyebiliriz (Morkoç, 2018: 37). Tabii müneccimbaşıların konumuna; tahta geçen padişah tarafından farklı değerler atfedilmesi, yorumlarının gerçekleşip gerçekleşmemesi, devlet düzenine uygun hareket etmeleri gibi hususlar etki etmektedir (Morkoç, 2018: 38). Müneccimler, dinî hayatın ayrılmaz bir parçası olan muvakkithanelerin yönetiminde de rol almaktaydı (Morkoç, 2018: 34). Müneccimbaşı olmak için belli bir süreçten geçilmesi gerekmekteydi. Bu süreçte devletin çeşitli kademelerinde görev alan müneccimler, görevinin statüsüne göre de ayrı bir önem taşımaktaydılar (Morkoç, 2018: 36). Osmanlı sarayında müneccimbaşılara özellikle padişah tarafından çok önem verilir; müneccimlerin fikri alınmadan, eşref saati belirlenmeden bir karar almazlardı. Müneccimbaşılar her zaman isabetli tahminlerde bulunmamasına rağmen gördükleri itibar Osmanlı Devleti'nin yıkılış yıllarına kadar devam etmiştir (Aydüz, 2006: 3).

Osmanlı sarayında müneccimlerin görevlerini temel olarak iki bölümde incelememiz mümkündür. Birincisi, takvim ve imsakiyelerin oluşturulmasıdır. İkinci görevleri ise, astronomi (güneş tutulması, ay tutulması, kuyruklu yıldızlar v.b.), deprem ve yangınlarla ilgili olayları inceleyip kendi yorumları ile padişaha bildirmeleridir (Tursun Bey, 1977: 12 akt; Morkoç, 2018: 36). Ancak müneccimbaşıların en önemli görevi eşref saatinin belirlenmesidir. Eşref saati, sultanların tahta çıkışı, düğünler, doğumlar gibi önemli sayılan günler için tespit edilirdi (Morkoç, 2018: 39). Padişahın cülûsu için de uğurlu saatin tespit edilmesine ayrıca dikkat edilirdi (Uzunçarşılı, 1984: 369). Padişahattan sonra en yetkili kişi olarak kabul edilen sadrazamın mühür alması için de uğurlu saatin ihtimamla hazırlandığı bilinmektedir. Sadrazamın mühür alması için Müneccimbaşı ve Müneccim-i Sâni'nin ayrı ayrı zayiçe hazırlaması, onlara uygun olarak hareket edilmesi, Osmanlı sarayında önem verilen bir gelenektir (Aydüz, 1993: 109; akt. Morkoç, 2018: 39).

Ehl-i reml-ile müneccimler ayân

Didiler kim şöyledür hükm-i kırân (Ahmedî, Türkçe Divan, b. 173: 638)

Pes müneccim getirüp her bâb-ıla

Tâli'in gördürdi usturlâb-ıla (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 497: 34)

Nakkâş: Yapıların duvarlarını süsleyen kimse (TDK).

Er oldur kim görüben sûret ü kaş

Bile kim var durur ol nakşa nakkâş (Ahmedî, Cemşid ü Hurşid, M., b.888: 325)

Koydı ne nakşın anun ne nakkâşın

Şöyle öger Yusuf'un gözin kaşın (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 492: 51)

Sâki: İçki dağıtan kimse (TDK).

Didiler sâkiye kim getüre mey

Rebâb u erganûn u çeng ü hem ney (Ahmedî, Cemşid ü Hurşid, M., b.3534: 580)

Câm sun sâkî ki olup bî-haber

Unıdam encâm fikrin ser-te-ser (Ahmedî, İskender-nâme, M., b., 4040: 253)

Sâkî hon-salâr Yûsuf ol üçü

Söyleşür her biri kılduğı suçı (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 623: 59)

Tacir: Geçimini ticaret yoluyla sağlayan kimse (TDK).

Nicesi ola tâcirden be-didâr

Bilürüz hûblarda neyse mikdâr (Ahmedî, Cemşid ü Hurşid, M., b. 1814: 413)

4.13. Dönemin Eserlerinde Geçen Şahsiyetler

4.13.1. Dinî Şahsiyetler

Ali: Beş yaşlarındayken Hz. Muhammed'in himâyesine girmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman eden ilk insanlardandır. Hz. Peygamber kendisini kardeş olarak seçmiş ve kızı Fatıma ile evlendirmiştir. Alevilerin inancına göre, Allah'ın emri üzerine Hz.

Muhammed kendisini ümmetin imamı ve halifesi olarak görevlendirmiştir. Ancak bu görüş İslâmiyetin genel prensiplerine uymamaktadır (Fığlalı, 1984: 371-374). Şah-ı merdan olarak da anılmaktadır.

‘ *‘Ali eyitti (6) –radiya’llâhu ‘anh- ki: ‘Resûl buyurdi –salla’llâhu ‘aleyhi ve – sellem-: ‘Leyse’l-bey’u ‘alâ (7) ebnâi’l-mulûki’* (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M.: 202)’

Asaf: Hz. Süleyman’ın hikmetleri ile tanınan veziridir. Vezirler ve sadrazamlar övülmek istendiğinde genel olarak Asaf’a benzetilirlerdi (İpşirli, 1991: 455).

Mîr Sûlmân-ı Süleymân-kadr ü Âsaf-ma’rifet

Kim halîfe itdi cihâna Hak anı Dâvud-vâr (Ahmedî Divanı, XXV/32: 72)

Peri: Daha çok çeşme, pınar ve hamamlarda olduğuna inanılan, göze görünmeyen ve ölümsüz olan varlıklardır. Ayrıca çok güzel olduğuna inanılır. Bu sebeple de şiirlerde sık sık sevgiliye benzetilir (Tolasa, 2001: 54).

‘çevreden periler katına derilüb bir dem sohbet itdiler (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., 12b: 216)’

Pir: Pir terimi mürşid, murad, veli, mürebbi şeyh, kutub, gavs, dell-i rah, hıızr-ı rah gibi zahiri ve batını anlamlara gelir. Tarikatların kurulmasının ardından, ‘pir’ mefhumu kurumsal bir anlam kazanmış. Tarikat kurucularına pir/pir-i tarikat adı verilmiştir. Meslek grupları, fütüvvet erbabı ve Âhi teşkilatında da her esnaf zümresinin ilk manevi ustasına, o zanaatın piri denilmiştir (Arpaguş, 2007: 273).

‘Çün pîr oldum; anlar anı (6) gerü isterleri, ben dilemezem (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., 9.bab:145)’

Melekler

Cebrail: İslâmiyet inancına göre en büyük melektir. Beyitlerde, Hz. Muhammed’e vahiy getirmesi, Hz. İbrahim ateşe atıldığında yardım teklif etmesi, Meryem’i nefesiyle hamile bırakması ve dinî makamı gibi özellikleri ile anılmaktadır (Tolasa, 2001: 32).

Buyruk oldı Cebrea’îl tez en yere

Komagıl Yûsuf'ı ki yere ere (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 102: 24)

İfrit: Arapça ‘afr’ kökünden türetilen kelime, ‘kurnaz, şerir, yaratılışı güçlü, kızgın ve öfkeli kimse’ anlamlarına gelir. Cin ve şeytanlar için kullanıldığı gibi, kötülükte ileri giden insanları mecâzi anlamda tanımlamak için de kullanılır (Erbaş, 2000: 516).

Dahı yüzbin gûl-i ifrît ol la'in

Cem'itdi anda ol bed-hâh-ı dî (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4112: 257)

Şeytan: Şiirlerde genel olarak rakiple eşdeğer olarak görülür. İslâm inancına göre ise insanlara musallat olup onları dinden çıkarmaya çalışır. Dua edildiği zaman kaçır ve Ramazan ayında insanlara zarar veremez (Tolasa, 2001: 54).

Ol bitigi çıkarur açar okur

Tanrı adıyla sözün şeytân tokur (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 1387: 110)

‘şeytân çağırdı kim: girü neye geldün, vâf fârig ol kim sana (7) ol menfa’ati degürü bilen ziyândahı degüribilür (Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme, M., 35a: 241)’

Peygamberler

Adem: İnsanlığın atası ve ilk peygamberidir. Beyitlerde genel olarak, yaratılışı sırasında çamur halinde kalması, meleklerin secde etmesi, Allah’ın emrini dinlemeyip suç işlemesi, şeytana uyup cennetten kovulması ve uzun yıllar boyunca eski yaşamını arayıp ağlaması gibi konularla ele alınır (Tolasa, 2001: 37).

Fikre düşdekde ol Âsaf-râ-y-ıdı

Cenge girdüğünde saff-ârâ-y-ıdı (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 6972: 436)

‘ya (11) uçmakdagı bugday agacıdur ki, Âdem anunçün uçmak ni’metlerin terk eyledi (Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme, M., b. 34: 241)’

‘Pes çün Âdemi yaradup tamâmet ni’metleri (6) ana erzâni kıldı; anun-ıla dahı komadı, bilmediğın bildürdi (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., b. 2: 113).’

Davud: Beyitlerde genel olarak sesi ve kendisine indirilen Zebur'u okumasıyla ele alınır. Ayrıca âşığa veya mutribe benzetildiği de görülmektedir (Tolasa, 2001: 39).

Tab' kim ol perdelerden düşe dūr

Ne bile Dâvûdı nic'okur Zebûr (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 452: 31-32)

Hızır: Hızır beyitlerde genel olarak şu özellikleri ile ele alınmaktadır: Âb-ı hayatı arayıp bulması sonucu ölümsüzlüğe ulaşması, İskender'le birlikte Zulmata girmesi, seccadesini su üzerine serip gezebilmesi, müşkül durumda olanların yardımına koşması (Tolasa, 2001: 40).

'Eydürmiş bî-vefâdur, nâ-sipâs, 'ahd ve kavl bilmez, benüm ucumdan dirildi ni'metüm yiyüb (11) semridi, Hızır gibi âb-ı hayât benden içti dahı bu dükelile gümürdeni-durur (Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme, M., 33a: 239).

İbrahim: İslâmiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık tarafından kabul edilen peygamberdir (Harman, 2000:266). Edebiyatta daha çok tevhid mücadelesi, Allah'a teslimiyeti, zekâsı, sofrasının bereketi, misafirperverliği ile ele alınmıştır (Uzun, 2000: 273).

Çünkü İbrâhîm oddan çıhdı sag

Düşdi Nemrûdun içine derd ü dâg (Ahmedî, İskender-nâme, M.,b. 5522: 344)

İsa: Hz. İsa, edebiyatta dünyaya gelişinden başlayarak sahip olduğu özellikleri ile ele alınan büyük peygamberlerden birisidir (Uzun, 2000: 473). Divan edebiyatında Hz. İsa, sevgiliyi, dudağını, nefesini, sözlerini, şairin övdüğü kişileri anlatmak için ele alınmıştır. Babasız doğması, çarmıha gerilerek öldürülmesi ve kıyamet zamanı tekrar ortaya çıkacağı inancına da şiirlerde rastlanmaktadır (Uzun, 2000: 474).

Çeşmün öldürse ne gam çeşme-i cândur tudagun

Melekü'l-mevt ise ol bu dem-i 'İsî mi degül (Şeyhî Divanı, CXIII, b. 2: 148)

Muhammed: İslâm dininin son peygamberidir. Beyitlerde Hz. Muhammed ile ilgili çeşitli olaylar, mekânlar, Ehl-i beyt'i ve ashabı birer remiz ve mazmun olarak geçmektedir. Gül, bülbül, ayine, servi, nihai, şems, kamer, mah, چراغ, nur, kimya, muallim, imam, fahr-i kâinat, ekmel-i âdem, şefi-i ümmet, sultan-ı kevneyn gibi kelime ve terkiplerle de geçmektedir (Uzun, 2005: 457).

Gele Muhammed bularun katına

Deye âzâd oldunuz ümmetine (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 797: 71)

Sana geldi Dâ'î Muhammed safî

Habîbdür o hazretde yavlak vafî (Ahmedi Dâî, Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Lyes, b. 90; akt. Özkan, 2000: 135)

Musa: Musa peygamber beyitlerde genel olarak şu hususlar ile ele alınmaktadır: Allah'ın ona nur olarak görünmesi ve O'nunla konuşması, istediği zaman ejderhaya dönüşen asası, nurlu eli, Firavun'u suda helak etmesi (Tolasa, 2001: 42).

İmdi bundan sonra dinle haberi

İmdi eydeyüm Mûsâ peygâmbere (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 1513, s. 119)

Nuh: Kur'an-ı Kerim'de, Tevrat'ta ve İncil'de geçen peygamberdir. Hz. Nuh, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geniş şekilde tanıtılan ve "ülül'azm" olarak bilinen beş büyük peygamberden biridir. Kavmini putperestlikten uzaklaştırıp tevhid inancına döndürmek için gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Nuh çok şükrederdi (el-isra 17/3); güçlükler karşısında gösterdiği sabırla insanlara örnek olmuştur (Hud 11/49). Ayrıca kafirlere karşı çok serttir (Harman, 2007: 224-227).

Şöyle tûfân kopdı Tûfân-ı Nûh

Feth-idi katında anun bel fütûh (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 7839: 489)

Ömer: Hz. Ömer aşere-i mübeşşeredendir. Ayrıca vahiy kâtibi, Resûllullah'ın en yakın sahabelerindendir. Hz. Ömer'in kızı Hafsa ile Hz. Muhammed'in evlenmesi ile dostlukları pekişmiştir. Hz. Ömer'in en meşhur lakabı 'Fârûk'tur (Fayda, 2007: 46). Ayrıca Hz. Ömer çok adaletli ve kul hakkına çok dikkat eden bir yapıdaydı. Hz. Âişe'nin kendisi ile ilgili 'Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca da rahmet iner' dediği rivâyet edilmiştir (Fayda, 2007: 47). Edebiyatta da adaleti ile birlikte anılmaktadır.

‘Ömer radiya’llâhu ‘anh- buyurdi ki satar (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme M., 202)’

Süleyman: Süleyman peygamber parmağında bulunan yüzükle ins ü cinne hâkimdir. Beyitlerde genel olarak, yüzüğünün cinler tarafından çalınması, padişah olarak sonsuz iktidarasahip olması, tahtı ve ordusuyla birlikte rüzgarla uçması ve karınca ile konuşması gibi mucizeleri ile geçmektedir (Tolasa, 2001: 39).

Ne Süleymânların ol tahtın yile

Virdi vü mülkini dîve kim bile (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 420: 29)

Ol ikinün biri Yûnus’ı yudar

Biri Süleymân yüzüğün yudar (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyha, M., b. 322: 40)

Yakub: Edebiyatta duasının bereketli oluşu, duasıyla dağları yerinden oynatması, uzak mesafeden Yusuf’un kokusunu alması, sesinin çok gür olması gibi hususlarla ele alınmıştır. Klasik Türk Edebiyatında gam ve hüznün sembolü haline gelen Hz. Yakub, sabrıyla âşıklara örnek olmuştur (Uzun, 2013: 276).

Döndi Yakkûb söyledi eytdi cânım

Sakla düşün sözümi eşit benüm (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b.25: 20)

Yunus: Yunus peygamber Allah tarafından, Ninova halkına kötü yoldan dönmeleri halinde kırk gün sonra helak olacaklarını bildirmek üzere gönderilmiştir. Ancak Hz. Yunus bu halkı uyarmak istememiş (Dictionnaire encyclopedique:581; akt. Harman, 2013: 597) yani Allah’ın emrine uymamıştır. Tarış’ e gitmek amacıyla gemiye bindiğinde büyük bir fırtına çıkar ve Hz. Yunus denize düşer. Hz. Yunus denizdeyken büyük bir balık tarafından yutulur ve üç gün üç gece balığın karnında kalır (Yunus, bâb 1). Balığın karnındayken yaptığı hatayı anlayıp tövbe eder. Allah tövbesini kabul eder ve balık Yunus’u karaya bırakır (Yunus, bâb 2). Hz. Yunus’un hata yapması, hatasını anlayıp af dilemesi ve Allah yoluna tekrar dönmesi gibi özellikleri ile edebiyatta yer almaktadır (Harman, 2013: 597).

Ol ikinün biri Yûnus’ı yudar

Biri Süleymân yüzüğün yudar (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 32: 39)

Yusuf: Hz. Yakub'un oğlu ve İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberdir. Yusuf kıssası Kur'an'da ve Tevrat'ta benzer şekilde ele alınmıştır. Konusunu kutsal kitaplardan alan bir aşk mesnevisi ile anılmaktadır. Bu hikâyede, Yusuf'un kardeşlerinin tuzağına düşerek kuyuya atıldığı, Tevrat'a göre İsmâîlî kervanına köle olarak satıldığı, bu kervanın yöneticisinin eşi Züleyha'nın Yusuf'a âşık olması ve onu elde etmek için pek çok kez karşısına çıkması anlatılır. Yusuf, Züleyha'ya karşı her daim temkinli olmuştur ve ona aldanmamıştır. Tevrât'ta geçen olayların gerçekliği arkeolojik kazılar ile desteklenmektedir (Harman, 2013: 1-3).

Yûsuf peygâmbere nece düş gördüğün

Yâhu Ya'kûb anı gine yordüğün (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 30: 20)

Efsanevî Şahsiyetler

Azra vü Vâmık: Türk Edebiyatı'nda XVI. yüzyılın başlarından sonra Türkçe yazılmaya başlanmıştır. Hikâyenin özeti şu şekildedir: Çocuğu olmayan Çin Hakanı Taymus, Turan Şahi'nin kızını görür ve evlenir. Nihayet bir oğlu olur ve adını Vâmık koyar. Vâmık o kadar güzel yüzlüdür ki bu güzelliği dilden dile dolaşır. Gazne hükümdarının kızı da bu güzelliğe âşık olur. Azra kendi portresini yaptırıp Vâmık'a yollar. Vâmık da Azra'ya âşık olur. Vâmık dayanamaz ve Azra'yı bulmak için Behmen ile birlikte yolculuğa çıkar. Bu yolculukta düşmanlarla ve doğaüstü varlıklarla savaşırlar. Yolda Sultan Erdeşîr'in kızı Dilpezîr kendilerine yardımlarda bulunur. Behmen ile Dilpezîr aşk yaşamaya başlar. Behmen, Belh sultanı Tûr tarafından esir edilince Dilpezîr ile Vâmık Kal'a-i Dîlkûşa'ya giderler. Ayrılığa dayanamayan Azra, sevgilisini aramaya çıktığında Dilpezîr ile karşılaşır yerini öğrenir. Vâmık ile Azra kavuşur ancak Vâmık, Behmen'i aramak için tehlikeli bir maceraya daha atılır. Azra ile Dilpezîr de Vâmık ile birlikte yola koyulur. Hikâyenin sonunda Azra ile Vâmık, Dilpezîr ile de Behmen birbirlerine kavuşurlar (Ayan, 2012: 504).

Sâz eyle nâle-i dil-sûz-ıla

Vâmık eyle akl Azrâ söz-ile (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1335: 85)

Behrâm-ı Gûr: I. Yezdicerd'in oğlu ve halefidir. Beyitlerde genel olarak güçlü bir padişah olması özelliği ile ele alınmaktadır (Konukçu, 1992: 356).

Dutdı tâc u tahtını Behrâm anun

Mülk fermânına oldu râm anun (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 5868: 365)

Câdû: ‘1. Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak. 2. Kötülük yaparak başkalarına zarar veren kadın. 3. Çok güzel göz (TDK)’.

Câdû gözin çün fitneye binüp atar hadeng

Sihir ile ay olur yayı kamçısı ejdehâ (Şeyhî Divanı, I, b. 4: 88)

Cemşîd: Mesnevi kahramanı olan Cemşid, başından geçen pek çok zorluk neticesinde sevgilisine kavuşmuştur. Beyitlerde de genel olarak âşık vasfı ile geçmektedir (Aksoy, 1993a: 341-342).

Pâdişahlık bende çün bî-bâk ola

Kullarum Cemşîd ile Dahhâk ola (M.T., M., b.1241: 77)

Kul bu resme olmaya Cemşîd olab

İlçi böyle gelmeye hurşîd ola (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1374: 87)

Dahhâk: Hint-İran ortak mirasının bir motifidir (Demirci, 1993: 408). Edebiyatta kötülük timsali olarak geçer. Aşığa eziyet etmeyi seven sevgili de Dehhâk’a benzetilmiştir. Dinî-tasavvufî metinlerde ise daha çok insanın nefsinde gizlenen kötü duygular olarak geçmektedir (Uzun, 1993: 409).

Çün cihân mülkine Dahhâk oldu şah

Mârlar günini itdiler siyâh (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4973: 310)

Ejderha: ‘Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı, ejder, dragon (TDK)’.

Mâr-durur mâl terk eyle anı

Yohsa yudar ejdehâ olup seni (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 5017: 313)

Ferîdun: İran’ın efsaneleşmiş hükümdarlarından Atbîn’in oğludur. Hükümdar Dahhâk tarafından tehlikeli görüldüğü için öldürülmek istenmiştir. Feridun’un Dahhâk’ı yendiği gün olarak kabul edilen Mihrigân bayramında çeşitli eğlenceler düzenlenmiştir (Yazıcı, 1995: 369).

Bir dahı aslum Ferîdûndur benüm

Mülke istihkâkum efzûndur benüm (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1049: 67)

İskender: Beyitlerde daha çok Hızır ile birlikte âb-ı hayatı ararken yaşadığı maceralarla ele alınmaktadır. Ayrıca bazı beyitlerde ordusunun çokluğu, baht sahibi oluşu ve cihangirliği gibi özelliklerine de değinilmiştir (Tolasa, 2001: 85).

Girü İskender sözün söyleyelüm

Fûr-ı Hind'e n'itdi şerh eyleyelüm (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 2971: 186)

Keyhüsrev: İran'ın ünlü hükümdarı Siyavuş'un oğludur. Şehnâme'de doğumu, savaşları ve Afrasiyâb ile olan mücadelesi anlatılmıştır. Genelde Övülen kişinin kuvveti ve yüceliğinden bahsedilirken kullanılır. Şairler dünyanın geçiciliğinden bahsederken dünyanın Keyhüsrev'e bile kalmadığını belirterek öğütler verir (Erzen, 2013: 845).

Kim gele Keyhüsrev Îrân'a penâh

Mülk-i Tûrân'dan ola anlara şâh (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 5535: 345)

Leylâ vü Mecnûn: Türk, Arap, Fars ve Urdu edebiyatlarında ele alınmış bir aşk hikâyesidir. Mecnûn, 689 yılında öldüğü tahmin edilen Kays b. Mülevvah el-Âmirî'nin lakabıdır. Leylâ'ya duyduğu takıntılı aşk sebebiyle Mecnûn lakabını almıştır. Leylâ'nın ise Mecnûn'un amcasının kızı Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye olduğu düşünülmektedir. Hikâye kısaca şu şekildedir: Leylâ'ya bir türlü kavuşamayan Mecnûn, aşkından delirir ve kendisini çöllere vurarak hayvanlarla konuşmaya başlar. Bir süre sonra da Mecnûn aşkından dolayı vefat eder (Durmuş, 2003: 159).

Bana irmez renc ü mihnetde sana irmez şekl ü sûretde

Eger Mecnûn eger Vâmık eger Leylî v'eger 'Azrâ (Ahmedî Divanı, 8/8: 220)

Nerîmân: Daha çok dedesi Rüstem ile birlikte ele alınır. İran mitolojisinin meşhur pehlivan ve kahramanıdır. Beyitlerde daha çok cesareti ve kahramanlıkları ile ele alınmaktadır (Tolasa, 2001: 85).

Sor bu çarh-ı zâle Destân kaddadur

N'oldı Rüstem yâ Nerîmân kaddadur (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4032: 252)

Rüstem: Hakkında en geniş bilgiyi Firdevsî'nin Şâhnâmesi'nden öğrenmekteyiz. Zâl ile Kâbil hükümdarının kızı Rûdâbe'nin çocuğudur. Annesi doğumunu gerçekleştiremeyince, bir simurg annesinin karnı yararak dünyaya gelmesini sağlamıştır. Hayatı başarılarla doludur. Beyitlerde genel olarak 700 batman ağırlığındaki gürzü, kemendi, kaplan postundan kıyafetleri ve hızlı atı Rahş ile anılmıştır. Ayrıca İran hükümdarları ne zaman sıkışsa yardımlarına koştuğu ve İran halkını pek çok tehlikeden kurtardığı rivâyet edilir (Yıldırım, 2008: 294).

Kasdı ol kim id'anı Rüstem helâk

Kıla hancerle ciger-gâhını çâk (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 5667: 353)

Ye'cüc ü Me'cüc Ve Zu'l-karneyn: Kehf Suresi'nde Ye'cüc ve Me'cüc'un geçmişte yaşamış bir topluluk olduğu ve etrafa zarar verdiklerinden bahsedilmiştir. Bu zararlar Zülkarneyn'in yaptırdığı bir sed sayesinde engellenmiştir (18/93-97) Enbiyâ suresinde ise gelecekte ortaya çıkacak bir topluluk olarak geçmektedir. Kıyamet kopmasına yakın bir zamanda ortaya çıkacakları söylenecektir. Ortaya çıktıklarında insanlar arasında fitne ve karışıklık çıkaracaklarının haberi verilmektedir (Çelebi, 2013: 374).

Ye'cüc ü Me'cüc sedden anaru

Kaldılar hergiz geçemezler berü (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 3961: 248)

Tarihî Şahsiyetler

Attar: İranlı şair ve mutasavvıf olan Attar ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Eczacılık ve tıpla ilgilendiği için Attar lakabını aldığı düşünülmektedir. Eserlerinden öğrenildiğine göre, gençken hem attarcılıkla ilgilenmiş hem de tasavvufi ilim öğrenmiştir. Ayrıca birçok şeyhe hizmet ettiği de bilinmektedir (Şahinoğlu, 1991: 95). Bilinen eserleri şunlardır: İlâhinâme, Esrârname, Musîbetname, Hüsrevname, Muhtarnâme, Mantıku't-tayr, Dîvân ve Tezkiretü'l-evliyâ (Şahinoğlu, 1991: 97-98).

İşit sana diyeyim kuş dilinde hoş sırlar

Ki yırtta Mantık-ı Tayr'ı işitse anı 'Attâr (Ahmedî Divanı, XXII/3: 60)

Bilal-i Habeşi: Siyahî olması sebebiyle beyitlerde genel olarak dudak üzerindeki bene benzetilir (Tolasa, 2001: 46).

‘ lîkin Peygamber ‘aleyhi’s-selâm Bilâl-i Habeşîye didigü cânuma irdi
(Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme, M., b. 39: 247)’.

Eflatun: İslâm felsefesine etki eden ilkçağ Yunan filozofudur. Aristo’nun torunudur. Omuzlarının ve alınının genişliği sebebiyle daha çok Platon ismiyle tanınmıştır. Eflâtun, bilginin bir hatırlama olayı olduğunu dolayısıyla daha önceki hayatımızdan edindiğimiz tecrübeleri şimdiki hayatımıza yansıttığını inanır. Bu felsefesi ile beyitlerde yer alır (Olguner, 1994: 469-470).

‘Bir gün hâslardan bir kişi Eflâtun ziyâretine vardı (10) ve bir dem anunıla sohbet eyledi (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., hikâyet, s. 129)’

Didi Eflâtûn ki bilgil iy ulu

Kim kamu mevcûdun aslı oldu su (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 602: 40)

İsa Bey: Kaynaklarda İshak Beyoğlu İsâ Bey veya Gazî İsâ Bey olarak da anılır. XV. yüzyıl ortalarına kadar Üsküp ve Bosna bölgesinde sancak beyliklerinde bulunan bir uç beyidir (Pelidija, 2000: 475).

Devletin ve milletin şanı ve şerefi İsâ Bey –Allah ömrünü uzun etsin, şanını yüceltsin ve işlerini düzgün kılsın-,

Kendi emriyle işleri yürüten

Kendine karşı yapılan suçları affeden

Der tuhfe-i muhtasar dârem hadîs-i besi

Ve hüve ‘d-duâ ellezî edirectühü fîhâ

Mâ-râ be-gayr ez du ‘â ço dest-res ne-bûd ‘ş

İnne ‘l hedâyâ ‘âlâ mikdâri mühdîhâ (Ahmedi Dâî, Ukûdü’l Cevâhir akt; Özdemir, 2015: 24).

Mehmed Çelebi: 1386 veya 1387 yılında dünyaya geldiği düşünülen Osmanlı padişahıdır. I. Bâyezid'in Devlet Hatun'dan doğan dördüncü oğludur. Fetret Devri'nde Tokat, Amasya ve Bursa'yı yönetmiştir. Fetret Devri'nden sonra tahta çıkan Mehmed Çelebi, Osmanlı Devleti'ni tekrar birleştirmeyi başarmıştır (İnalcık, 2003: 391).

Baht-ıla geldi tahtına ol tâc-dâr-ı mülk
Toldı ziyâ vü nur u sa'âdet diyâr-ı mülk
Leşker-keş ü hasûd-küş ü memleket-güşây
Sultan Muhammed ol melik-i nâm-dâr-ı mülk
Bercîs-i mihr-güster ü Behrâm-ı intikâm
Mihr-i sipihr-i devlet ü kutb u medâr-ı mülk
Ol Rüstem-i zemân ü Nerîmân-ı rûzigâr
Küştâsb-i zemâne vü Sâm-ı süvâr-ı mülk
Ol şeh-süvâr kim atı na'li hilâl-var
Hem tâc-ı fark-ı çarh-durur hem sivâr-ı mülk
Şi'raya irdi şer' bulup andan asl u fer'
Ki oldur mülûk içinde şerî'at-şi'âr-ı mülk
Anun yesârı oldu sehânun yemîni kim
'Adli-y-le buldı yümni yemîn ü yesâr-ı mülk
Âb-ı hayat oldu anun zâtı lâ-cerem
'Azm i Firât oldu kamu cûyibâr-ı mülk
Hak ihtiyar itdi ezelde vücûdını
Anun-çun oldu ol ebada bahtiyâr-ı mülk
Bâ'de h'ab bâce-i serddür ü ateş-nihâd kim
Gark-âb oldu lâ-cere-i hâk-zâr-ı mülk
Lutf-ı sehâbı çün döke bâran 'aceb degül
Ger sebzesin zümürrüd ide mürg-zâr-ı mülk
Ol yaraşur memâlike mâlik ki anun-ıla

Oldı dürüst rast kamu kar u bâr-ı mülk
Ol râst itdi halk işin ü Hak itâ'atin
Her ki oldı rast-kar olur reste-kâr-ı mülk
Bekler murâdı mâl u murâdı anun key ad
Şehler şikârı vuhş u anundur şikâr-ı mülk
Bu kâr u bârdan dahı artuk hezâr-bâr
Feth ü fütûh virür ana kirdigâr-ı mülk
Bu şeh bigi nigâr getürmedi surete
Nakş ideli mezâhiri sûret-nigâr-ı mülk
Deyyâr memleketde yog-ıdı sen irmedin
Sinünle oldı şükr 'imâret diyâr-ı mülk
Cümle mülûke fahr ider memleket velî
İşbu melek-sıfat melik oldı iftihâr-ı mülk
Gül-zâr-ı mülke bakdum u gördüm mülûkini
Sensin güli arada vü bâkîsi hâr-ı mülk
Sudur kılıcun uş şehâ lîkin ki berk-vâr
Şeytân bigi şerarına yanar şirâr-ı mülk
Her kanda kim kılıcun irer topraga döker
La'l-i müzâb zi güher-i âb-dâr-ı mülk
Zer-bahş elünde her ki kılıcunı göre dir
Zî bî-karâr ki anun-ıladur karar-ı mülk
Pîruz ideli Hak seni iy şâh-ı dil-fürûz
Hoş rûşen oldı 'adlün-ile rûzigâr-ı mülk
Rûşen-durur yolun toz-ıla memleket gözi
Kim bunca vakt sana yidi intizâr-ı mülk
Şehler kamusı müftekır-ı mülkdür velî

Sinün 'inayetüne-durur iftikâr-ı mülk

İrdi şitâ vü kalbi katında duramazam

Kim tal bigi bürehneyem iy nev-bahâr-ı mülk

Bir kaç gün âsitanene komadum-ısa baş

Ma'zûr dut bu kulunı iy şehr-i yar-ı mülk

Getürdi Ahmedî ayaguna nisâr için

Dürr ü güher tavîlesin iy kâm-kâr-ı mülk

Nîçe ki gide fasl-ı zim-istân gele bahâr

Olsun murâdun-ıla bu leyl ü nehar-ı mülk

Düşmen neam bigi sana kurbân olıbanun

Olsun sana fidî ni'am-ı bî-şümâr-ı mülk (Ahmedî, Türkçe Divan, XLIX/1: 119-122)

Mehmed Çelebi'nin tahta çıkması ile Fetret Devri sona ermektedir. Ahmedî bu şiiri ile Mehmed Çelebi'nin tahta çıkmasıyla Osmanlı Devleti'nin saadet diyarına döndüğünü, karışıklıkların bittiğini belirtmektedir. Şiirde Mehmed Çelebi güç, saygınlık, cesaret v.b. mefhumlar ile tanınmış kişilerle birlikte anılmıştır. Şiirin alt metninde padişahın da onlar kadar değerli olduğu vurgulanmaktadır.

Şeyhî, bu şiirinde kısaca Mehmed Çelebi'nin tahta geçmesi ile Fetret Devri'nin son bulmasına sevindiğini; Osmanlı Devleti'nde artık huzurun, mutluluğun hâkim olacağını söylemektedir. Şiirde Mehmed Çelebi abartılı bir üslupla övülmüş olmakla birlikte dönemin dil hususiyetlerine göre kaleme alınmıştır. Bu şiirde geçen 'ben sana kurban olayım, sana sevgi mülkleri feda olsun' gibi sözlerden yola çıkarak hâmi- musâhip şair ilişkisini görmemiz mümkündür.

Mevlana: Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şairdir. Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen Mevlana, Konya'ya göçmüş ve ölene kadar orada kalmıştır (Öngören, 2004: 441) Kur'an ve Sünnet'e dayanan dinî tasavvufî görüşü ile günümüze dahi etki etmeyi başarmıştır (Öngören, 2004: 445). Eserleri şu şekildedir: Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fîhi mâ fîh, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbat (Öngören, 2004: 446-447).

İçe ol ayagı Sultân Veled

Mevlânâ sizde olısardur eved (Şeyyad Hamza, Ahval-i Kıyâmet; akt. Tavukçu, 2005: 186)

Murad: I. Mehmed'in bir cariyeden doğan oğludur. 1421- 1451 yılları arasında hüküm sürmüştür (İnalcık, 2006b: 164).

'Sultan Murâd bin Muhammed han için mezkûr kitâb-ı (9) şerîfi Fârisîden Tûrkîye tercüme itdüre. ... Tâ kim (12) ...mahfûz (13) ve mütte'iz ola (Ahmedi Dâî, Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi; akt. Çetin, 2014: 113)'

Nizâmî: 1435-1440 yılları arasında Konya'da doğmuştur. Şiir yazmaya başladığı ilk dönemlerde Fars şairlerinden etkilenmiştir. Türk Edebiyatı'ndan Ahmed Paşa ve Şeyhî'yi örnek almıştır (Bilgin, 2001: 453).

Boza-y-ıdî nizâmını sözünün

İşitse Ahmedî nazmın Nizâmî (Ahmedî Divanı, 654/9: 580)

Sultan Veled: Mevlana'nın büyük oğludur. Babasının ölümünden sonra Mevlana'nın yerine geçmesi istense de kabul etmeyip Hüsâmeddin Çelebi'ye intisap etmiştir. Veled'in ifadesine göre tüm bilgileri babasından öğrenmiştir. Eserlerinde de muhteva ve üslûp olarak Mevlana'nın etkisi altında kalmıştır. Türkçe şiirleri de olmakla birlikte daha çok Farsça şiir yazmayı tercih etmiştir (Değirmençay, 2009: 521). Eserleri şu şekildedir: Divan, Veled-nâme, Rebâbnâme, İntihânâme, Ma'arif (Değirmençay, 2009: 521-522).

İçe evvel ayagın Sultan Veled

İçemeyiserdür kâfir asla pelîd (Şeyyad Hamza, Ahvâl-i Kıyâmet; akt. Tavukçu, 2005: 186)

Süleyman Çelebi: Yıldırım Bâyezid'in ikinci oğludur. İçkiye olan düşkünlüğü, cömertliği ve iyiliği ile tanınır. Sanata ve sanatçıya daima destek olmuştur. Fetret Devri sırasında yaşça en büyük şehzade olduğu için tahta kendisinin çıkacağı düşünülmüştür. Ancak Mehmed Çelebi tarafından öldürülmüştür (Kayapınar, 2010: 82-85).

Yüzüne nice diyem kim kamerdür

Kim andan şems dahı bir eserdür

Saçun 'anber benündür dâne-i müşg

Lebün la'l ü dişün silk-i güherdür

Kaşun yayından atılan ol ohdur

Ki ana cân u dîn ü dil siperdür

Kaşunı 'akl benzetmiş hilâle

Gör ol bârîk-bîn ne kej-nazardur

Gözüm görmek diler dâyim yüzünü

Kamunun dilegi nûr-ı basardur

Irah senden yanarken şem' bigi

Bu ne hûn-ı dîl ü ne bîm-i serdür

Gözümdür feth-i bâb iden oduma

Bu ter-dâmen 'aceb deryâ-cigerdür

Gözün cânları ider sayd dâyim

Bu kanlu nîşe ana böyle hederdür

Nazar idüp cemâlün görmeyincek

Giceden gündüzüm târîk-terdü

Getür câmı ki irdi 'îd ü nev-ruz

Çiçekden yir yüzi pür-zîb ü ferdür

Çemen hem-şek-i tûtîdür ü lâle

Tezerv ü şâh-ı gül tâvus-ı perdür

Kelîm olup kelâma geldi bülbül

Ki karşısına anun nâr u şecerdür

Hevâdan her ne kim tagıla 'anber
Bulıtdan her ne kim irer düıerdür
Virelüm bâde-y-ile 'ömr dâdın
Bögün kim devr-i şâh-ı dâe-gerdür
Emîr Sülmân e'azz 'allahü nasra
Ki fazlı anun 'Alî 'adli 'Ömerdür
Sipâhına muc'în 'izz-ile nusret
Livâsına karîn feth ü zaferdür
Sünüsü dâfi' -i her zulm ü fitne
Kılıcı kâmi' -i her-şûr u şerdür
Kemer bağlamayan kullığına anun
Nice kim ney veger Rüstem kem-erdür
Fütûhı dâsitânı uş görünür
Hadîsi İskenderün cümle semerdür
Görüp işitmege medh ü du'âsın
Dime nergis benefşe kûr u kerdür
Anun şükrin diyen dillerde oldu
Sözün tâcını ne resme kim şekerdür
İşigi kible-i erbâb-ı devlet
Kapusı melce-i ehl-i hünerdür
Eline ebr nice diyeyim kim
Anun feyzi su bunun sîm ü zerdür

Dekâyık sırrınadur 'aklı mahzen
Hakâyık dürrine gönli makardur
Anun-çun sebze-durur 'adli bâğı
Ki şâhun kılıcı ana bahûrdur
Urınsa tâc hasmı girü hasdür
Horûs uş dún egerçi tâc-verdür
Kılıcından 'adû cân kurtara mı
Ki boynı bu kılıca reh-güzerdür
«enâsı eflâk tûmârında merkûm
Medîhi levh üzere müstetardur
Kulına şeh bir at in'âm itdi
Ne diyeyim ne zîba cânavardur
Yürise su-durur yügürse yildür
Velîkin berk şöyle kim hacerdür
Kazâ bigi irişür düşmene ol
Sanasın kim meger pey-i kaderdür
N'ireye kişi irmek diler-ise
Burâk-ı fikr bigi râh-berdür
Hilâl-i feth-durur na'li anun
Anun-çun çarh ana bî-siperdür
Kayada taşda oldur âhenîn-pây
Anun-çun yiryüzi andan pür-şererdür

İrer bir kâmile bir mülke gerçi

Binen yürüdüğinden bî-haberdür

Eger sarsarla koşlur olursa

Anı bin mîl bir demde geçerdür

Gereklüden ne kim dirler var anda

Eger eksügi varsa bir eyerdür

Kayurma Ahmedî kim anı virenden

Ol eksük dahı kim dirsın biterdür

Seni deryâ bigi bayıda dürre

Melik kim pâdişâh-ı bahr u berdür

Anun in'âmı h'ânın sorar-ısan

Cihânun varı ana mâ-hazardur

Du'âsın her seher vird it anun kim

Duânun mevsümi vakt-i seherdür (Ahmedî, Türkçe Divan, K. XXXIII. s.89-91)

Ahmedî, Süleyman Çelebi'nin fiziksel özelliklerini abartılı bir üslupla övdükten sonra siyasi başarılarından bahsetmiş ve daim olması için dua etmiştir. Ahmedî'nin, Yıldırım Bâyezid'in padişahlığı döneminde şiirlerini kendisine ithafen yazdığı bilinmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, o dönemde şairler sadece şiir yazarak geçimlerini sağlayamıyorlardı. Şiir yazmaya devam etmeleri için bir hâmiye ihtiyaç duyarlardı. Fetret Devri şairleri içinde şair-hâmi anlayışını en iyi Ahmedî'de görmekteyiz. Ahmedî Fetret Devri'nin ilk dönemlerinde yaşça büyük olduğu için Süleyman Çelebi'nin himâyesine girmek adına kendisini yücelten şiirler sunmuştur. Fakat Mehmed Çelebi'nin güçlenmesinin ardından hâmisiz kalmamak adına şiirlerini Mehmed Çelebi adına kaleme almaya başlamıştır. Ayrıca şiirde geçen 'duânun, bigi, kayurma, irer' gibi kelimeler incelendiğinde dönemin dil hususiyetlerinin yansıtıldığını da görmekteyiz.

Sohbetlerümüziün bizüm iy cân yaraşuğı

Sen cân ile hoşdur

Zîrâ ki kulun derdine dermân yaraşuğı

Sultân ile hoşdur

Her dem sanemâ kaddüni cân bagına ‘arz it

Kim bitse çemenler

Togrı didiler serv-i hurâmân yaraşuğı

Bustân ile hoşdur

Sünbül saçunı lâle yanagunda göricek

Sevdâ-zede gönlüm

Hayrân olup eydür gül-i handân yaraşuğı

Reyhân ile hoşdur

Hikmet eyesi pirden eyle işidürüz

Kim sohbet idicek

Halvetce mey ü sâz u gülîstân yaraşuğı

Oglan ile hoşdur

Cevr ile cefâ ‘âşıkâ lâyıık durur ammâ

Haddiyle gerekdür

Bî-çârelere zulm ile bühtân yaraşuğı

Oran ile hoşdu.....r

Çün baht sarâyında hükûmet süre ol şâh

Karşusına kullar

Bin bin dura çün taht-ı Süleymân yaraşuğı

Dîvân ile hoşdur

Dîvâneleri defter idene haber eylen

Rükn itsüm adumuz

Şeyhî gözet âyîni ki dîvân yaraşuğı

Erkân ile hoşdur

Ger hüsn zekâtında nasîb ire garîbe

N'ola çün ganîsen

În'âmuni 'âm it ki bu devrân yaraşuğı

İhsân ile hoşdur (Şeyhî, Türkçe Divan, LXII, 119-120)

Şeyhî, şiirinde Süleyman Çelebi'nin fiziksel tasvirini övdükten sonra kendisine yakın olmaktan mutlu olduğunu belirtip başarılarının daim olmasını temenni etmektedir. Bu şiirden yola çıkarak Şeyhî'nin hâmi arayışında olduğunu söylememiz mümkündür. Abartılı sayılabilecek bir üslupla yazılmış olan şiirde bulunan 'arz it, yaraşug, togru, didiler' gibi kelimelerden yola çıkılarak dönemin düzlük-yuvarlaklık, sertleşme gibi ses olaylarını görmemiz mümkündür.

X X X

Ne cân kim dil-beri vaslın müyesser kıldı devr anun

Hoş olsun vakti 'âlemde ki zevkin sürdi devrânun

Gedâ kim hâk-i pâyını nigârûn tâc-ı ser kıldı

Gözine çöbce görünmez bu taht u bahtı sultânun

Gel iy hûr-i sıfat bir dem cihân bâgını seyr eyle

Ki kıldı ravzadan ra'nâ sabâ şahının gülistânun

Lebün yâkutı renginden düzilmiş göncenün la'li

Saçun müşgi gubârından yazılmış hattı reyhânun

Sikender 'işin istersen çemende câm-ı Cem nûş it

Ki sâkî Hızr-ı hâdîdür lebine âb-ı hayvânun

Yüzün suyunı toğraga ko döksün âteş-i bâde

Ki viridi tahtını bâda cihân dîvi Süleymân'un

'Amel defterlerin Şeyhî riyâ vü zerk oda yakdı

Ne denlû şu saça ana kuru söz ile dîvânun (Şeyhî, Türkçe Divân, C, 140)

Şiirde Süleyman Çelebi'nin tahta çıkıp çıkmamayı önemsememesine rağmen padişah olmayı hak ettiğinden bahsedilmiştir. Süleyman Çelebi'nin hem yaşça büyük şehzade olmasından dolayı hem halkın çoğunluğunun kendisini desteklemesinden dolayı padişah olarak başa geçeceği düşünülmekteydi. Şiir, döneminde kullanılan Türkçe'nin özelliklerini barındırmaktadır.

Yakub Bey: 1387 yılında tahta çıkmıştır. Fetret Devri'nin ilk yıllarında Osmanlı'ya karşı vaziyet almışsa da sonradan Mehmed Çelebi tarafına geçmiştir (Varlık, 1996: 34).

'Biz kemter du'âcı bi-çârelere dahı şöyle işâret oldı ol sultândan kim oldur Hudâvendigâr-ı mu'azzam hurşid tal'at-ı 'âlem-efrûzı hüsrev-i âfâkı pâdişâh-ı bi-istihkâki, hasib ü nesib-ü zamân, server-i devrân, vâfirü'l-eyâdi ve'l-ihsân, el-mahsûsı bi-'inâyeti'r-rahmân 'âli'l-kaderi 'azime's-şân Sultân-ı Âl-i Germiyân Sultân Ya'kûb bin Şâh Süleymân bin Muhammed bin Ya'kûb Hân edâma'l-lâhu ta'âlâ zillehu 'aleynâ ve 'alâ cemi'i'l-müslimine. Âmin yâ Rabbe'l-âlemin. Türkîye dönder diyü işâret oldı, Türkîye dönderildi (Ahmed-i Dâî, Kitâbü't Tâbir Tercümesi s. 1b6 -2a4; akt. Çebi, 2019: 26).

Yıldırım Bâyezid: (bkz. S. 27)

DER-MEDH-İ SULTÂN MUHAMMED BİN BÂYEZÎD HÂN

*İy husrev-i memâlik iy server-i yegâne
Kim sana misl ü hem-tâ getürmedi zemâne
Sensin emîr-i mutlak hem dâver-i muhakkak
Virdibi lutf idüp Hak sini bugün cihâne
Hak fazlı irüp zuhûra sini ana irüre
Kim emrünü yitüre her mülk ü her mekâne
Hûn-rîz kılıcundan kaçır olursa düşmen
Kılıc irüp mu'ayyen anun kanına kane
İy vâkıf-ı hakâyık fazl itdi sana Hâlik
Kim kible-i halâyık oldı bu âsitâne
Anmaz 'adû ki anı ahdâs-ı âsümânî
İder be-nâ-gehânî kahr ohına nişâne
İy şâh elün sehâda her-dem olup ziyâde
Tâc ne urur 'atâda ebr-ile bahr u kâne
Sinün senânı eydür sinün du'ânı ider
Her nesnede ki cân var tâ mürğ-i âşiyâne
Hem kıdve-i ümemsin hem menba' -ı keremsin*

Cam-ı mey iç ki Cemsin tahta otur şeh-âne
İtdün 'adûyî iz 'âc başuna koyalı tâc
Şehler kamusı muhtâc oldu bu hânedâne
Sünün ki oldu erkam ider hasûdunı kem
Katunda rezm-i Rüstem olup-durur fisâne
Sender-durur sac adet hem sendedür siyâdet
Vâcib-durur itâ 'at sen şâh-ı kâmu-râne
Envârı devletünün âsârı ni 'metünün
Ahbârı râfetünün irişdi her kerâne
Lutfunla her müsülmân derdine buldı dermân
Sensin bugün Süleymân fermân it ins ü cânê
Yakdı beni bu gurbet i menba'-ı mürüvvet
Vakti-durur ki icâzet irüp bulam revâne
Nazm-ıla nesr-i zîbâ pîşem-durur hem inşâ
Adunı şah-ı vâlâ irürem âsümâne
Şöyle ola nazm-ı Çimşîd ki anı işitse hûrşîd
Şöyle ki mâh u nâhid nakş ide levh-i cânê
Çün Ahmedî du'âna başlaya ya senâna
Nakdîn nücûmun ana ide felek revâne
Gûş ol işit mac ânî terkîb ü hem beyânı
Benzetmegil sen anı festân u yâ fülâne
Niçe ki bite sünbül niçe ki açıla gül
Niçe ki gele bülbül bâgıla bû-sitâne
'Îşun güli açılsun emrûn nefâz bulsun
'Ömrün bahârı olsun ser-sebz câvizâne
Mülkün kazâsı bî-had bahtun bekâsı sermed
Olsun i şâh-ı evhad iy server-i yig-âne (Ahmedî Divanı: 173-175)

Ahmedî; bağlı olduğu Yıldırım Bâyezid'ı Cem Sultan, Cemşîd, Rüstem gibi güçlü şahsiyetlere benzeterek övmektedir. Gücünün devam etmesi, bahtının açık olması için dualar

etmektedir. Ayrıca dil hususunda şiir incelendiğinde, XVI., XVII. yüzyıllarda görülen abartılı üslubun bulunmadığını ve Arapça Farsça kelime sayısının az olduğunu görmekteyiz. Zuhâlâ, idicek ve fîsâne v.b. kelimelerde görülen düzlük-yuvarlaklık ve fonetik uyumları açısından bakıldığında, dönemin dil özelliklerinin şiirde yer aldığı görülmektedir.

DER-MEDH-İ SULTÂN MUHAMMED BİN BÂYEZÎD HÂN

Lebünden olalı sır-ı nihân-ı cân rûşen
Yüzünden oldu bu hûrşîd-i âsümân rûşen
Niçe ki râzımı cânımda kıluram penhân
Gözüm yaşı ider anı yigân yigân rûşen
Yüzün ne âyînedür kim anun safâsında
Olur ana nazar idene nakş-ı çân rûşen
Diler ki fehm ide cân agzunun hakikatini
Ne vehm-ile ola bu nükte-i nihân rûşen
Gözümü ko ki yüzüne nazar ide bir dem
Ki âb-ı ebr-ile olur rû-yı gül-sitân rûşen
Sabâ saçun nefesini irürse hâke ola
Çirâg-ı rûh-ıla eczâ-yı üstühân rûşen
Lebünü zikre getürdükde cân olur şîrîn
Yüzünü yad idicek olur revân rûşen
Çü kimse bilmedi mâhiyyetini sûretünün
'Aceb güneşe neden oldu bu nişân rûşen
Saçun nikâbı yüzünden gidicegez görünür
Ki gitdi gice vü gün oldu nâ-gehân rûşen
Yüzün hayâli zebân uralı yüregümde
Çirâg u şem' bigi olmuşam zübân rûşen
Yüregüme urdugu okı ider gözün inkâr
Gözüme karşıy-iken tir-ile kemân rûşen
Bu âh-ı serd-ile yaşum ne-çün ola tîre
Kamu suları çün ider dem-i hazân rûşen

Hayâli serv-kadûnün gele diyü gör kim
Ne çeşmeler bu gözümde olur revân rûşen
Kusûr u hûrî göremeye göz olup hîre
Yüzün bigi olur-ısa gülşen-i cinân rûşen
Saçın hevâsı-yla gün bigi 'âlem oldun
Nite ki rayet-i şâhinşeh-i cihan rûşen
Muhammed-i melikü 'l-mülk şems-i devlet-i dîn
Ki 'adli nûrî-yla oldu her mekân rûşen
Selîl-i şâh-ı cihân Bâyezîd İbni Murad
Sülâle-i şeh-i İslâm u Orhan-ı rûşen
Serir-bahş-i selâtîn u tâc-dâr-i mülûk
Ki olur likâsı-y-ıla çeşm-i hânedân rûşen
Ayagının tozını sürme eylese nergis
Sitâre bigi gözi ola câvizân rûşen
Hayâlünü görür-ise karanlık düşde
Ola ziyası-la anun hemân zemân rûşen
Sabâh mihrün-ile urdi dem 'aceb gündür
Bu ki itdi şemc bigi nûr-ıla dehân rûşen
Zuhûrî buldı huzûrun çü gaybet itdi 'adû
Bulıt gidicek olur şems bî-gümân rûşen
Mu'ammeyât-ı mac 'ânî zamîrüne iy şâh
Olur, niçe kim ider fikrin imtihân rûşen
Kılıcunun suyına irdi âb-ı bahr meger
Ki oldu âyîne-vâr anda her kerân rûşen
Siper yire sala lâle-misâl çünkim ola
Gözine düşmenün ol tîg ü ol sinân rûşen
Ne âsitân-durur ol devlet-âşiyân ki ider
Gözine encümün ol hâk-i âsitân rûşen
Nicesi münkir olur hasm sana görir-iken

Yüzünde âyet-i baht-ı ebed 'ayân rûşen
Kişiye kim ola ol rûz kur çün huffâş
Ne nef' i olduğu şah-ı sitâre-gân rûşen
Kapun ki hizmet-içün anda cem' olur encüm
Olup-durur nite kim râh-ı kehkeşân rûşen
Kılıcunun odına muhterik olur düşmen
Nite ki gün zühal-ıla idicek kırân rûşen
Fisâne oldu Nerîmân u Sâm ol demden
Ki nusretün kılıcı oldu bî-fisân rûşen
Senün her işde gören 'azmüni ki hazmi ola
Bilür ki nice olur emri kün-fe-kân rûşen
Yiter bu hüccet-i kâtı' kılıcuna ki oldu
Fütûhı âyeti tâ hadd-i Kîrivân rûşen
Diler ki ola bu eyvâna pâsü-bân keyvân
Ne yüce himmet ider gör bu pâsü-bân rûşen
Güher sehâvetünün korhusından oldu nihân
İde-durur bu işi râst bahr u kân rûşen
Senün kemâlünün evsâfı bî-nihâyetdür
Burada 'acz olur 'özü-i medhi-hevân rûşen
Bu rûz-nâmene yirinme Ahmedî sâce ol
Ki rûzigârun ide subh-ı kâmu-rân rûşen
Nüvaht itse beni şehri-yâr sözümden
Kamu cihânda ola hûb dâsitân rûşen
İde bu pir-i cüvân-dil cüvân-ıla pîre
Ki ne keremler ider ol şeh-i cüvân rûşen
Güneş bigi söz içinde benem müşârün ileyh
İder bu da'iviye tasdik ins ü cân rûşen
Nite ki şem'-dilüm cümle nûrdur gerçi

Ki var-durur nefesümde ateş ü duhân rûşen
Nice ki 'ahber ola bâg u bû-sitân efzûn
Niçe ki ola gül-ile bu hâk-dan rûşen
Bahâr-ı devletüne irmesün hazân kim anun
Olur, hevâsı-y-ıla bâg u bû-sitan rûşen
'Adûna ki oldu kıyâmına mahşeyün münkir
Kıyâmet eylesün iy merd-i ser-giran rûşen
Sitâreye çerinün tozu rûşinâyı-yi çeşm
Niçe kim ide gözi hâk-i Isfahân rûşen (Ahmedî Divanı: 169-173)

Ahmedî bu şiiri ile Yıldırım Bâyezid'in fiziksel özelliklerini abartılı bir dille tasvir etmiştir. 'Şehinşeh' olduğunu, ayağını bastığı toprağın bereketlendiğini söyleyerek Yıldırım Bâyezid'e methiyelerde bulunmuştur. Şiirin döneminde varolan arkaik, fonetik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarını yansıttığı görülmektedir. Ayrıca şiirde yer alan şahıs ekleri ve iyelik ekleri de yüzyılın özelliklerini taşımaktadır.

Yıldırım Han ebâyezîdü 'l-vakt
Hâmiyü 'l-mülk ü mâhiyü 'l-a 'dâ
Tû Tehemten tenî vü Âsaf-saf

Tû Sikender-derî vü Dârâ-râ (Bursalı Niyazi, 2015: 587)

Bursalı Niyazî, dörtlüğünde Yıldırım Bâyezid'i güçlü, adil olan zatlara benzeterek övgüde bulunmaktadır. Sade bir Türkçe ile yazılmış olması da dönemin dil hususiyetlerine ışık tutmaktadır.

4.14. Dönemin Eserlerinde Geçen Yer İsimleri

Acem: Acem kelimesi başlarda Araplar tarafından Arap olmayan kişiler için kullanılmıştır. IX. yüzyıldan itibaren Arap olmayan toplumların İslâm dünyasında sosyal, kültürel ve politik alanda güç kazanmalarıyla birlikte coğrafi bir tabir haline gelmiştir. Acem memleketi, İsfahan, Hemedan ve Tahran arasında kalan merkezi bölgedir. Daha sonraki dönemlerde Acem kelimesi ile tüm İranlılar kast edilmiştir (Karaismailoğlu, 1988: 321).

Kûreler getürdüben şâh-ı Acem

Her taraftan ürdi ol dîvâra dem (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 3958: 248),

‘Pes ‘Arab’dan ‘Acem’den elçiler kim gelürdü’ (Ahmedi Dâî, Tıbb-ı Nebevî, 13a 2-3; akt. Çağiran, 1997: 355)

Babil: Harut’un asıldığı kabul edilen kuyunun Babil’de olduğuna inanılır. Bu sebeple beyitlerde çoğunlukla Harut ve asıldığı kuyu ile birlikte ele alınmaktadır (Tolasa, 2001: 94).

‘dostlık dahı garazıçundur kim andan assı göre. Anun dahı sonı düşmanlık olur. Nite kim Bâbil (6) pâzişâhile, pâzişâhzâde arasında oldu (Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme, M., 12a: 215)’

Çin: Çin beyitlerde daha çok resim sanatının merkezi olarak geçmektedir. Mani’nin hayatının büyük bir kısmı Çin’de geçtiği için resim sanatı ile birlikte anıldığı düşünülmektedir. Öyle ki bazı beyitlerde Çin şehrinin zikri tamamen Mani’ye dayanmaktadır. Ayrıca Çin kelimesi kıvrım, büküm anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla sevgilinin saç, yüzü ya da yüzündeki ayva tüyler kastedilmektedir (Tolasa, 2001: 93).

Aldı bî-hadd gevher ü dürr-i semîn

Tazı itlerle zer ü dîbâ-yı Çîn (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1704: 107)

‘(2) vâridi kim Çîn nakkâşları cemâl-i nakşın hayâl tahtasına yazamazdı ve gözler âyîne de musavver idemezdi (3) ve güneş oğurdubânlığın (4) iderdi (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., 17a: 221).’

Hindistan: Beyitlerde genel olarak uzaklığı, deniz ticareti, zengin tabiatı, papağanları ve baharatlarıyla ele alınan şehirdir. Bazen ülke değil içinde yaşayan halk ve onların halinden bahsedilir. Bu durumda siyahlık mefhumu ve saç ile birlikte kullanılır (Tolasa, 2001: 92).

Bahr-ı Hind ü Fâris ü deryâ-yı Rûm

Bahr-ı Cürcân Kulzüm iy dâna-yı Rûm (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4848:

302)

‘(8) Hindustân otlarından bir ot vârdur, bir zerre andan virürsen derhâl ölür; kurtulursın (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., 14b: 218)’

Horasan: İran'ın kuzeydoğu bölgesinde bulunan bir eyalettir. Horasan kelimesinin Sâsânîler zamanında ortaya çıktığı düşünülmektedir. Günümüzde bölgenin toprakları Türkmenistan, Afganistan ve İran olmak üzere üçe ayrılmıştır (Çetin, 1998: 234). Özellikle İslâmiyet'in yayılmasından sonra büyük bir din merkezi konumuna gelmiştir. Horasan'da pek çok ilim adamı yetişmiştir (Çetin, 1998: 239).

*‘ammâ Horâsân ilinde bir dost vardur: cihân (12) görmüş, işlerde sınanmış,
hulki eyü, kavli dürüst, dilerse seni ana ısmarlayayın (Ahmed-i Dâî, Çeng-
nâme, M., 11a: 214)’*

*‘Sen ne (11) eylesin? Horasan iklimin esenlemek gereksin (Şeyhoğlu Mustafa,
Kâbus-nâme, M., b. 19: 174)’*

İsrâîl: Yahudi halkının doğum yeri olan topraklardır. Milletin tarihi bu topraklarda şekillenmiştir. İlk iki bin yılı kutsal kitaplarında yer almaktadır (Ben-Haim, 2008: 7). 1517 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. O dönemde dört bölüme ayrılan topraklar, idari olarak Şam'a bağlıydı ve İstanbul'dan yönetilmekteydi. Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümüne dek hükümet idaresinde iyileşmeler yaşanmıştır. Yahudi göçleri sayesinde Safed şehri tekstil merkezi ve entelektüel faaliyetlerin canlandığı bir yer olmuştur (Ben-Haim, 2008: 25).

Çün Benî İsrâile irdi ol belâ

Oldılar mihnet elinde mübtelâ (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 7065: 442)

Kudüs: Kudüs'ü kutsal kılan sebeplerin başında peygamberlerin çoğunun bu şehirde yaşamış olmasıdır⁵ (Öztürk, 2017: 40). Kudüs, Klasik Edebiyatta genel olarak Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi, Mescid-i Aksa ve İsra kavramları ile anılmaktadır (Öztürk, 2017: 41). Kudüs şiirde, dinî ve sosyal açıdan önemli görülen diğer şehirler gibi bir mazmun haline gelmiştir (Öztürk, 2017: 42).

Çünkü alur Yûsuf'ı Kuds'e varur

*Eşit imdi ne kerâmet gösterür (Şeyyâd Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 277:
37)*

⁵ Hz. Davut, Hz. Süleyman, Hz. Yahya, Hz. Zekeriya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed.

Mekke: Mekke, Hz. Muhammed'in mezarını bulundurması ve bu bölgeye Müslümanlardan başka kimsenin girememesi gibi hususlarla ele alınmaktadır. Divan şiirinde sevgilinin mahallesi de Kâbe'ye benzetilerek yabancıların giremediğinden bahsedilmiştir (Tolasa, 2001: 94-95).

Ehl-i Mekke bağlayup anunla kîn

Katline kasd itdiler anun yakîn (Ahmedî Divanı, b. 273: 644)

Mısır: Mısır şehri, Hz. Yusuf ile Züleyha'nın hikâyesinin geçtiği şehir olarak ele alınmaktadır. Beyitlerde daha çok Şam, Rum, Bağdad, Habeş gibi şehirlerle birlikte geçmektedir. Ayrıca şehir olarak güzelliği, şeker kamışı ihracatı ve kılıç üretimi ile de bahsedildiği görülmektedir (Tolasa, 2001: 93).

Sûrat eydür ol benem Mısır Azîzi

İster-isen Mısır'a gel görgil bizi (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 342: 41)

Nil Nehri: Mısır'ın hayat kaynağı olan nehirdir (Seyyid, 2007: 122). Klasik Türk edebiyatında Mısır'ı anlatan eserlerde Nil nehrine dair bilgiler, özel bir bölümde verilmiştir (Şahin, 2017: 277)⁶ Klasik edebiyatta Nil nehri çoğu zaman âşığın gözyaşlarıyla teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Mısır bölgesinde yaşadığı için Yusuf ve Musa peygamberlerin kıssalarına atıfta bulunacak şekilde de kullanıldığı görülür. Nil nehrinin bulunduğu topraklar çok bereketliydi. Beyitlerde orada yetişen tarım ürünlerinden ve halkın kültürel özelliklerinden de bahsedilmiştir (Şahin, 2017: 306).

Bir yer-idi Nil suyundan ayrılıu

Anda bünyâd kıldı şârın ol ulu (Şeyyad Hamza, Yusuf u Züleyhâ, M., b. 1487: 117)

Nil Irmagın dah'anda gördi şâh

Menba'ın kandan diyüben sordı şâh (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 4333: 271)

⁶ Evliyâ Çelebi- Seyahatnâme adlı eserinin 10. Cildini Nil nehrine ayırmıştır; İbrahim b. Balî- Hikmetnâme adlı eserinde Nil nehrine ait özel bir bölüm vardır.

Rey şehri: Tahran'ın 7-8 km. güney-güneydoğu tarafında, Elburz dağlarının kuzeyinde bulunan şehirdir (Özgüdenli, 2008: 40). Reh Darphânesi'nde yapılan yoğun sikke basım faaliyetleri ise ekonomik olarak güçlü olduklarını göstermektedir (Özgüdenli, 2008: 40). Rey şehrinde pek çok devlet kurulmuştur (Özgüdenli, 2008: 41).

‘Eşitdüm ki Rey şehrinde bir derzi var-ıdı (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., s. 146).’

Rum: ‘Diyar-ı Rum’, ‘milk-i Rum’ tabirleri ile de anılan şehirdir. Beyitlerde geçen Rum şehri ile genelde orada yaşayan halk kastedilmektedir. Rum kelimesi ile düşünülen asıl şey beyazlıktır. Daha çok Hint, Şam, Mısırx kelimeleri ile birlikte kullanılarak tenasüp veya tevriye sanatı yapılır (Tolasa, 2001: 92).

K’urdi Keyhüsrev anun başına tâc

Rûm u Şâm ana virürlerdi harâc (Ahmedî, İskender-nâme., M., b. 1048, s. 67)

‘ (10) egerçi, sen Rûm mü’ezzini isen (Şeyhoğlu Mustafa, Marzuban-nâme., M., 39b, s. 246)’

‘Rum (15) hakimlerinin ‘âdeti ve resmi eyledür ki çün hammâmdan çıkarlar; bir zamân [72] câmekende yatmayınca taşra çıkmazlar (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., 17.b, s. 169)’

İy ki âfâk senün hamdü n iderler yekser

İy ki kuldu r sana berbeste kemer Rûm u Hazer (Ahmedî, Bedayi’u’s sihr fi sanâyi’i’ş-Şi’r; akt. Temizel, 2002:165-166)

“Çün müşâhede olundı Rûm şehirlerinde Pârsî lügat kavâ’idinde hâlel yol iltmişdür. Dahı rekiklik ve sekimlik lafızlarında dahı ma’nilerinde karâr bulmuş. Ol ki tavâyif-i muhtelifelerün ağzından işidildi sînâ’at isleri katında tashihine ve tahkikine ihtimâm göstermediler. Bir cemâat kardaşların üründüsinden dahı dostların üründüsinden dilek itdiler ki bir muhtasar düzile Pârsi lügatün tashihine. Şöyle ki fasahat ehlinün tasniflerinde dahı belâgat ehlinün te’liflerinde degzine ve isti’ mâl ola ve dahı haberler defterlerinde dahı eş’âr divânlarında zikr olunmuş ve yazılmış ola. Ben kul dahı anların dileğine

imtisâl itmegi vâcib görüp dahı lâzım anlayup tâ bir muhtasar te'lif itdi. Şol lugatları ki [kâmil edibler] dahı fâzıl şâirler manzûm ve mensûr ibâretde ta'bir ü takrir ü tastîr ü tahrir itmişlerdi, cem eyledi (Ahmed-i Dâ'î, Müfredât; akt. Çetin, 2006:119)

Sistan: Orta Farsçada 'sakaların ülkesi' anlamına gelen sakastân kelimesinden gelmektedir. Günümüzde bir kısmı İran'da bir kısmı Afganistan'da olan bölgedir (Özgüdenli, 2009:274). Sistan şehri beyitlerde, İran'ın millî destanı Şâhnâme'nin meşhur kahramanı Rüstem-i Zal'ın memleketi olarak geçmektedir (Özgüdenli, 2009:275).

Ol aradan kıldı azm-i Sîstân

Îrte gice durmadı oldu revân (Ahmedî, İskender-nâme, M., b. 1705, s.108)

Şam: Şam kelimesi, şehirden başka 'akşam' anlamına da gelmektedir. Beyitlerde hem şehir olarak hem de sevgilinin saçı olarak geçmektedir. Ayrıca beyitlerde Mısır, Bağdad ve Rum şehirleri ile birlikte ele alınmaktadır. Şam şehri zırh, şişe ve gül suyu gibi ürünleri ile de dikkat çekmektedir. Mekke'ye giderken uğrak yeri olarak da beyitlerde yer almaktadır (Tolasa, 2001: 94).

'(2) dâsitân-ı Nevhara: melik-zâde eyitdi: işitdüm ki Şâm vilâyetinde bir pâzişâh vârimış ki dâna ve 'âkil (3) 'adl ü insafîle ârâste ol pâzişâhun nedimleri arasında bir kişi vâridi (Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme, M., 11b, s. 214)'

Taberistan: İran'ın kuzeyinde bulunan ve XIII. yüzyıldan itibaren Mâzenderan adıyla anılan bölgedir (Özgüdenli, 2010:322). Tâberistan siyasî olarak pek çok savaş yaşamıştır. En son Hârizmşahlar'a bağlanmıştır. Bu bölgede Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Ebû't-Tayyib et-Taberî, Ali b. Rabben et-Taberî gibi ünlü âlimler yetişmiştir. Taberistan'dan ünlenen âlimler genel olarak Taberî nisbesiyle anılmaktadır (Özgüdenli, 2010:323).

' Ve Taberistân dervîşleri insâf (5) verürler, insâf almazlar (Şeyhoğlu Mustafa, Kâbus-nâme, M., s. 282)'

Türkistan: Horasan, Pamir ve Hindukuş-Kunlun dağları, Çin'in Tun-huang bölgesi, Mançura'nın batısı, Moğolistan, Sibirya'nın tamamı, Ural dağları ve Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktayı kapsayan bölgedir (Taşağıl, 2012:556). İslâm öncesinde

Türkistan'da Hun, Akhun, Göktürk, Uygur gibi Türk boyları yaşamıştır (Taşağıl, 2012:557). Ayrıca günümüzde Kazakistan'da bulunan Yesi şehrinin adı Türkistan olarak da geçmektedir. Yezdî'nin Zafernâmesi'nde de bu bölge Türkistan olarak verilmiştir. Bu şehrin ünlenmesinin sebebi, Türkler'in İslâmiyete geçişini sağlayan Ahmed Yesevî'nin yaşadığı şehir olmasıdır. Ahmed Yesevi bu bölgede 'Hazret-i Türkistan' adıyla anılmaktadır (Taşağıl, 2012:560).⁷

Lal-i cân-bahşuna yagmâ-yı cihân ister gözüün

Ne bilür cân kıymetin hindû-yı Türkistânîdür (Şeyhî Divanı, IX, b. 19, s. 40)

⁷ Şiirlerin alıntılандığı eserlerde şapkalı yazılması gereken bazı harflerin şapkasız yazıldığı tespit edilmiştir. Dikkatimizi çeken bu harflere müdahalede bulunulmuştur.

SONUÇ

Osman Bey küçük beyliğini, büyük gayretler sarfederek sınırları belli olan bir devlet konumuna yükseltmiştir. Osman Bey'den sonra tahta geçen her padişah da bu devletin sınırlarını korumakla kalmamış topraklarını genişletmiş ve aynı zamanda devletin kurallarını, geleneklerini belirlemiştir. XIV. yüzyıla gelindiğinde belli bir refah seviyesinde olan halk ve siyasî otoritesi kesinleşmiş bir devlet ile karşılaşılır. Batı'da Yıldırım Bâyezid, Doğu'da ise Timur büyük zaferler kazanarak gücünü gösterme arzusunda olmuşlardır. Her iki padişah da sınırlarını genişletmeye devam ettikçe birbirleri için bir tehdit halini almaya başlamışlardır. Bu durumda da Yıldırım Bâyezid ve Timur, güçlerini birbirine kabul ettirmek için bir süre mektuplaşmışsa da bir çözüm getirememişlerdir. İki büyük gücün çarpışmaması kaçınılmaz olmuştur. 1402 yılında Yıldırım Bâyezid ile Timur arasında kanlı Ankara Savaşı yaşanmıştır. Savaşın sonunda Yıldırım Bâyezid yenilmiştir. Timur, savaşın ardından Anadolu Beylikleri'ne eski topraklarını iade etmiş, kalan toprakları da dört şehzade arasında paylaşmıştır. Her şehzade başka bir şehre verilmiş ve orada kendisine ait bir saray tahsis edilmiştir. Bunun sonucunda da dört şehzade 'gerçek padişah' olmak için birbiriyle savaşmak durumunda kalmış ve Osmanlı Devleti on bir yıl boyunca başsız kalmıştır. İç karışıklıklarla geçen bu dönem 'Fetret Devri', 'Fasıla-ı Saltanat' gibi isimler ile anılmıştır. Şehzadeler, bir yandan kardeşlerine karşı savaş verirken bir yandan da saraylarında sanatla ve edebiyatla ilgilenmeye çalışmışlardır. Hoca Sadeddin Efendi, Dukas, Hammer gibi tarih yazımı ile ilgilenen sanatçılardan bu dönem ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Burada unutulmaması gereken en mühim nokta, olayları ele alan sanatkârın bağlı olduğu hükümdar ve hangi ırktan geldiğidir. Osmanlı Devleti'ne daha yakın olan tarih yazarları Yıldırım Bâyezid'in gücüne vurgu yaparken Timur'un yakınında olan tarih yazarları ise Yıldırım Bâyezid'in öldürülüşünü, tutsak edilişini vb. konuları abartarak ele almışlardır.

Türk Dili, Beylikler Dönemi'ne gelinceye dek Arapça ve Farsça'nın himâyesi altında gelişen bir dildi. Tabii olarak da şairler, ilk edebî örneklerini Arapça ve Farsça vermişlerdir. Ancak Beylikler Dönemi yöneticileri bilhassa Türkçe eser yazılmasına destek vermiş, yabancı dilden pek çok eseri Türkçe'ye tercüme ettirmişlerdir. Beylerin bu isteğine her şair olumlu bakmamıştır. Kimi şairler Türkçenin şiir yazmak için elverişsiz bir dil olduğundan yakınırken kimi şairler de eserlerinin sonunda bu dilde yazdıkları için okuyucularından özür

dilemişlerdir. Bilinçli olarak Türkçe yazan ve bunu telkin eden şairler de mevcuttu. Beylerin bu tutumu Türkçenin gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış Türk milletinin dinini kendi dilinde okuyup anlamasını da kolaylaştırmıştır diyebiliriz. Türkçenin gelişmesine bu denli eğilen beyler, şairlerle daima içiçe olmuş ve beğendikleri şairleri himâyelerine almışlardır. Osmanlı Devleti'nin ilk padişahları olan Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad, yeni kurulmuş ve büyüme aşamasında olan bir devletle karşı karşıya oldukları için sanatla ve edebiyatla ilgilenmeye çok fazla zaman ayıramamışlardır. Osmanlı Devleti'nin şairlerle olan ilk ciddi teması Yıldırım Bâyezid döneminde başlamıştır diyebiliriz. Elimizde varolan kayıtlara göre Bursalı Niyazî Divanı'nı Yıldırım Bâyezid'e takdim etmiştir. Yine var olan kaynaklardan öğrenildiğine göre, Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa Hurşid ü Ferahşad adlı mesnevisini Yıldırım Bâyezid'e sunmuştur. Yıldırım Bâyezid'in şaire ve sanatçıya karşı tutumu sayesinde Osmanlı topraklarına pek çok yabancı sanatkâr gelmiştir. Yıldırım Bâyezid'in bu tutumu oğullarına da örnek teşkil etmiştir. Özellikle Süleyman Çelebi taht kavgası verdiği bir dönemde dahi sarayında pek çok sanatçı barındırmıştır. Süleyman Çelebi'nin sarayında şairlerin yanı sıra hünerli çalgıcıların da var olduğu bilinmektedir.

Dönemin şairleri, şiir yazmaya devam etmek ve yazdığı şiirlerden para kazanmak için bir hâmiye ihtiyaç duyarlardı. Şairler tüm hünerlerini göstererek padişaktan, devlet büyüğünden veya nüfuzlu bir kimseden himâye beklerlerdi. Şair, himâyesine girdiği kişinin istekleri doğrultusunda şiirler yazar, çoğu şiirini de hâmisine ithaf ederdi. Selçuklu Devleti'nden gelen bu geleneğin Yıldırım Bâyezid ile birlikte tekrar canlandığını görmemiz mümkündür. Yıldırım Bâyezid öldükten sonra Süleyman Çelebi yaş olarak diğer şehzadelerden büyük olduğu için halk onun tahta çıkacağını düşünmüş, sanatçılar da kendisine kasideler sunup onun himâyesine girmeye çalışmışlardı. Ahmedî'nin ilk önce Yıldırım Bâyezid'in himâyesine girip ölümünden sonra da güçlü olan şehzadeye kaside sunup himâyesine kabul beklemesi, tespitimizi doğrular niteliktedir. Mehmed Çelebi'ye de Ahmedî ve Şeyhî'nin şiirler sunduğu, kendisine hayır dualarda bulunduğu bilinmektedir.

XIV. yüzyıla edebiyat perspektifinden bakıldığında konu ve tür çeşitliliğinin artmaya başladığı görülmektedir. XV. yüzyılda ortaya çıkıp XVI. yüzyıldan sonra ivme kazanan gazel ve kaside nazım şekilleri bu dönemde görülmese de mesneviler, Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen manzum hikâyeler, hamseler, öğretici hayvan hikâyeleri gibi pek çok tür edebiyatımıza girmiştir. Bu dönemde bir şairin mesnevi sahibi olması itibarını arttıran bir

olguydu. Bu sebeple de şairler mesnevi yazmaya çok önem veriyorlardı. Dinî-tasavvufî, kahramanlık, aşk konulu mesneviler revaçtaydı. Ek olarak halkı eğitme gayesi güden şairler de vermek istedikleri öğütleri, bilgileri yine mesnevi nazım şeklini kullanarak iletiyorlardı. Dönemin eserlerinde, özellikle de mesnevilerinde halkın çeşitli inançları, korkuları, giyim-kuşamları, meslek grupları gibi hususlara da rastlamaktayız. Sonraki yüzyıllarda olduğu gibi bu dönemde de şairler söylediklerinin doğruluğunu teyit etmek, daha inandırıcı olmak gibi amaçlarla şiirlerinde sıkça atasözleri ve deyimlere başvurmuşlardır. Dönemin eserleri dikkatle incelendiğinde, revaçta olan dinî, efsanevî ve tarihi kişiliklere, yer adlarına dair bilgilere de ulaşılmaktadır. Bahsi geçen eserlerde, on altıncı ve sonraki yüzyıllarda olduğu gibi tam ve başarılı örnekler değildir. Örneğin Ahmedî, Yıldırım Bâyezid’i bir şiirinde Cem’e benzetir:

Cam-ı mey iç ki Cemsin tahta otur şeh-âne

İtdün ‘adûyı iz ‘âc başuna koyalı tâc

Bursalı Niyazî de, Yıldırım Bâyezid’i adaletli oluşu ile bilinen efsanevî bir kişilik olan Âsaf’a benzetir:

Tû Tehemten tenî vü Âsaf-saf

Tû Sikender-derî vü Dârâ-râ

Ahmedî bir başka şiirinde de Emir Süleyman’ı Hz. Ömer ve Hz. Ali’ye benzeterek övmüştür:

Emîr Sülmân e’azz’allahü nasra

Ki fazlı anun ‘Alî ‘adli ‘Ömerdür

Türk kültürü ve edebiyatı her daim başka kültür ve edebiyatlarla iç içe olmuştur. Türkler, siyasî ve sosyal olarak komşuluk yaptığı devletlerden etkilendiği kadar kendi kültürleriyle de komşu ülkeleri etkilemişlerdir. Örneğin sosyal hayatta Fars kültüründeki İşret Meclisleri’nden etkilenirken edebî anlamda ise hem Fars hem Arap edebiyatlarından etkilenmiştir. İşret meclislerinin tasvirlerini de yine dönemin eserlerinden öğrenmekteyiz. Örneğin Ahmedî’nin İskender-nâme adlı eserinde İskender’in kurdurduğu işret meclisi detaylı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Oğuz Türkleri, kendi örflerini, dillerini bu kültürler ışığında harmanlamıştır diyebiliriz. Osmanlı halkı, başka kültürlerden aldıkları unsurları, kendi benlikleriyle yoğurup özgün bir ‘Türk kültürü’ oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Fetret Devri’ne

kadar olan süreçte de Türk kültürü benliğini kaybetmediğini ve şekil değiştirmedini görebilmekteyiz. Türk kültürü oluşurken Âhilerin büyük katkısı olmuştur. Âhiler, döneminde hem meslek erbapları yetiştirmiş hem de müşğul durumda olan herkese yardım eli uzatmışlardır. Türk kültüründe hayrat mefhumu da önemli bir yere sahipti diyebiliriz. Özellikle padişahların yaptırdığı hayratlar, dönemin eserlerinde açıkça tasvir edilmiş, kayıtlara geçmiştir.

Çalışmaya, ‘Devleti derinden etkileyen bir olayın edebiyata ve kültüre yansıması nasıl olur?’ sorusu üzerine başlandı. Dönemin tarih yazarları ve sanatçıları incelendikten sonra bir takım çıkarımlarda bulunuldu. Çalışmanın sonucunda ulaştığımız sonuç ise şu şekildedir: On ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar yükselişte olan Türk Edebiyatı, yaşanan siyasî olaylardan olumsuz manada etkilenmemiş olup sanatçılar eser vermeye devam etmiştir. Bu dönemde yazılmış eserlerde gördüğümüz örneklerde sadece konular ve sunulan kişiler değişmiştir dememiz mümkündür. Türk Edebiyatı, Ankara Savaşı’na dek yöneticiler tarafından, özellikle de Yıldırım Bâyezid tarafından destek görmüştür. Ankara Savaşı sonrasında da Yıldırım Bâyezid’in tutsak edilişi ile kesintiye uğramayan edebiyat, yalnızca konu açısından değişmiştir denilebilir. Hâmi edinmek isteyen şairler için büyük bir fırsat olan bu dönemde, şairler güçlü gördükleri şehzadenin himâyesine girmek için kendilerine şiirler yazmışlardır. Ayrıca şehzadelerin, böylesi karışık bir ortamda dahi yanlarına gelen şairlere olabildiğince destek vermesi ve himâyelerine almaları Osmanlı Devleti’nin sanatçıya olan bakış açısını göstermesi hususunda dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

Abdülkadir (1327), Bursa Tarihi [Aktaran: Algül, Hüseyin (1999), ‘Osman Gazi ve Orhan Gazi’nin Şahsiyeti’, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.8, c.8, s. 60-66

Ahmet Cevdet Paşa, ‘Kıyas-ı Enbiya’, cilt 6, [Hazırlayan. İz, M. (1985), KB Yayınları] [Aktaran Baştürk, Sadettin (2015), ‘Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkisi Bağlamında Yıldırım Bayezid-Emir Sultan Örneği’ Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 319-345]

Aka, İsmail (2012), ‘Timur’, TDVİA, cilt 41, s. 173-177

Akbıyık, Hayrunnisa A., ‘Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları’

<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3283-published.pdf> erişim tarihi: 04.01.2019

Akdoğan, Yaşar, ‘Ahmedî Dîvânı’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> erişim tarihi: 08.03.2019

Akdoğan, Yaşar, ‘Ahmedî- İskendernâme’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0> Erişim tarihi: 26.11.2019

Aksoy, Hasan (1993a), ‘Cemşîd ü Hurşîd’, TDVİA, cilt 7, s. 341-342

Aksoy, Aysel (2018b), ‘13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu’da Ahi Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti’, Medeniyet ve Toplum Dergisi, C. 2, S.1, s. 19-35

Aktepe, Münir (1993), ‘Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa’ TDVİA, cilt 8, s. 214-215

Akyol, İbrahim (2015), ‘Yıldırım Bâyezid ve Oğlu Emir Süleyman Döneminde Himaye Edilen Şairler’ Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 583-595

Albayrak, Nurettin (1997), ‘Hamzanâme’ TDVİA, cilt XV, s. 516-517

Algül, Hüseyin (1999), ‘Osman Gazi ve Orhan Gazi’nin Şahsiyeti’, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.8, c.8, s. 59-73

Alp, Ali Rıza, Alp Sabahat (1958), ‘Büyük Osmanlı Lügâtı’, Türk-Ar Yayınları

Altınay, Ahmet R. (2005), ‘Bizans Karşısında Türkler’, [Hr. Başar, Fahameddin], Kitabevi Yayınları

Arı, Ahmet (2007), ‘Horasan’dan Anadolu’ya: Klasik Şiirin Doğuşu’, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Arseven, Celal Esad (1958), ‘Sanat Ansiklopedisi’, cilt 3, Maarif Basımevi

Atâ (1293), ‘Târîh-i Atâ’, cilt 4 [Aktaran: İsen, Mustafa, Bilkan, A. Fuat (1997), ‘Sultan Şairler’, Akçağ Yayınları]

Ayan, Hüseyin (1979), ‘Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-nâme (Hûrşîd ü Ferahşâd) (İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini)’ Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Ayan, Hüseyin (2014), ‘Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni’, Türk Dil Kurumu Yayınları

Aydüz, Salim (2006), ‘Muvakkithane’ TDVİA, cilt 31, s. 1-3

Aydüz, Salim (1993), ‘Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar’, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi [Aktaran: Morkoç Özçelik, Esmâ (2018), ‘Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi’, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi]

Aykut, Nezihi (2016), ‘İsa Çelebi’ TDVİA, cilt 2, s. 645-647

Ayverdi, Semiha (1999a), ‘Türk Tarihinde Osmanlı Asırları’, Kubbealtı Neşriyatı

Ayverdi, İlhan (2006b), ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’, cilt 3, Kubbealtı Neşriyat

Baron J. V. Hammer, Purgstall (1989), ‘Büyük Osmanlı Tarihi’, cilt 1, Üçdal Neşriyat

Başar, Fahmeddin (2006), ‘Musa Çelebi’, TDVİA, cilt 31, s. 216-217

Baştürk, Sadettin (2015), ‘Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkisi Bağlamında Yıldırım Bâyezid-Emir Sultan Örneği’ Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 238-327

Bayrakdar, Mehmed (1994), ‘Dâvûd-i Kayserî’ TDVİA, cilt 9, s. 32-35

Bayram, Mikâil (1991a), ‘Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu’, Damla Matbaası

Bayram, Yavuz (2009a), ‘14. Yüzyılda Bilimsel Eserler’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi

Bayram, Yavuz (2009c), ‘Selçuklu Sonrası Anadolu’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi

Bayram, Yavuz (2009d), ‘Türk Klasik Edebiyatı (XIV. Yüzyıl) Beylikleri Dönemi Edebiyatı’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi

Bilgin, A. Azmi (2007), ‘Nesîmî’, TDVİA, cilt 33, s. 3-5

Biltekin, Halit, ‘Şeyhî Dîvânı’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0> erişim tarihi 05.11.2020

Biltekin, Halit (2010), ‘Şeyhî’, TDVİA, cilt 39, s. 80-82

Boz, Murat (2014), ‘XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler’, Kırklareli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Canım, Rıdvan (2014), ‘Ahmed-i Dâ’î’ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü,

<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2005>

erişim

tarihi: 26.12.2019

Çağatay, Neşet (1981), 'Bir Türk Kurumu Olan Ahilik' Selçuk Üniversitesi Basımevi [Aktaran: Kızıler, Hamdi (2015), 'Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu', İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt 4, s. 408-423]

Çağbayır, Yaşar (2007), 'Osmanlıca-Türkçe Sözlük', Ötüken Neşriyat

Çağırın, Önder (1997), 'Tıbb-ı Nebevi'de İsim Çekimi', Türk Dili Araştırma Yıllığı-BELLETEN, cilt 45, s. 354-384

Çebi, İ. Sabri (2019), 'Ahmed-i Dâî'nin Kitâbü't-Ta'bir Tercümesi', Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- BELLETEN, c. 68, s. 23-47

Çeribaş, Hatice (2019), 'Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisindeki Atasözü ve Deyimler', Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Çetin, Abdülbaki (2006), 'Ahmed-i Dâî'nin Farsça Öğretmek Amacıyla Yazdığı Bir Eser: Müfredât', Türkiyat Araştırmaları Dergisi, c. 20, s. 113-128

Çetin, Abdülbaki (2014), 'Sultan II. Murat'a Sunulan Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi Üzerine', Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 95-124

Çevik, Mümin (2015), 'İbn Battuta Seyahat-nâmesi', Bilge Kültür Sanat Yayınları

Çınar, Hüseyin (2015), 'Kütahya Yıldırım Bâyezid Camii ve Vakıfları', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 347-368

Demirci, Kürşat (1993), 'Dahhâk', TDVİA, cilt 8, s. 408-409

Devellioğlu, Ferit (1994), 'Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat', Aydın Kitabevi

Devellioğlu, Ferit (2001), 'Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat', Aydın Kitabevi

Dilçin, Cem (2009), 'Örneklerle Türk Şiir Bilgisi', Türk Dil Kurumu Yayınları

Doğan, Ahmet (2011), 'Osmanlı Türkçesi Sözlüğü', Akçağ Yayınları

Doğan, Enfel (2013), 'Şeyhoğlu Mustafa' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü,

http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&genel_arama=%C5%9Feyho%C4%9Flu , erişim tarihi: 26.11.2019

Dukas (1956), 'Bizans Tarihi', [Çev. VL. Mirmiroğlu], İstanbul Fethi Derneği-İstanbul Enstitüsü Yayınları

Ekinci, Yusuf (2008), 'Ahilik', Özgün Matbaacılık

Doğan, Enfel (2011), 'Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kâbus-nâme Tercümesi: Metin, Sözlük, Dizin, Notlar, Tıpkıbasım', Mavi Yayıncılık

Ekinci, Yusuf (2008), 'Âhilik', Özgün Matbaacılık

Erdem, Mehmet Dursun (2015), 'Hoca Mesud' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü

<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6774> erişim tarihi: 09.12.2020

Ergin, Muharrem (1980), 'Kadı Burhaneddin Divanı', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Ertaylan, İsmail Hikmet (1952), 'Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Erzen, Mehmet Halil (2013), 'Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı', International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4, s. 835-854

Eyice, Semavi (1988), 'Hudâvendigâr Camii', TDVİA, cilt 18, s. 289-290

Fırlı, Ethem Ruhi (1989), 'Ali', TDVİA, cilt 2, s. 371-374

Gacsi, Serap (2011), 'Ahmed-i Dâî'nin 'Vesîletü'l-mülûk' Adlı Eseri (60a-115b) Metin-Kelime Grupları İncelemesi', İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Giese, F. (1192), 'Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân' (Haz. Azımat, Nihat) [Aktaran: İnbaşı, M., Vd. (2018), 'İslam Tarihi ve Medeniyeti- 12/ Osmanlılar Siyasi Tarihi', (Ed. Alioğlu, M. A., Severcan, Ş.), Gül Yayıncılık

Gülüm, Emrah (2021), 'Ahmedî Hakkında Bibliyografya Denemesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.14, s. 175-206

Günyüz, Melike E. (2001), 'Ahmedî Divanı'nın Tahlili', İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi

Gülbüz, Mehmet (2015), 'Şeyyad Hamza' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7073> , erişim tarihi: 26.11.2019

Hammer, Joseph Von, 'Büyük Osmanlı Tarihi' C. I. https://www.academia.edu/38263482/HAMMER_TAR%C4%B0H%C4%B0_CILT1?auto=download erişim tarihi: 04.12.2019

Hoca Sadeddin Efendi, 'Tâcü't-Tevârih', [Yalınlaştıran: Parmaksızoğlu, İsmet (1979), KB Yay. Bilim Dizisi I]

İbn Kemal/Kemalpaşazâde Ahmed, Tevârih-i Âl-i Osmân [Neşreden: Turan, Şerafettin (1954)] [Aktaran: İncalcık, Halil (2010), 'Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481', Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayıncılık]

İncalcık, Halil (1992), 'Bayezid I', TDVİA, cilt 5, s. 231-234

İncalcık, Halil (2003), 'I. Mehmed', TDVİA, cilt 28, s. 391-394

İncalcık, Halil (2006a), 'I. Murad', TDVİA, cilt 31, s. 156-164

İncalcık, Halil (2006b), 'II. Murad', TDVİA, cilt 31, s. 64-172

İncalcık, Halil (2007), 'I. Osman', TDVİA, cilt 33, s. 443-453

İncalcık, Halil (2009), 'Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişme', cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

İnalcık, Halil (2010a), 'Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481', Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayıncılık

İnalcık, Halil (2010b), 'Seçme Eserleri: III, Has-Bağçede 'Ays u Tarab Nedimler, Şairler, Mutribler', Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

İnalcık, Halil (2013), 'Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481', İsam Yayınları

İnalcık, Halil (2018), 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I, [Çeviren: Halil Berktaş, Kültür Yayınları]

İnalcık, Halil (2019), 'Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)', [Çeviren: Ruşen Sezer, Kronik Yayınları]

İpekten, Haluk (1996), 'Divan Edebiyatında Edebî Muhitler', MEB Yayınları

İpşirli, Mehmet (1991), 'Asâf', TDVİA, cilt 3, s. 455

İsen, M., Horata, M., Macit, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H. (2011), 'Eski Türk Edebiyatı El Kitabı', Grafiker Yayınları

İsen, Mustafa(2000), 'Gelibolulu Âli, Kühü'l Ahbar'ın Tezkire Kısmı', Kültür Bakanlığı Yayınları

İsen, Mustafa, Bilkan, A. Fuat (1997), 'Sultan Şairler', Akçağ Yayınları

İsen, Mustafa (1994), Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, AKM Yayınları [Aktaran: Savran, Ömer (2014), 'Bursalı Niyâzî' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6321> , Erişim Tarihi: 27.12.2019

İz, Fahir (1985), KB Yayınları [Aktaran: Baştürk, Sadettin (2015), 'Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkisi Bağlamında Yıldırım Bâyezid-Emir Sultan Örneği' Uluslararası Yıldırım Bâyezid Sempozyumu Bildirileri, s. 326]

Kanar, Mehmet (1994), 'Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi', İletişim Yayınları

Karahan, Abdülkadir (1980), 'Trabzonlu Figânî'de Atasözleri ve Deyimler', Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Matbaası

Karakaya, Ebru (2007), 'Postinpûş Baba Zâviyesi', TDVİA, cilt 34, s. 334-335

Karaman, Suat (2015), 'İbn Battûta'ya Göre 14. Yüzyılda Anadolu Sosyal ve Kültürel Hayat', Kozmos Yayınları

Kartal, Ahmet (1999), 'Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri –Edebi Açıdan- (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri), Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi

Kartal, Ahmet (2020), 'Kadı Burhaneddin' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6458> erişim tarihi: 15.12.2020

Kartal, Ahmet, Şentürk, Ahmet Attila (2008), 'Eski Türk Edebiyatı Tarihi', Dergâh Yayınları

Kartal, Ahmet, Şentürk, Ahmet Attila (2016), 'Eski Türk Edebiyatı Tarihi', Dergâh Yayınları,

Kaya, B. Ali (2011), ‘Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi’, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 6, s. 11-54

Kayapınar, Levent (2010), ‘Süleyman Çelebi’, TDVİA, cilt 38, s. 82-85

Kemikli, Bilal (2018), ‘Bir Kurucu Şair: Ahmedî, Dönemi ve Eserleri’, ‘Ahmedî Sempozyumu-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası

Keskin, Mehmet (2002), ‘Kefen’, TDVİA, cilt 25, s. 184-185

Kılıç, Filiz (2010), ‘Âşık Çelebi, ‘Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’, cilt 1 [Aktaran: Akyol, İbrahim (2015), ‘Yıldırım Bâyezid ve Oğlu Emir Süleyman Döneminde Himaye Edilen Şairler’ Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri]

Kızılar, Hamdi (2015), ‘Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu’, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt 4, S. 2, s. 408-423

Koçu, Reşat Ekrem (1967), ‘Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü’, Sümerbank Kültür Yayınları

Koncu, Hanife (2001), ‘Edebiyat- Tarih Bağlamında Bir Mesnevi: Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhim’, TİK Dergisi, Sayı 4, s. 125-258

Konukçu, Enver (1992), ‘Behrâm-ı Gür’, TDVİA, cilt 5, s. 356

Korkmaz, Zeynep (1981), ‘Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri’, Türk Tarih Kurumu Basımevi

Korkmaz, Zeynep (1973), ‘Sadru’-d-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi İnceleme-Metin-Sözlük, Tıpkıbasım’, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları

Köksal, M. Fatih (2014), ‘Âşık Paşa’ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6411> , erişim tarihi: 07.03.2020

Köksal, M. Fatih (2013), ‘Gülşehrî’ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulsehri> erişim tarihi: 29.11.2019

Köprülü, M. Fuad (1980), Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları

Köprülü, M. Fuad (1992), ‘Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt: Edebiyat’, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

Köprülü, O. Fuad (1988), ‘Abdal Mûsâ’, TDVİA, cilt 1, s. 64-65

Kut, Günay (1989a), ‘Ahmed-i Dâ’î’, TDVİA, cilt 2, s. 56-58

Kut, Günay (1989b), ‘Ahmedî’, TDVİA, cilt 2, s. 165-167

Kut, Günay (1991), ‘Âşık Paşa’, TDVİA, cilt 4, s. 1-3

Levend, Ağâh Sırrı (2017), ‘Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar’, Dergâh Yayınları

Lugal, N (1877). 'Devletşah, Devletşah Tezkiresi' [Aktaran: Aksoycuk (2019), Neslihan, 'Emîr Timur, Kişisel Özellikleri ve Askerî Dehâsı', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10(2), s. 5-13]

Mansuroğlu, Mecdut (1956), 'Ahmed Fakih, Çarh-nâme', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Mecdî Mehmed Efendi (1269), 'Tercüme-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye' [Aktaran: Savran, Ömer (2014), 'Bursalı Niyâzî' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <http://www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6321> , Erişim Tarihi: 27.12.2019]

Mengi, Mine (2010), 'Eski Türk Edebiyatı Tarihi', Akçağ Yayınları

Morkoç, Özçelik Esmâ (2018), 'Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi', Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Neagoe, M. (2010), 'Üç Bozkırlı Attila, Cengiz Han, Timur', [Çeviren: M. Ülküsal, Bilge Oğuz Yayınları]

Ocak, Ahmet Yaşar (1991), 'Âşık Paşa', TDVİA, cilt 4, s. 3

Oğuzoğlu, Yusuf (2015), 'Koca Naib'in Ankara Savaşı'nı Aydınlatan Tanıklığı', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 295-303

Oruç Bey Tarihi, [hz. Öztürk, Necdet (2007) [Aktaran: Taş, K. Ziya (2015), 'Fıtrat ve Fetret Arasında Bir Sultan: Yıldırım Bâyezid Han', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 163-172]

Öcalan, H. Basri, Sevim Sezai, Yavaş Doğan (2015), 'Bursa Vakfiyeleri-I', Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını

Öge, S. (2001), '15. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhi, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necati Beg, Üsküblü İshak Çelebi ve Şeyhi'nin Divanlarında Atasözleri ve Deyimler', Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Ördek, Şerife (2017), 'Cemşid ü Hurşid Mesnevileri ve Ahmedî ile Selmân-ı Sâveci'nin Cemşid ü Hurşid Mesnevilerinin Mukayesesi', Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Doktora Tezi, c. 1-2

Özaydın, Abdulkerim (2001), 'Kadı Burhaneddin', TDVİA, cilt 24, s. 76-77

Özdemir, Şükrü (2015), 'Ahmed-i Dâî'nin Ukûdü'l Cevâhir'i İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük', Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Özel, Ahmet (1988), 'Alâeddin Ali Esved', TDVİA, cilt 2, s. 319

Özer, Osman (2018), 'Ahmedî ve Tervîhü'l Ervah', Ahmedî Sempozyumu, [Ed. Yıldız, Ali Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası]

Özkan, Mustafa (1996), 'Gülşehrî', TDVİA, cilt 14, s. 205-252

Özkan, Mustafa (2000), 'Ahmed-i Dai'nin Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys Es-Semerkandi Mukaddimesi', Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt 29

Özmen, Mehmet (2001), 'Ahmed-i Dâ'î Divanı I-II (Metin-Gramer-Tıpkı Basım) [Aktaran: Şentürk, Mustafa (2007), 'Ahmed-i Dâ'î Divânı'nda 50 Gazelin Şerhi (28-77), Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

Özön, Mustafa N. (1971), 'Osmanlıca-Türkçe Sözlük', Bilgi Yayınevi

Özön, Mustafa N. (1988), 'Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük', İnkılâp Kitabevi, Stil Matbaacılık

Öztuna, T. Yılmaz (1946), '1402 Ankara Muharebesi Bayazıt ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri', Kenan Matbaası

Öztürk, Yeter (2017), 'XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları', Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi Ordu Üniversitesi

Öztürk, Mustafa (2017), 'Türk Edebiyatında Kudüs Teması', Journal of İslamic Studies, s. 39-57

Pakalın, Mehmet Zeki (1946), 'Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü', cilt 3, Milli Eğitim Basımevi

Pala, İskender (2007), 'Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü', Kapı Yayınları

Parlatır, İsmail (2006), 'Osmanlı Türkçesi Sözlüğü', Yargı Kitabevi

Parlatır, İsmail (2008), 'Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-II deyimler', Yargı Yayınevi

Pelidija, Enes, Emecen, Feridun (2000), 'İsâ Bey', TDVİA, cilt 22, s. 475-476

Purgstall, B. J. V. Hammer (1989), 'Büyük Osmanlı Tarihi', cilt I, Gündoğdu Matbaası

Redhouse (2000), 'Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük, Sev Matbaacılık

Refik, Ahmet (2005), Bizans Karşısında Türkler, (Hazırlayan Başar, Fahmeddin), Kitabevi

Roux, Jean-Paul (2004), 'Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl', Kabalcı Yayınevi [Aktaran: Tuncay, Rabia, 'Timur Rönesansı']

https://www.academia.edu/20272730/Timur_R%C3%B6nesans%C4%B1 erişim tarihi: 04.01.2019

Sa'düd'din, Tâcü't-tevârih, vr. 9 [Aktaran; Hammer, Joseph Von, 'Büyük Osmanlı Tarihi', cilt 1]

https://www.academia.edu/38263482/HAMMER_TAR%C4%B0H%C4%B0_CILT1?auto=download erişim tarihi: 04.12.2019

Sami, Şemseddin, 'Kâmûs-ı Türkî', [Hzr. Gündoğdu, Raşit, Adıgüzel, Niyazi, Önal Ebul Faruk (2012), İdeal Kültür Yayıncılık]

Saraç, M.A. Yekta (2010), 'Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat', Gökkuşbu Yayınları

Savran, Ömer (2014), 'Bursalı Niyâzî' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6321> , Erişim Tarihi: 27.12.2019

Sertkaya, O. Fikri (1989), 'Ahmed Fakîh', TDVİA, cilt 2, s. 65-67

Sevim, Sezai (2015), 'Cumalıkızık Köyü (Yıldırım/Bursa) ve Yıldırım'ın Desteklediği Vakıflar', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 382-402

Sertkaya, F. Osman (1968), 'Çukurova'da Derlenmiş Mahallî Atasözleri ve Deyimler', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt 16, s. 101-131

Sezen, Lütfi (1991), 'Halk Edebiyatında Hamzanâmeler', KB Yayınları akt; Canım, Rıdvan (2015), 'Hamzavî' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6698> Erişim tarihi:28.12.2019

Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi (1989), Solak-zâde Tarihi, cilt 1, [Hzr. Çabuk Vahid] [Aktaran: Taş, K. Ziya (2015), 'Fıtrat ve Fetret Arasında Bir Sultan: Yıldırım Bâyezid Han', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 163-172

Şahin, Esmâ (2017), 'Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, s. 275-312

Şahin, Haşim (2001), 'Karaca Ahmed', TDVİA, cilt 24, s. 374-375

Şahin, Haşim (2013), 'Yahşi Fakih', TDVİA, cilt 43, s. 180-182

Şahin, İlhan (1988), 'Ahî Evran', TDVİA, cilt 1, s. 529-530

Şahinoğlu, M. Nazif (1991), 'Ferîdüddin Attâr', TDVİA, cilt 4, s. 95-98

Şami, Nizamüddin, 'Zafernâme' [Çeviren: Lugal, Necati (1949), Türk Tarih Kurumu Yayınları]

Şeyyad Hamza (2008), 'Yûsuf u Zelîhâ', Kaknüs Yayınları

Şimşek, Muhittin (2002), 'TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması, Ahilik', Hayat Yayınları

Tanpınar, A. Hamdi (1989), 'Beş Şehir', MEB Yayınları [Aktaran: Baştürk, Sadettin (2015), 'Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkisi Bağlamında Yıldırım Bayezid-Emir Sultan Örneği' Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 319-345]

Taş, K. Ziya (2015), 'Fıtrat ve Fetret Arasında Bir Sultan: Yıldırım Bâyezid Han', Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s. 166- 177

Taşköprizâde, M. Kemâlüddin (1287), 'Tarih-i Saf-Tuhfetü'l-Ahbâb' [Aktaran: Algül, Hüseyin (1999), 'Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Şahsiyeti', Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.8, c.8, s. 59-73

Tatçı, Mustafa (2008), 'Niyâzî-i Kadîm, Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi', H Yayınları [Aktaran: Savran, Ömer (2014), 'Bursalı Niyâzî' Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6321> , Erişim Tarihi: 27.12.2019

Tavukçu, Orhan Kemal (2010), 'Şeyyad Hamza', TDVİA, cilt 39, s. 104-105

Temizel, Ali (2002), “Ahmedî’nin Farsça Eserleri-Tenkitli metin, inceleme, tercüme ve indeks”, Ankara Üniversitesi, Doktora tezi

Tolasa, Harun (2001), ‘Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası’, Akçağ Yayınları

Topaloğlu, Bekir (1995), ‘Esmâ-i Hüsnâ’, TDVİA, cilt 11, s. 404-418

Tunç, Şafak (2012), ‘Mekteb-i Fenn-i Nücûm’, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, s. 4-10

Turan, Namık Sinan (2012), ‘Osmanlı Toplumunda İçki’, Evrensel Kültür, Sanat-Edebiyat Dergisi, S.252, s. 39-41

Tursun Bey, ‘Tarih-i Ebü’l-feth’, [Hazırlayan: A. Tulum, Mertol (1977), Baha Matbaası] [Aktaran: Morkoç, Özçelik Esmâ (2018), ‘Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi’, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi]

Türkdoğan, Gökcan Melike (2011), ‘Ahmedî’nin Cemşid ü Hurşid ve Şeyhoğlu Mustafa’nın Hurşidnâme Adlı Eserlerinin Perspektifinden XIV. Yüzyılda Sosyal Hayat’, Turkish Studies, s. 119-124

Türk Dil Kurumu, ‘Atasözü’, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi 12.03.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Atılan ok geri gelmez’ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Bahçıvan’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Belaya düşmek/çatmak’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Beş parmağın beşi bir olmaz’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Derde derman olmak’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Deyim’, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi 12.03.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Fetret’ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 06.01.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Gözden ırak olan gönülden de ırak olur’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘İki karpuz bir koltuğa sığmaz’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Kadı’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Kan ağlamak’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Kendi düşen ağlamaz’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Marangoz’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Mazur görmek’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021

Türk Dil Kurumu, ‘Mimar’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020

Türk Dil Kurumu, ‘Müftü’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020

- Türk Dil Kurumu, ‘Mühendis’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020
- Türk Dil Kurumu, ‘Nakkaş’ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020
- Türk Dil Kurumu, ‘Sabreden derviş muradına ermiş’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Dil Kurumu, ‘Saki’ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020
- Türk Dil Kurumu, ‘Tacir’ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi erişim: 08.04.2020
- Türk Dil Kurumu, ‘Tezhipçi’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 08.04.2020
- Türk Dil Kurumu, ‘Tok açın halinden anlamaz’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Dil Kurumu, ‘Tövbe kılmak’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Dil Kurumu, ‘Vakit nakittir’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Dil Kurumu, ‘Yüreği parça parça olmak’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Dil Kurumu, ‘Yüz vermemek’, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.12.2021
- Türk Tarih Kurumu, ‘Osmanlı Padişahları’ <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/> erişim tarihi: 21.12.2019
- Uzun, Mustafa İsmet (1993), ‘Dahhâk’, TDVİA, cilt 8, s. 409
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, ‘Camiü’-d-düvel’, Osmanlı Tarihi (1299-1481), [Hazırlayan Ağırakça, Ahmet (1995)], İnsan Yayınları
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı(1961), Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984), ‘Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı’, TTK Yayınları,
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), ‘Osmanlı Tarihi’, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Ünver, İsmail (1986), ‘Mesnevi’, Türk Dili Dergisi, cilt LII, s. 430-460
- Üzüm, İlyas (2007), ‘Nesimî’, TDVİA, cilt 33, s. 5-6
- Varlık, M. Çetin (1996), ‘Germiyanogulları’, TDVİA, cilt 14, s. 33-35
- Yavuz, Kemal (2010), ‘Şeyhoğlu’, TDVİA, cilt 39, s. 88-89
- Yazıcı, Tahsin (1989), ‘Ahmed Eflâkî’, TDVİA, cilt 2, s. 62
- Yazıcı, Tahsin(1995), ‘ESTERÂBÂDÎ, Azîz b. Erdeşîr’, TDVİA, cilt 11, s. 438
- Yeniterzi, Emine (2006), ‘Ahmed-i Dâî’nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi’, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 1-25
- Yezdî, Şerefeddin Ali, ‘Emîr Timur (Zafer-nâme)’, [Çeviren: Batur, Ahsen (2013)] Selenge Yayınları

Yıldız, Osman (2007), ‘Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi’nde Fiiler’, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 129-150

Yılmaz, Ömer (2015), ‘Osmanlı’da Devlet-Tekke İlişkisi Bağlamında Yıldırım Bayezid- Emir Sultan Örneği’, Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildirileri, s.319-345

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Damla PINAR

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim Durumu:

Lisans: Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2012-2016

Yüksek Lisans: Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı 2018-2022

Yayınları (SCI):

TUDOK VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (Yıldırım Bâyezid Dönemi Türk Edebiyatı)

Araştırma Alanları: Divan Edebiyatı, Şairler, Şiir, Dönem Edebiyatları